

સ્વરાજ્ય લેખમાલા નં. ૧.

સ્વરાજ્ય શા માટે ?

ઈન્દુલાલ ઈમેયાલાલ વાલ્મીકી.

બી. એ એલ એસ બી

❀ સ્વરાજ્ય શા માટે ?

સ્વતંત્રતા અને સ્વરાજ્ય.

દુનિયામાં એવો કયો મનુષ્ય છે—સુધરેલો કે જંગલી, પૂર્વમાં કે પશ્ચિમમાં—કે જેને સ્વતંત્રતા પસંદ નથી ? એવો કોણ મનુષ્ય પૃથ્વીના તલ ઉપર જીવે છે કે જેને બીજાના બંધનમાં રહેવું ગમે છે—તે કસે તેમ કાંમ કરવું, અને હેની મરજી માફક ખાવું, લોગવવું અને ફરવું ગમે છે ? તત્વજ્ઞાની ગ્રીસમાં અને સુધરેલા રોમમાં ગુલામગીરી હતી અને ગયા સૈકામાં તે સ્થિતિ નાબુદ થયા પછી હજી પણ એવાં બંધનો અને કાયદાઓ હયાત છે કે જે ગુલામગીરીનું લાન કરાવે છે. પરંતુ પુરાણ કાલમાં કે સુધરેલા યૂરોપ, અમેરિકામાં ગુલામગીરી કેવલ બુદ્ધિમતાં પરિણામે હતી અને જ્યારે તે વધારેમાં વધારે સ્થિર જણાતી ત્યારે પણ એ બુદ્ધિ ધુસંરી કાઢી નાંખવાને ગુલામો હમેશાં આતુર રહેતા હતા. તો પછી હાલ જ્યારે મનુષ્યનું—નાધારણ સાદા મનુષ્યનું ગૌરવ સાહિત્યનાં પ્રસિદ્ધ પાનાં ઉપર અદ્યું છે અને ઇતિહાસનાં પુસ્તકમાં અમર અક્ષરે અંકાયું છે તે વખતે સ્વયંસિદ્ધ સ્વતંત્રતાના એક આણુનો પણ લોગ આપવા કોણ તૈયાર હશે ?

પરંતુ મનુષ્યની સ્વતંત્રતા કેવલ ગુલામગીરીના અલાવથી અટકતી નથી. અથવા—બીજી રીતે કહીએ તો—મનુષ્યની સ્વતંત્રતા ત્યારે જ સંપૂર્ણ અને સફલ થાય છે કે જ્યારે જે રાજસંસ્થામાં તે અંગબૂત છે તે પણ ઉદાર અને સ્વતંત્ર હોય. કારણ કે આંતર વ્યવસ્થા અને બહારથી રક્ષણના જે હેતુ અર્થે સર્વ રાજસંસ્થાઓ હયાત છે તેને અંગે શહેરીઓ ઉપર અમુક અંકુશો મૂકાય છે, અને હેમના શિર પર અમુક ધર્મો નિયત થાય છે; તેમ જ બીજી પાત્રથી

* અમારે જણાવવાની જાગ્યે જ જરૂર છે કે હિન્દના સંબંધમાં સ્વરાજ્ય તે મિટિગે આશ્રાન્ત્યના અંગ તરીકે જ મમજવાનું છે.

રાજ્યમાં ભાગ લેવાના, ન્યાય મેળવવામાં તથા સુલેહ લોગવવાના સામાન્ય હુકમને મળે છે. આ ધર્મ, અને આ હુકમ, અમેરિકા, ફ્રાંસ, જેવા પ્રજાસત્તાક રાજ્યમાં અતિશય વિશાળ હોય, કે ઇંગ્લંડ અને સંસ્થાનોની માફક ઓછા વિશાળ છતાં ઉદાર અને ઉન્નતિકારક હોય, કે આપણા દેશની માફક અતિશય દરિદ્ર અને બંધનકારક પણ હોય. આથી સ્વાતંત્ર્યપ્રેમી લોકો કેવલ ગુલામગીરીના અભાવથી સંતોષ પામતા નથી પણ પ્રજાકીય રાજ્ય-સ્વરાજ્ય માટે તલસે છે. વ્યક્તિ માટે જેમ સ્વતંત્રતા તેમ પ્રજા માટે સ્વરાજ્ય.

યૂરોપમાં સ્વાતંત્ર્યવિકાસ.

યૂરોપના ઇતિહાસપટ ઉપર દૃષ્ટિ કરતાં જણાય છે કે વ્યક્તિની સ્વાતંત્રતા અને રાષ્ટ્રીય સ્વરાજ્યના સિદ્ધાન્તો એક પછી એક ઉદ્ભવ્યા છે. યોદ્ધા અને પંદરમાં સૈન્યમાં ગ્રીસ અને રોમનું સુંદર, શિષ્ટ સાહિત્ય યૂરોપની પ્રજાઓને પ્રાપ્ત થયું તેથી તેમના સ્થિર જ્ઞાનમાં એટલો આશ્ચર્યકારક વધારો થયો, તેમજ અમુક જીણુ માગમાં વિલાસ કરતી તેમની વિચારશક્તિ એવાં નવાં બહેણમાં વહેવા લાગી કે જેથી પુરાતન શ્રદ્ધાના ગઢને મજબૂત ધોકડો લાગ્યો. મનુષ્યની બુદ્ધિએ ધીમે ધીમે પોતાનું સામાન્ય સ્થાપ્યું, અને પોતાની સત્તા અને પ્રદેશ વધાર્યો. પરિણામે દ્યુથરનો ધાર્મિક સુધારો ઉત્પન્ન થયો અને દાવાનલના વેગે પ્રસર્યો. સૈન્યો જતાં મનુષ્ય શક્તિના પ્રભાવે જ્ઞાન અને વિજ્ઞાન, ધર્મ અને સાહિત્યના નવા ભંડાર ઉઘાડ્યા અને સર્વ દિશાઓમાં જુની શ્રદ્ધાઓ, જુની માન્યતાઓ—સૈન્યો સુધી પૂજેલી જુની મૂર્તિઓનું ખંડન થયું.

પરંતુ મનુષ્યની સ્વતંત્ર શક્તિને એક વાર ચમત્કારિક વેગ મળ્યા પછી, તેના વ્યાપારને કોણ રોકી શકે?—તેનાં ક્ષેત્રને કોણ મર્યાદિત કરી શકે? જે જમાનામાં ધાર્મિક સ્વતંત્રતાએ ઇંગ્લંડમાં ખુરિટન મત ઉપજાવ્યો તે જ વખતે રાજકીય સ્વતંત્રતા માટે ઇંગ્લંડમાં પ્રજાએ પહેલું અને છેલ્લું યુદ્ધ આરંભ્યું અને જુલમી અને ઉન્મત્ત રાજનાં પ્રાણહરણ કરી—યોડા વખતને માટે—પ્રજાકીય રાજ્ય સ્થાપ્યું. ત્રીશ વર્ષમાં વધારે શાન્ત રાજ્યપરિવર્તન થયું અને

❀ સ્વરાજ્ય શા માટે ?

સ્વતંત્રતા અને સ્વરાજ્ય.

દુનિયામાં એવો કયો મનુષ્ય છે—સુધરેલો કે જંગલી, પૂર્વમાં કે પશ્ચિમમાં—કે જેને સ્વતંત્રતા પસંદ નથી ? એવો કોણ મનુષ્ય પૃથ્વીના તલ ઉપર જીવે છે કે જેને બીજાના બંધનમાં રહેવું ગમે છે—તે કસે તેમ કાંમ કરવું, અને ત્હેની મરજી માફક ખાવું, ભોગવવું અને ફરવું ગમે છે ? તત્વજ્ઞાની ગ્રીસમાં અને સુધરેલા રોમમાં ગુલામગીરી હતી અને ગયા સૈકામાં તે સ્થિતિ નાબુદ થયા પછી હજી પણ એવાં બંધનો અને કાયદાઓ હયાત છે કે જે ગુલામગીરીનું લાન

રાજ્યમાં ભાગ લેવાના, ન્યાય મેળવવામાં તથા સુલેહ લોગવવાના સામાન્ય હુકમને મળે છે. આ ધર્મ, અને આ હુકમ, અમેરિકા, ફ્રાંસ, જેવા પ્રજાસત્તાક રાજ્યમાં અતિશય વિશાળ હોય, કે ઇંગ્લંડ અને સંસ્થાનોની માફક ઓછા વિશાળ છતાં ઉદાર અને ઉન્નતિકારક હોય, કે આપણા દેશની માફક અતિશય દરિદ્ર અને બંધનકારક પણ હોય. આથી સ્વાતંત્ર્યપ્રેમી લોકો કેવલ શુભામગીરીના અભાવથી સંતોષ પામતા નથી પણ પ્રજાકીય રાજ્ય-સ્વરાજ્ય માટે તલસે છે. વ્યક્તિ માટે જેમ સ્વતંત્રતા તેમ પ્રજા માટે સ્વરાજ્ય.

યૂરોપમાં સ્વાતંત્ર્યવિકાસ.

યૂરોપના ઇતિહાસપટ ઉપર દૃષ્ટિ કરતાં જણાય છે કે વ્યક્તિની સ્વાતંત્રતા અને રાષ્ટ્રીય સ્વરાજ્યના સિદ્ધાન્તો એક પછી એક ઉદ્ભવ્યા છે. યોદ્ધા અને પંઢરમાં સૈનિકોમાં શ્રીસ અને રોમનું સુન્દર, શિષ્ટ સાહિત્ય યૂરોપની પ્રજાઓને પ્રાપ્ત થયું તેથી તેમના સ્થિર જ્ઞાનમાં એટલો આશ્ચર્યકારક વધારો થયો, તેમજ અમુક જીજ્ઞાસુ ભાગમાં વિલાસ કરતી તેમની વિચારશક્તિ એવાં નવાં જહેબમાં વહેવા લાગી કે જેથી પુરાતન શ્રદ્ધાના ગઢને મજબૂત ધોકડો લાગ્યો. મનુષ્યની બુદ્ધિએ ધીમે ધીમે પોતાનું સામાન્ય સ્થાપ્યું, અને પોતાની સત્તા અને પ્રદેશ વધાર્યો. પરિણામે વ્યુથરનો ધાર્મિક સુધારો ઉત્પન્ન થયો અને દાવાનલના વેગે પ્રસર્યો. સૈનિકો જતાં મનુષ્ય શક્તિના પ્રભાવે જ્ઞાન અને વિજ્ઞાન, ધર્મ અને સાહિત્યના નવા ભંડાર ઉઘાડ્યા અને સર્વ દિશાઓમાં જુની શ્રદ્ધાઓ, જુની માન્યતાઓ—સૈનિકો સુધી પૂજેલી જુની મૂર્તિઓનું ખંડન થયું.

પરંતુ મનુષ્યની સ્વતંત્ર શક્તિને એક વાર અમત્કારિક વેગ મળ્યા પછી, તેના વ્યાપારને કોણ રોકી શકે?—તેનાં ક્ષેત્રને કોણ મર્યાદિત કરી શકે? જે જમાનામાં ધાર્મિક સ્વતંત્રતાએ ઇંગ્લંડમાં પ્યુરિટન મત ઉપજાવ્યો તે જ વખતે રાજકીય સ્વતંત્રતા માટે ઇંગ્લંડમાં પ્રજાએ પહેલું અને છેલ્લું સુદ્ધ આરંભ્યું અને જુલમી અને ઉન્મત્ત રાજના પ્રાણહરણ કરી—ઘોડા વખતને માટે—પ્રજાકીય રાજ્ય સ્થાપ્યું. ત્રીશ વર્ષમાં વધારે શાન્ત રાજ્યપરિવર્તન થયું અને મૂર્ખ

રાજા વખત સમજી ઇંગ્લિંડની ભૂમિ છોડી ગયો. પરન્તુ યુરોપના સર્વ દેશો કાંતો આ બનાવોનો ગંભીર અર્થ સમજી શક્યા નહિ કે કાંતો તે સિદ્ધ કરવા ઉઘમી થયા નહિ. ગમે તેમ હોય પણ આસપાસનાં સર્વ રાજ્યમાં ધીમે ધીમે જીજ સુધારા થતા હતા; ત્યારે ફ્રાંસમાં તો રાજ્યતંત્ર, અમીરમંડલ અને પાદરીઓની સત્તાનો દંશ પ્રબળે વધારે ને વધારે શાલવા લાગ્યો,—ગરીબાઈ અને ભૂખમરાથી પીડાતી પ્રજાના હૃદય ઉપર ધાર્મિક તેમજ રાજકીય સંસ્થાઓનો ભાર વધારે ને વધારે નિર્દય અને અસહ્ય થયો પરિણામ સ્પષ્ટજ હતું. સન ૧૭૮૯ માં સ્વતંત્રતાનો દાવાનલ સળગ્યો અને તહેણે એક સપાટે રાજા અને રાણી, અમીરો અને ધર્મગુરુઓ, નિદય રાજપુરુષો તેમજ ઉમદા દેશલકતો—સર્વેનો ભોગ લીધો.

આમ મનુષ્યનું ગૌરવ અને સ્વતંત્રતા સિદ્ધ થઈ—પોતાના જ જીવમી રાજાઓ સ્ક્રામે પ્રજાએ પોતાનો હક સિદ્ધ કર્યો. પણ સમગ્ર દુનિયામાં દરેક રાષ્ટ્રના—ન્હાનામાં ન્હાની કે નળજામાં નળજી પ્રજામાં હક ઓગણીસમા સૈકામાંજ સિદ્ધ થયા. “અઢારમી સદી જેમ વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્યનો જમાનો હતો તેમ ઓગણીસમી સદી રાષ્ટ્રીયત્વનો યુગ હતો. ઇંગ્લંડ અને રૂશીઆની સહાયથી ગ્રીસે તુર્કસ્થાન સ્ક્રામે બંડ ઉઠાવ્યું અને છેવટે તેની જીવમી ધુસરી ફ્રેંચી દઈ સ્વતંત્ર બન્યું. જે જે દેશોમાં નવો ભાવનાએ વીજળીક ત્વરાથી અજળ પરિવર્તન કર્યું તે તો ઇટલી અને જર્મની હતા. અંદરના વિરોધો અને પરદેશી શત્રુઓની સામે થઈને બંને દેશોએ લગભગ એકજ વખતે રાષ્ટ્રીય એકતા પ્રાપ્ત કરી. નેપોલિયનના ધુન્નરાથી જાગેલું ઇટલી જે ત્રણ નિષ્ફળ પ્રયત્નો પછી ઑસ્ટ્રીઆથી સ્વતંત્ર બન્યું, અને જર્મનીએ સૈકાઓથી પોતાનાં ઉપર પડતી ઑસ્ટ્રીઆની ઝેરી છાયાને દૂર કરી. અને ઓગણીસમા શતકના છેલ્લા ભાગમાં સ્લાવ કોમની જે રાષ્ટ્રીય હીલચાલનગી છે તેણે હાલનો રણયજ્ઞ ગચાવ્યો છે” *

રાષ્ટ્રીય સ્વતંત્રતા—અથવા—સ્વરાજ્યનો સિદ્ધાન્ત યુરોપમાં આમ ઉત્પન્ન થયો.

હિન્દમાં સ્વરાજ્ય.

યૂરોપના ઇતિહાસ ઉપરથી આમ જણાય છે કે બ્રિટિશ સામ્રાજ્યમાં સ્વરાજ્ય માટે જે ઉંડી ઇચ્છા આપણા દેશમાં જન્મી છે, અને જે છેલ્લી કૌંગ્રેસે બ્રિટિશ પ્રજાને અને જગતને જાહેર કરી છે, તે કેટલેક અંશે આધુનિક ઇતિહાસના જ્ઞાનને આભારી છે, તો બીજી પાસથી સુધરેલા દેશના છેલ્લા સિદ્ધાન્તોથી સંભત છે. પરંતુ હિન્દના કેટલાક વતની કેવલ યૂરોપના ઇતિહાસ ઉપર જ પોતાની ભાવનાને ટેકવે છે અને હાલ અધોગતિ પામેલા પણ એક વખતે સર્વોપરિ તેજથી રાજતા પોતાના દેશના ઉજ્જવલ તેમજ દુર્ભાગી ઇતિહાસ તરફ નજર કરતા નથી? વેદનાં શાન્ત સૂક્તોની પાછળ વીરતાનો—આત્મપ્રભાવનો જે અગ્નિ રહેલો છે તેથી કોનું હૃદય ચેતન પામ્યું નથી? રામાયણ અને મહાભારતમાં અમર અક્ષરે વર્ણવેલાં દિવ્ય પરાક્રમે વાંચી હિન્દ-સ્વરાજ્યના દિવસો કોને યાદ નથી આવતા અને સ્વરાજ્ય ભોગવવાની આપણી તાત્વિક શક્તિ વિષે કોને શંકા રહે છે? અશોક અને ચંદ્રગુપ્ત, વિક્રમ અને શાલીવાહનનાં સામ્રાજ્યના સમયનું સ્મરણ કરતાં, સ્વરાજ્યનું રક્ષણ અને પાતન કરવાના આંખણા સામર્થ્ય વિષે કોની ખાતરી થતી નથી? અને આ સાથે જો યાદ રાખશો કે સંપૂર્ણ સુધારાની હાલ મગફળી કરનારા દેશ—ઇંગ્લંડ, અને ફ્રાંસ અને જર્મની તે અરસામાં જંગલી હતા અને રોમની રાજ્યસભાઓમાં તહેમના પ્રતિનિધિઓ તરફ અમીરી રોમનો તિરસ્કારની દૃષ્ટિથી જોતા હતા, તો તે વખતે જળહળતા આપણા ઉદયસૂર્યનું કલ્પનામાં દર્શન થશે !

આ પછી હિન્દના દુર્ભાગ્યના દિવસો આવ્યા—જેમ ઇતિહાસના ચક્રમાં દરેક પ્રજાને શિર વખતો વખત આવે છે. મુસલમાન રાજાઓએ વારંવાર હુમલા કરી દેશી રાજાઓને હરાવ્યા અને ત્રાસ-જનક બુલમ કરી અને અઢળક લૂંટ લઈ પાછા સીધાવ્યા. પરંતુ સદ્ભાગ્યે આવી સ્થિતિ લાંબો વખત ચાલી નહિ. હિન્દનું ધનહરણ કરવા જેઓ આવ્યા હતા તેઓ રાજ્ય કરવાને હિન્દમાં રહ્યા અને થોડા વખતમાં પરધર્મી હોવા છતાં સ્વદેશી થયા. સૈકાંઓ સુધી

વામાં આવ્યો ખીજી પાસ ઇંગ્લંડમાં બનેલો માલ વધારે ને વધારે જથ્થામાં હિન્દમાં આવવા લાગ્યો અને વણેલા માલની સરખામણીમાં તે સોંધા હોવાથી ખુબ ખપવા લાગ્યો. વણાટનો સુંદર હુન્નર આમ તૂટ્યો. રેશમ અને ઉનના હુન્નરને પણ ખુદારના સોંધા માલથી ઘોકો લાગ્યો અને આ હુન્નરો નાશ પામવાથી ખેતી ઉપર જ હિન્દની ત્રીસ કરોડની વસ્તીનો આધાર રહ્યો. એક જંગલી પ્રદેશની માફક ફક્ત કાચો માલ પરદેશ મોકલી પરદેશી તૈયાર માલ વાપરવાની તહેને ફરજ પડી. આ ઔદ્યોગિક વિનાશને અટકાવવાને બ્રિટિશ સરકારે કંઈજ પગલાં ન લઈયાં—પરદેશી માલ ઉપર જકાત ન નાંખી કે દેશી ઉદ્યોગોને કંઈ ઉત્તેજન ન આપ્યું. ઉલટું ઇંગ્લંડના લાલ અર્થે તહેનો વિનાશ કરવામાં સરકારે દુર્ભાગ્યે ઘણો ભાગ લીધો.

કંપની સરકારને બદલે બ્રિટિશ શહેનશાહતના હુકમ નીચે હિન્દ આવ્યું ત્યાર પછી પણ પ્રથમ તો વર્ષે વર્ષે લાખો પાઉંડ ખર્ચી સરકારે રેલ્વેને ઉત્તેજન આપ્યું છે. પરંતુ તે રેલ્વેના કારણારથી હિન્દી વેપારઉદ્યોગને ફાયદો થવાને બદલે તેને માટે જરૂરનો કાચો માલ પરદેશ ઘસડાઈ જઈ નુકશાન થાય છે. ઇંગ્રેજ રાજ્યમાં દેશની હુંશીઆરી કમી થઈ ન હતી પણ નવા સંયોગો અને નવી કેળવણીથી ઉલટી વિકાસ પામી હતી; અને તેથી થોડાં વર્ષમાં રૂને કાંતવાની તથા વણવાની સંખ્યાબંધ મીલો સુંમાઈ ઇલાકામાં દેશી નાણાંથી અને દેશી વહીવટથી સ્થપાઈ. પરંતુ વણાટ કામની રહામે જેવી રાજનીતિ ચલાવવામાં આવી હતી તેવી મીલના હુન્નર રહામે પણ ચેતવામાં આવી અને મીલમાં ઉત્પન્ન થતા કાપડ ઉપર કર નાંખવામાં આવ્યો. આથી મીલો નાશ પામી નથી; પરંતુ તેની આબાદાની અને તહેનો વધારો તે કર શિવાય હાલ ઘણો વધારો હોત એ નિઃશંક છે.

શણનો હુન્નર ખંગાલમાં છે. પણ તે મોટે ભાગે ઇંગ્રેજોના હાથમાં છે. સોનાની જે ખાણો મૈસુરમાં છે તે મોટે ભાગે બ્રિટિશ નાણાંથી ખોદવામાં આવે છે. લોડું અને કોલસાનો ઉદ્યોગ કેટલેક અંશે આપણા હાથમાં છે—ટાટાનાં લોદાનાં કારખાનાથી તે ઉદ્યોગને ઘણું ઉત્તેજન મળ્યું છે. આ સહ ઉદ્યોગો હિન્દની વસ્તીના પ્રમાણમાં

તેમજ પરદેશી માલની અપતના પ્રમાણમાં કિંચિત્માત્ર છે અને પરિણામે દેશની ઉપ ટકા વસ્તી જેતીવાડી ઉપર નિવાહ ચલાવે છે.

આમ દેશનો મુખ્ય આધાર જેતી છે, પણ તહેના ઉપર કેટલી આકૃતો આવે છે? છેલ્લાં થોડાં વર્ષમાં જ કેટલા દુકાળથી આપણા ખેડુતોનું લોહી સોસાયું છે?—અને જરા વરસાદ ન પડતાં સર્વત્ર કેટલી કારમી ફાળ પડે છે? આનાં કારણો મુખ્યત્વે બે છે. (૧) નહેરોની અને કુવાની અછત અને (૨) જમીનનું વધતું જતું મહેસુલ. દુકાળનો સવાલ તપાસવાને જે કમીશન નીમવામાં આવ્યું હતું તેણે, વરસાદ અનિયમિત થાય ત્યારે પાણીની અચત પુરી પાડવાને મોટી નદી હોય ત્યાં નહેરો અને બાકીને સ્થળે કુવા ખોદવાની સરકારને ભલામણ કરી છે. પરંતુ તે બંને ઉપર જુજ ખર્ચ કરી સરકારે સંતોષ માન્યો છે. બીજી પાસ મહેસુલ ઉપર કંઈ મર્યાદાઓ નથી, એટલે દર નવી આંકણી વખતે તે મરજી માફક વધારવામાં આવે છે. આ સ્થિતિમાં હિન્દ દુકાળને શરણ ક્યાં સુધી રહેશે અને જેતીવાડીમાં સુધારો કરવાની તક ગરીબ ખેડુતને ક્યારે મળશે તે સમજાતું નથી.

આ ઉપરાંત દર વર્ષે કંઈ પણ બદલા શિવાય હિન્દમાંથી નાણાંની જે મોટી રકમ ઇંગ્લંડ મોકલવામાં આવે છે તેથી દેશ વધારે ગરીબ બને છે. હોમ આર્ન્-ઇંગ્લંડમાં હિન્દી રાજતંત્રના ખર્ચ—ખાતે લગલગ ત્રીશ કરોડથી વધારે રૂપિયા ઇંગ્લંડ મોકલવામાં આવે છે. ઇન્ડિયા એફ્રિસનો ખર્ચ અને હિન્દી વહારનો પગાર, અનેક કામ માટે ઇંગ્લંડમાં ધીરેલાં નાણાંનું વ્યાજ અને ખાસ કરીને સીવીલ સર્વિસના અમલદારોના પગારની આ રકમ બનેલી હોય છે. ઔદ્યોગિક રાજનીતિનું અને અસાધારણ મોટા પગારે મોટો ભાગે ઇંજિનેને જ ઉચી નોકરી આપવાનું આ પરિણામ છે. અને જ્યાં સુધી ઉડાઉ ખર્ચ માટે ઇંગ્લંડનાં નાણાં ઉછીનાં લેવામાં આવશે અને ઇંગ્લંડમાંજ સીવીલ સર્વિસની પરીક્ષા લેવામાં આવશે ત્યાં સુધી કરોડો રૂપિયા દર વર્ષે હિન્દમાંથી જશે.

પરંતુ હિન્દની ગરીબાઈ પૂરવાર કરવાને આ બધું ધ્યાનમાં રાખવાની શી જરૂર છે? દરેક હિન્દીની આકૃતિમાં અને દેશના દરેક

ભાગની સ્થિતિમાં ગરીબાઈ સ્પષ્ટ અક્ષરે અંકાયેલી છે, ઘણા પ્રવાસીઓએ જણાવ્યું છે કે ત્રીસ ચાલીસ વર્ષ પૂર્વે જ્યારે તેઓ હિન્દમાં આવ્યા હતા ત્યારે ખેડુતની સ્ત્રીઓના અંગ ઉપર જે ઘરેણાં દીસતાં હતાં તે હવે અદૃશ્ય થયાં છે. થોડાં વર્ષ પૂર્વે સરકારે લોકોની સ્થિતિ વિશે ખાનગી તપાસ કરાવી ત્યારે જવાબદાર અમલદારો તરફથી જણાવવામાં આવ્યું હતું કે હિન્દનાં લાખો મનુષ્યોને બીજી વાર ભોજન મળતું નથી અને તેથી પણ વધારે મોટો એવો વર્ગ છે કે જે હંમેશાં ઓછું ખાવાથી શરીરને પોષે એટલો ખોરાક લેતો નથી—લઈ શકતો નથી. આ ઉપરાંત દિને દિને હિન્દના ભીતરમાં રહેલાં લાખો ગામડામાં ભૂખમરાથી મરતાં ગરીબ લોકો કોણ જાણે કેટલાં હશે ?

આ ઉપરાંત એક બીજી ગરીબાઈ છે કે જે તરફ સવતું લક્ષ ખેંચવાની ખાસ જરૂર છે. સાધારણ સ્થિતિના યુવકો હાલ ઇંગ્લેન્ડ કેળવણી મેળવે છે—કારણ કે તે કેળવણી શિવાય જીવનનિર્વાહનાં સાધન દુર્લભ છે. પણ હાલ જો કોઈ વધારેમાં વધારે કૂર મુશ્કેલી હિન્દમાં હોય તો એ છે કે કેળવણી મેળવીને—બી. એ. ની પરીક્ષા પાસ કરીને શું કરવું ? ખેતીમાં કસ નથી, બીજા ઉદ્યોગો મીલતા નથી, વેપાર મોટો ભાગે પરદેશીઓના હાથમાં છે અને રાજ્યની ઉંચામાં ઉંચી નોકરીઓ—જે તરફ બીજા દેશમાં વધારેમાં વધારે બુદ્ધિશાળી માણસો વળે છે તે—હિન્દીઓને પ્રાપ્ત નથી. લશ્કરના અમલદારોની નોકરી પણ ઇંગ્લેન્ડને જ મળી શકે; બાકી કાયદાની, સીવીલ, સર્વીસની, તેમજ સર્વ ઉંચામાં ઉંચી પરીક્ષાઓ ઇંગ્લંડમાં લેવાય છે. સ્વાભાવિક રીતે સર્વ સ્વાભિમાની હિન્દીને લાગે છે કે સ્વદેશમાં જ તે પરાયા, લાચાર અને નિરાધાર છે.

ઉંચી નોકરીમાંથી બાહિષ્કાર.

આ વિચાર ઉંચી નોકરીના સમગ્ર વિષય તરફ આપણું ધ્યાન ખેંચે છે. કારણ કે હાલના જમાનાને મુસલમાન અમલ સાથે સરખાવતાં દેશની ગરીબાઈ જેટલો જ બદકે તેથી પણ વધારે આશ્ચર્યકારક વિષય નજરે પડતો હોય તો તે ઉંચી નોકરીમાંથી હિન્દીઓને

બહિષ્કાર છે. આપણને યાદ છે કે અકબર બાદશાહના રાજ્યમાં ટોડરમલ મહેસુલનો મંત્રી હતો અને માનસિંહ લશ્કરનો સેનાપતિ હતો. અકબર પછી અને અકબરથી ઉતરતી પંક્તિના રાજાઓના અમલમાં પણ છૂટથી અને વિશ્વાસપૂર્વક હિન્દુઓને રાજ્યની ઉંચામાં ઉંચી નોકરીઓ સોંપવામાં આવતી હતી. અને હાલના વખતમાં પણ ઘણાં સુસલમાન રાજ્યમાં હિન્દીઓ ઉંચા દરજ્જાની અને વિશ્વાસની પદ્વીઓ ભોગવે છે. પ્રજાના મ્હોટા ભાગને અનુકૂળ અમલ ચલાવવાને ત્હેના સર્વ પ્રતિનિધિની સલાહ અને સહાય રાજકર્તાને મળવી જોઈએ એ સિદ્ધાન્ત હિન્દમાં હમેશાં સ્વીકારવામાં આવ્યો છે. પરંતુ કંઈક ધનની વેપારી લાલચથી અને કંઈક પ્રજાના અવિશ્વાસથી ઇંગ્લેન્ડે એ સિદ્ધાન્તનો ભંગ કર્યો છે. અમે ઉપર જણાવ્યું કે આથી કેળવાયેલા વર્ગમાં અસંતોષ અને ગરીબાઈ વધે છે. પણ રાજ્યને આથી પણ વધારે ઉંડા અનર્થ થાય છે. જે રાજતંત્રની ધારાસભામાં પ્રજાકીય તત્ત્વ શુન્યવત્ હોય અને જેનો ઉંચામાં ઉંચો અમલદાર વર્ગ લગભગ સંપૂર્ણ રીતે પરદેશી હોય-ટૂંકામાં જે રાજતંત્ર પ્રજામતના જરા પણ સંબંધમાં ન હોય તે પ્રજાની લાગણીઓને વારંવાર દુઃખવે અને પ્રજાના સ્વાધીની નિરંતર ઉપેક્ષા કરે એમાં શી નવાઈ? ખરેખર, મધ્યકાલીન યૂરોપના સામ્રાજ્યના સમય પછી આવા ણિન-પ્રજાકીય રાજ્યના દાખલા જુજ જ છે. અમે જણાવ્યું છે કે સુસલમાન રાજતંત્ર સાથે આની સરખામણી થઈ શકે જ નહિ. બ્રિટિશ સામ્રાજ્યનાં સંસ્થાનોની પણ સ્થિતિ જુદી છે; કારણ કે મ્હોટામાં મ્હોટા સંસ્થાનો હાલ સ્વરાજ્ય ભોગવે છે. અમેરિકાએ ફીલીપાઈન ટાપુને વશ કર્યા પણ ત્હેમને અતિશય પ્રજાકીય રાજબંધારણ આપ્યું અને લગભગ ૧૮ વર્ષમાં તે ત્હેને સ્વરાજ્ય આપવાનો વિચાર કરે છે.

આમ રાજ્યને નુકશાન થાય છે તે બીજી પાસથી ઘણા દેશ-લકતોએ જણાવ્યું છે તે પ્રમાણે—હિન્દના મનુષ્યત્વને પણ ભયંકર હાનિ થાય છે. જે પદ્વીમાં દેશનું વધારેમાં વધારે લુપ્ત કરી શકાય તેમ જ વ્યાવહારિક બુદ્ધિ અને સામાજિક જ્ઞાનની વધારેમાં વધારે

કસોટી અને ઉપયોગ થાય તે મોટા ભાગે દેશના વતનીઓ સહામે બંધ કરવામાં આવે ત્યારે એ બુદ્ધિ અને એ જ્ઞાનનો વિકાસ કેમ થાય ? અને રાજકીય બુદ્ધિની વિશાળતા અને હૃદયની દૃઢતા, આત્મ-વિશ્વાસ અને આત્મબળ લોકોમાં ન ખીલે તો શહેરીપણાની સુધરેલી ભાવના કેમ સિદ્ધ થાય ? પોતાના દેશના રાજતંત્રમાં ભાગ લેવો એ જેમ સર્વ પ્રજાની સ્વયંભુ આકાંક્ષા છે અને સ્વાભાવિક હુવે છે તેમ ખીલ પાસ તે માનસિક અને નૈતિક ઉન્નતિનું તથા રાજકીય શિક્ષણનું ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ સાધન છે. જે દુર્ભાગી દેશના પુત્રો પોતાના રાજ્યમાં મંત્રોપદ કે ઉચ્ચ રાજકીય પદો ન ભોગવી શકે તેના એ હકનું ખંડન થાય છે અને એ ઉન્નતિનાં દ્વાર બંધ થાય છે.

શારીરિક નિર્બલતા.

સરકારનો અવિશ્વાસ ઉચ્ચ નોકરીમાંથી આપણો બહિષ્કાર કરીને જ અટકવો નથી; તેણે આપણાં હથીઆર પણ ઉતાર્યા છે અને લશ્કરમાંથી—અમુક વર્ગ શિવાય—સર્વને બાતલ કર્યા છે. હાલં યુરોપમાં લડાઈ ફાટી નીકળવાથી હથીઆર ધારણ કરવાના અને તેની સાથે લશ્કરમાં અમલદારીનાં કમીશન મેળવવાના અને વૉલંટીઅર તરીકે લશ્કરમાં જોડાવાના સવાલો સ્વાભાવિક રીતે ચર્ચાયા છે; અને છેલ્લી કોંગ્રેસના બાહોશ પ્રમુખે આ સર્વ હકનું ઉત્તમ પ્રતિપાદન કર્યું હતું. દેખીતી રીતે આ સર્વ હક એક જ સિદ્ધાન્ત ઉપર આધાર રાખે છે—કે સર્વ પ્રજાજનને પોતાના રાજ્યના અને સામ્રાજ્યના રક્ષણ અર્થે શસ્ત્ર સજ્જાનો હક છે. આ સિદ્ધાન્ત જો સરકાર સ્વીકારે તો વૉલંટીઅર થવાના અને લશ્કરમાં કમીશન મેળવવાના હક તે આપે એટલુંજ નહિ પણ સામાન્ય રીતે હથીઆર ધારણ કરવાને માનુષી હક પણ આપણને સોંપે. જેમની કોઈ પણ વખતે લશ્કરમાં જરૂર પડે તેમને નિઃશસ્ત્ર રાખી શકાય જ નહિ; કારણ કે શસ્ત્રનો ઉપયોગ કરવાની ટેવ જેમણે ખોઈ હોય તેઓ તેનો આળાદ ઉપયોગ કરી ન શકે એટલુંજ નહિ પણ તેમનામાં ઘણું અશે મર્દાની અને વીરતા પણ ન રહે.

ઈ. સ. ૧૮૫૭ ના બળવા પછી-જે કે તે બળવો સોપાઈઓએ જ કર્યો હતો-તો પણ સમગ્ર હિન્દી પ્રજાનાં હુથીઆર સરકારે ઉતાર્યા-મદદનીનું મુખ્ય શિક્ષણ જીંદગી લઈ સર્વને સ્વીવત્ કર્યા. આથી શારીરિક બળ, લડાયક શક્તિ અને હૈયાની હામ ઉપર ઘણી માઠી અસર થઈ છે એ ભાગ્યે જ ના પાડી શકાશે. હુથીઆરથી દૂર રહેવાથી તહેનો ડર વધે છે અને કોઈ પણ ભય સ્હામે દહુડવાની શક્તિ ગુમ થાય છે. ચોર અને લૂંટારાઓ, ઝેરી જાનવરો અને જંગલી પ્રાણીઓ સ્હામે પોતાનું રક્ષણ કરવાની તાકાત કમી થાય છે. છેલ્લાં લગભગ સાઠ વર્ષથી આ અનિષ્ટ સ્થિતિ હિંદમાં પ્રચલિત થઈ છે અને પરિણામે તે પ્રજા વધારે નિર્બળ અને કમજોર થતી ગઈ છે. દુનિયાનો બીજો કોઈ પણ દુર્ભાગી દેશ હશે કે જ્યાં આવો દુર પ્રતિબંધ રચાયો હોય !

અંકુશોની અવાધ.

હુથીઆર અને લશ્કર સંબંધી અંકુશો ઉપર ગણાવ્યા. પરંતુ-ખાસ કરીને છેલ્લા દશકામાં-જે અંકુશો પ્રજા ઉપર મૂકવામાં આવ્યા છે અને પ્રજાની ઉમિંઓ રોકવાને જે નવા માર્ગ રચાયા છે તે વિષે આપણે શું કહીશું ? કાંઈ કારણ દર્શાવ્યા શિવાય અને કંઈ પણ ઇન્સાફ આપ્યા શિવાય અનેક પુરૂષોને દેશનિકાલ કરવામાં આવ્યા છે. જ્યુરી શિવાય અને કવચિત્ આરોપીની ગેરહાજરીમાં આરોપીને ગુન્હેગાર ઠરાવવામાં આવ્યા છે. ગયા સૈકાથી જ છાપખાનાની જે સ્વતંત્રતા હિન્દ લોકોવતું હતું તે હાલ નવા કાયદાની રૂએ ઘણું અંશે કપાઈ ગઈ છે અને લેખકો તેમજ છાપખાનાના માલીકો. પોલીસની મહેરબાનીને આધીન રહે છે. મુકરર કરેલા પ્રદેશમાં બહાર સભાઓ ઉપર અંકુશ મૂકવાનો કાયદો ઘડવામાં આવ્યો છે. છેવટે લડાઈને અંગે રાજકીય શાંતિ માટે જે કાયદો પસાર કરવામાં આવ્યો છે તે પ્રમાણે શકદાર માણસોને અમુક ગામમાં પૂરી રાખવાની સત્તા પોલીસને આપવામાં આવી છે; તેમ જ અમુક અમુક ગુન્હાની વપાસ ખાસ નીમાયેલા કમીશનરો આગળ ચલાવવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે. આ વિશાળ અને હાનિકારક સત્તાઓનો વધારેમાં વધારે

ઉપયોગ પંક્તિ અને બંગાલમાં થયો છે અને વખતો વખત દેખોતી રીતે કંઈ પણ કારણ શિવાય આખરુદાર ગૃહસ્થોને તેમ જ વિદ્યાર્થીઓને અમુક ગામમાં પુરાતા આપણે જોઈએ છીએ. આ સ્થિતિમાં સઉ કોઈ કંપે છે: છાપામાં લખનાર તેમ જ સભામાં ભાષણ કરનાર. શાન્ત ગૃહસ્થો તેમ જ નિર્દોષ વિદ્યાર્થીઓ—કારણ કે તહેમને ખબર નથી કે આ અટપટા કાયદાનો પ્રયોગ તહેમના ઉપર કયારે કરવામાં આવશે !

તંદુરસ્તી અને કેળવણી.

આટલું અનિષ્ટ રાજનીતિ અને અંકુશ રૂપ કાયદાઓ વિષે, પરંતુ સરકાર સ્કામે આપણી ફરીઆદ આટલેથી જ અટકતી નથી. દેશમાં અનેક ન્હાના મ્હોટા સુધારા કરવાની જરૂર છે કે જે શિવાય હિન્દ ધર્મ સુધરેલા દેશોની હાલમાં માનપર્વક શોધી શકે નહિ. અત્રે વિગતોમાં ઉતર્યા શિવાય બે મુખ્ય બાબતો લઈશું (૧) તંદુરસ્તી, અને (૨) કેળવણી. ગામડાંઓ તેમજ શહેરો સુધરેલાં સર્વ ધોરણ અનુસાર અનેક રીતે અસ્વચ્છ રહે છે અને પ્લેગ, કોલેરા અને મેલેરીઆ વર્ષે વર્ષે મનુષ્યોનો મ્હોટો ભોગ લે છે. સરકાર આ અસ્વચ્છતા દૂર કરવા અને આ વ્યાધિઓ કમી કરવા શા ઉપાય ચોજે છે ? મેલેરીઆ તેમજ તંદુરસ્તીના સામાન્ય સવાલો ચર્ચવાને સરકારે અનેક પરિવદો બોલાવી છે પણ તહેનું વ્યાવહારિક પરિણામ ઘણું જ નજીવું છે. બાકી, લોકલ બોર્ડ અને મ્યુનિસિપાલીટીને આ કામ સરકારે મ્હોટો ભાગે સોંપી દીધું છે. પણ શું તેથી તહેની જવાબદારી બંધ થાય છે ? લોકલ બોર્ડને વધુ કર નાંખવાની સત્તા નથી તેથી તહેને આ કામને માટે જોઈતાં નાણાં સરકારે જ પૂરાં પાડવાં જોઈએ. પણ કોઈ ઇલાકાનો તંદુરસ્તીનો કે લોકલ બોર્ડનો રીપોર્ટ ઉઘાડતાં જણાશે કે જે હજારો ગામની તંદુરસ્તી તહેને સુધારવાની છે તહેને માટે આપવામાં આવતી જુજ રકમ કૂં મશ્કરી રૂપ લાગે છે. તંદુરસ્તી ખાતાને આપવામાં આવતી ન્હાની ગ્રાન્ટ હાલ મ્હોટો ભોગે થોડા શહેરની મ્યુનિસિપાલીટીને આપવામાં આવે છે અને તેથી તેઓના ગામની તંદુરસ્તી સુધારવા માટે તેઓ બાકીનાં હજારો અને

લાખો ગામ અને શહેરો કંઈ પણ દરકાર વગર કુદરત અને ઇશ્વરને શરણે રહે છે. થોડી જગ્યાએ ઇસ્પીતાલો ઉઘાડવામાં આવી છે પણ તે નથી ગામડાંઓની પાસે કે નથી પુરતી સંખ્યામાં

તંદુરસ્તીના પ્રમાણમા કેળવણીના સાધનોની જરૂર વધારે છે કે ઓછી એ અમે કહી શકતા નથી. પરંતુ એટલું તો હવે સ્વયંસિદ્ધ છે— અને ખુદ સગ્કાર પણ તહેની ના પાડી શક્યો નહિ—કે હિન્દનો દરેક વતની, કુક્ત લખતા વાચતા પણ ન જાણે ત્યાં સુધી દેશમા કેળવણીનો પ્રચાર થયો છે એમ કહી શકાય નહિ ઉપરાત એ પણ સ્પષ્ટ છે કે કેળવણી મક્ત અને ફરજયાત કરવામાં આવે નહિ ત્યાં સુધી આ સાધ્ય સિદ્ધ થયે નહિ અને છતાં સરકારે મહુમ શ્રી ગોખલેનુ ફરજયાત કેળવણી વિષે નમમા નરમ ખીલ નાખાસ કર્યું તેથી સર્વત્ર નિરાશા પ્રસરી રહી છે હાલ સુધેલા ગણતા મર્વ દેશ કેળવણીની આ પદ્ધતિથી ઉત્તતિ પામ્યા છે અને તે સાધન હિન્દને ન આપવામા સરકારે હિન્દને ઘણો અન્યાય કર્યો છે.

ઉપરાત, કેળવણી ફરજયાત ન થાય ત્યાં સુધીમા વધારે ને વધારે નિશાળો સ્થાપવી એ તો સગ્કારનો સ્પષ્ટ ધર્મ છે ત્યાં સુધેલા દેશમા દરેક ગામમા એક કરતા પણ વધારે નિશાળ છે ત્યારે અહીંઆ ગામેગામ એક નિશાળ તો તુરત ન્ધાપવી જોઈએ પરંતુ હાલ કેળવણી માટે એટલા ઓછા નાણા સરકાર આપે છે કે જેથી ૪૦ કે ૫૦ હજાર આમવાળા પ્રાતમા વધારાની કુક્ત એ દોઢને કે તેથી પણ થોડી નિશાળ દર વર્ષે ન્ધાપી શકાય શ્રી. ગોખલેએ જણાવ્યું હતું કે આ વેગે કેળવણીના સ પૂર્ણ પ્રચાર માટે સ્કાઓની વાર લાગશે અને આ આવશ્યક સુધારા માટે તેટલા વખત સુધી રાહ જોવાને કોણ તૈયાર છે ?

પ્રજાની સત્તા.

ઉપર જણાવેલા ગંભીર અનર્થો દર કંવાને અને ઉપયોગી સુધારા ચોજવાને પ્રજાને હસ્તક હાલ કેટલી સત્તા છે ? સ્થનિક

સ્વરાજ્ય વિષે એક જુદો લેખ પ્રકટ કરવામાં આવશે એટલે તે વિષે અત્રે ચર્ચા કરવાની જરૂર નથી. એટલું જ કહેવું બસ છે કે મહોટા ભાગનાં સ્થાનિક મંડલોમાં હજી સરકારથી નીમાયેલા સભાસદોની વધુ સંખ્યા છે અને જ્યાં ચુંટાયેલા સભાસદોની વધુ સંખ્યા છે ત્યાં પણ—અસુક અપવાદ શિવાય—અમલદારોનો અંકુશ મજબૂત છે. ઉપરાંત તહેમનાં કાર્યોનો મુખ્ય આધાર સરકારની ગ્રાન્ટ ઉપર છે—જે ગ્રાન્ટ વધતા ઘટતા પ્રમાણુમાં કંબુસવણે આપવામાં આવે છે.

પ્રાન્તિક અને વડી સરકાર તરફ નજર કરતાં જણાય છે કે કારો-બારી મંડળમાં એક હિન્દી સભાસદ હવે છેલ્લાં થોડાં વર્ષથી સરકાર તરફથી નીમાય છે. આ પસંદગી કવચિત્ સારી અને સાધારણ રીતે અનિષ્ટ પ્રકારની હોય છે. પરંતુ સારામાં સારો હિન્દી સભાસદ પણ નીમાય ત્યારે પ્રજાને તે જવાબદાર ન હોવાથી પ્રજામતથી બંધાતો નથી. ઉપરાંત તહેમો અવાજ બીજા અનેક અમલદારોના નાદમાં ઢાકાઈ જવાનો સંભવ હમેશાં રહે છે.

પ્રાન્તિક ધારાસભામાં હાલ બિનઅમલદારી સભાસદોની સંખ્યા વધુ છે પણ પ્રજાથી ચુંટાયેલા સભાસદોની સંખ્યા કમી છે. બાકીના સરકારે નીમેલા સભાસદો—રાજાઓ અને રાવ સાહેબો સાધારણ રીતે સરકારના મતને સંમતિ આપવામાં જ પોતાનો ધર્મ સમજે છે. વડી ધારાસભામાં તો અમલદારોની સ્પષ્ટ રીતે વધુ સંખ્યા છે કે જેથી પ્રજાકીય ઠરાવ વધુ મતે પસાર થવાનો સંભવ પણ રહેતો નથી. આ બન્ન મલાઓના સંબંધે પંડિત મદન મોહન માત્રવીઆએ છેલ્લી કાંગ્રેસમાં ઘણા લાગણીભર્યા શબ્દોમાં પોતાના લાંબા અનુભવને ઉદ્દેશીને જણાવ્યું હતું કે તહેમાં જ્યાં સુધી ચુંટાયેલા સભાસદોની વધુ સંખ્યાને સ્થાન મળશે નહિ ત્યાં સુધી કંઈ પણ મહોટા પ્રજાકીય સુધારાની આશા વ્યથ છે. પ્રજાના અતિશય બાહોશ પ્રતિનિધિઓ આવશ્યક સુધારાની નરમમાં નરમ દરખાસ્ત મૂકશે, પણ સરકાર તહેને મહેલાઈથી નાપાસ કરી શકશે. ઉપરાંત ધારાગભાઓની હાલ સત્તા એટલી મંકુચિત છે કે કોઈ પણ ઠરાવ સરકાર સ્વીકારે તો પણ

તહેનું વજન થોડું જ છે. અંદાજપત્ર ધારાસભાને જાહેર જ કરવામાં આવે છે પણ તહેટા ઉપર સભાના મત લેવાતા નથી—જ્યારે નાણાં ઉપર અંકુશ રાખવાની સત્તા દુનિયાની સર્વ ધારાસભાઓનું મુખ્ય શસ્ત્ર ગણાય છે.

આ ઉપરાંત આપણે લક્ષમાં રાખવું જોઈએ કે સમગ્ર હિંદી સરકારની રાજનીતિ અને અમલ ઉપર હિંદી વજરનો અંકુશ છે. તે વજરની સભામાં થોડાં વર્ષથી બે હિંદીઓ નીમવામાં આવ્યા છે. પરંતુ તે સભા મુખ્યત્વે કરીને વજરને સલાહ આપવાને જ નીમવામાં આવે છે અને તહેમા પણ અમલદારોની વધુ સંખ્યા છે. એટલે હિંદી રાજ્ય ઉપર ઇંગ્લંડની સત્તાના પ્રત્યક્ષ પુરાવા શિવાય આ સમગ્ર વ્યવસ્થા શી ઉપયોગી ગરજ સારે છે એ બમજવું મુશ્કેલ છે.

સ્વરાજ્ય શા માટે ?

બ્રિટિશ રાજતંત્રે કેટલા હક હિંદીઓને આપ્યા નથી અને તહેમની સ્થિતિ સુધારવામાં તે કેટલું પછાત પડ્યું છે તે આપણે જોઈએ. તેમ આ અપમાનકારક અને અસહ્ય સ્થિતિમાંથી બહાર નીકળવાને હિંદને કેટલી રાજકીય સત્તા આપવામાં આવી છે તે પણ આપણે જોઈએ. ઇતિહાસના સમગ્ર પ્રદેશમાં, થોડા જ દેશ આવી તરેહવાર, બિનકુદરતી અને અધોગતિકારક સ્થિતિમાં મૂકાયા હશે. આપણાં હૃદયો આર ઉતર્યા અને લશ્કરના માગ આપણને બંધ થયા તેથી પ્રજા અશક્ત અને નિર્બલ થઈ; જુના હુન્નરો તૂટી ગયા, અને નવા ઉદ્યોગોને ઉત્તેજન ન મળ્યું એટલે પ્રજા નિધન થઈ; ખેતીવાડી—જે તહેનો એક જ આધાર રહ્યો—તે વારંવાર પડતા હુકાળના ત્રાસથી અને આકરા મહેસુલથી, ખેડુતોને સુખરૂપ થવાને બદલે ભારરૂપ-કવચિત્ અસહ્ય લાગે છે; ઉંચી નોકરીનાં દ્વાર એક પાસ હિંદીઓ સ્હામે બંધ થયાં તો બીજી પાસથી તહેના પગાર અમેરિકા, જાપાન અને જુદા ઇંગ્લંડનાં કરતાં વધારે આંકવામાં આવ્યા છે, એટલે જોછા થયેલા ધનનો વધારે ને વધારે હિસ્સો પરદેશ જાય છે; બીજી પાસ શારીરિક અને માનસિક ઉત્તતિનાં સાધનો

ક્રીડીને વેગે પ્રગતિ પામે છે; અને આ સર્વથી પણ જે વધારે અસહ્ય લાગે છે તે એ કે પ્રજાની જીલ અને કલમ ઉપર અર્થાત્ મન ઉપર એવા સખ્ત અંકુશ મૂકવામાં આવ્યા છે—મનુષ્ય હૃદયના સામાન્ય હક ઉપર એવાં અટપટાં બંધનો મૂકવામાં આવ્યા છે કે જેથી સમગ્ર રાજ્ય હિન્દીવાનોના જીવનવિકાસને પ્રતિબંધરૂપ બને છે.

જે વ્યાધિ ગંભીર હોય તો ત્હેનો ઉપાય પણ સીધો અને સચોટ હોવો જોઈએ. હવે આપણે એવો લક્ષ્મ અભિપ્રાય થયો છે કે બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના સેવક તરીકે નહિ, પણ મિત્ર તરીકે પદ્ધતિ હિન્દને મળવી જ જોઈએ અને બ્રિટિશ સામ્રાજ્યનાં સંસ્થાનો જેવું સ્વરાજ્ય આપણને મળવાથી જ દેશમાં આઘાતની અને સુખ ફરી ફેલાશે. દેશના વતનીઓ જ્યારે બ્રિટનની સહાયથી રાજ્યતંત્રનું સુકાન હાથ ધરશે ત્યારે જ ત્હેમના કપાલ ઉપર લાગેલી અનેક કાલી લીટીઓ ભુસાશે અને શારીરિક શક્તિથી અને આર્થિક આઘાતનીથી માનસિક પ્રતાપથી અને નૈતિક શૌર્યથી હિન્દ ફરીથી જગતના દેશોમાં માનભર્યું સ્થાન લેશે.

હિન્દને તેમ જ ઇંગ્લંડને આ વ્યવસ્થાથી અનન્ય લાભ થશે. હિન્દ વધારે ધનવાન થતાં જાને દેશ વચ્ચે વેપાર ઘણો વધશે—હિન્દ ઇંગ્લંડનો વધારે માલ લેશે અને ઇંગ્લંડ હિન્દમાંથી વધારે સુંદર સામાન અને કાચો માલ મેળવશે. હિન્દના ઉત્તમ લોક સિદ્ધ થશે અને ત્હેનું અન્તઃકરણ સંતોષાશે એટલે જે દારૂણ અવિશ્વાસ હાલ અનેક અનર્થો ઉપજાવે છે તે જડમૂળ નાશ પામશે. હિન્દવાસીઓ પોતાના દેશની આંતર વ્યવસ્થા ઇંગ્લંડની દેખરેખ નીચે પણ સ્વતંત્રપણે કરશે અને સામ્રાજ્યની સભામાં દાખલ થઈ દેશપરદેશની વિચાળ રાજનીતિવિચારવામાં સદાય આપશે, જાને દેશ વિદ્યાકળા તેમજ ધર્મ તત્ત્વજ્ઞાનના ઉચ્ચ ક્ષેત્રોમાં સદકાર કરશે અને પૂર્વ પશ્ચિમના સંયોગનું ઉત્તમ પરિણામ જગતને જતાવશે. આમ ઇંગ્લંડ અને હિન્દનો સુયોગ ત્હેમને અને આખા જમાનાને લાભદાયક થશે.

પણ આર્થિક અને રાજકીય દલીલો ઉપર જ સ્વરાજ્યની માગણીનો આધાર નથી. હિન્દ સ્વરાજ્ય માગે છે કારણ કે વ્યક્તિની સ્વતંત્રતા અને રાષ્ટ્રીય સ્વરાજ્ય એ સુધરેલી આલમના 'મંત્ર' છે, અને જે સુધરેલા સામ્રાજ્યને તાબે હિન્દ છે તહેમાં મોટા સંસ્થાનોને સ્વરાજ્ય મળેલું છે; હિન્દ સ્વરાજ્ય ગ્રાહ્ય છે કારણ કે પ્રાચીન કાળમાં અને પછીના જમાનામાં હિન્દે સ્વરાજ્યમાં જે માનસિક ઉન્નતિ અને સાંસારિક બહોળલાલી લોગવી છે તહેનું તે પુનર્જીવન કરવાને તલસે છે; અને વધારામાં જે પવિત્ર અને દેવી ભાવનાઓ, તહેને પ્રાચીન સુધારાના કીમતી વારસા રૂપે મળી છે તે સ્વરાજ્ય સ્થપાતાં જ સિદ્ધ થશે અને સમગ્ર જગતમાં હિન્દી સૂર્યના તેજસ્વી કિરણ રૂપે અગમગશે.

હિન્દવાસીઓનું પરમ સાધ્ય આધ્યાત્મિક મોક્ષ છે. પરંતુ સાંસારિક સ્વતંત્રતા શિવાય આત્માનો પરમ વિકાસ અશક્ય છે અને તે સ્વતંત્રતા અથેજ હિન્દ પ્રિટન પાસે સ્વરાજ્યનો હક રજુ કરે છે.

Printed by Chintaman Sakharam Deole, at the Bombay Vaibhav Press,
 Servants of India Society's Building, Sandhurst Road,
 Girgaon, Bombay.

and

Published by Shankarlal Ghelabhai Banker, M. A.
 251 Hornby Road, Fort, Bombay.

Bombay Home Rule Series.

No 1 The Policy of the Home-Ruler	Price half anna
No 2 Comparative income and poverty of India	Price half anna
No 3 Shall Colonies rule India	
Speech by Mr H S L Pollock	Price two anna
No 4 Indentured Indian Labour	Price two anna
No 5 Indians and Public Services	Price half anna

स्वराज्यलेखमाला.

स्वराज्यपत्रिका.

न १ मुदतबदा मत्तरपद्धति किं १ आगा.	न १ हाम्मल रु गला काय पाहिजे आह १
न २ हिंदी लोक व उच्च दजाच्या नाकन्या किं अर्धा आगा	न २ पार्लमेंटमधील हिंदुस्थान
	न ३ हिंदुस्थानला स्वराज्य का पाहिजे ह्याचे एक कारण
	न ४ शिक्षण आणि स्वराज्य
	न ५ हिंदुस्थानचे भयंकर दारिद्र्य किंमत प्रत्येकी पन्च आगा

स्वराज्य लेखमाला.

स्वराज्य पत्रिका.

न १ स्वराज्य शा भाटे १	न १ पार्लामे टमा हि
न २ स्थानिक स्वराज्य	न २ भाषास्वभावा स्वराज्य शा भाटे १
न ३ प्रांतिक स्वराज्य	न ३ कुणरली अने स्वराज्य
न ४ राष्ट्रीय स्वराज्य	न ४ हिन्दी गरीबांचे
न ५ सुधानानी योजना (मुषाहनी प्रांति- संघेय मित्रेय धडेवी)	
न ६ हिन्दू अने मुस्माना	
न ७ हिन्दी लोक अने उच्च द जागी नोकरी	

वार्ड लवजभ आना आः (०-१२-०)

स्वराज्य लेखमाला छुट नस्य जे पैमा, ५० प्रतानी डी १-०-०
स्वराज्य पत्रिका ,, ,, १ पैमा, १०० प्रतानी डी १-०-०

CAN BE HAD AT —The Home Rule League,
951, Hornby Road Fort, BOMBAY

સ્વરાજ્ય લેખમાલા નં. ૨.

સ્થાનિક સ્વરાજ્ય.

(લોકલ બોર્ડ અને મ્યુનિસિપાલિટી વિષે ચર્ચા)

લેખક

ઈન્દુલાલ કનૈયાલાલ યાજ્ઞિક,
બી. એ., એલ એલ. બી.

* પ્રસિદ્ધ કરનાર,

શંકરલાલ ઘેલાભાઈ બેન્કર, એમ. એ.

૨૫૧, હાર્નબી રોડ, મુંબઈ.

કિંમત બે પૈસા. ૫૦ નકલની કિંમત રૂ. ૧-૦-૦

સ્થાનિક સ્વરાજ્ય.

સર્વ સ્વતંત્ર અને સ્વરાજ્ય લોગવતી પ્રજાઓને સ્થાનિક સ્વરાજ્યનો વિષય અત્યંત પ્રિય છે. પાર્લામેન્ટના હુક અને પ્રધાન-મંડળની જવાબદારી વિષે તેઓ જેટલા તીવ્ર હોય છે તેટલાજ-બદ્ધે કવચિત તેથી પણ વધારે-શહેરની મ્યુનિસિપાલિટી અને જિલ્લાની “ કાઉન્ટી કાઉન્સિલ ” ની સત્તા અને પ્રતિષ્ઠા વિષે તેઓ આગ્રહી હોય છે. આનું કારણ સમજવું બહુ મુશ્કેલ નથી. જે સ્વાભિમાની શહેરોનો સમગ્ર દેશના રાજકારણમાં રસ લે તેઓ પોતાના ગ્રામ અને જિલ્લાની કેળવણી અને સુખાકારીની વૃદ્ધિ માટે પ્રયત્ન કરે એ સ્વાભાવિક છે. જે આખો દેશ પોતાનો છે એમ તેઓ માને છે તે તહેના જે ન્હાનકડા ભાગમાં પોતે જન્મ્યા છે તહેની ઉન્નતિ માટે પોતે ખાસ જવાબદાર છે એમ તેઓ સમજે છે. બીજી પાસથી, મ્યુનિસિપાલિટી અને “ કાઉન્ટી કાઉન્સિલ ” માં જે જવાબદારી તેઓ ઉઠાવે છે તે તહેમને એવું સ્વાભિમાની ગૌરવ અને એવી સંગીન રાજકીય કેળવણી આપે છે કે જેથી તેઓ દેશની મ્હોટાંમાં મ્હોટી રાજસભા અને ઉંચામાં ઉંચી પદવી માટે લાયક બને. અને હિન્દુ ત્યારે ધીમે પણ દૃઢ પગલે એ સુધરેલા દેશોની પંક્તિમાં દાખલ થાય છે તે વખતે તહેણે સ્થાનિક સ્વરાજ્યનો ઉત્તમ સિદ્ધાન્ત ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે.

પરંતુ આ વિષયની ચર્ચા માટે આ એક જ કારણ નથી. સર્વ કોઈ કબૂલ કરે છે—આપણા જુના મિત્રો તેમજ વિરોધી પક્ષ-વાદીઓ—કે છેલ્લી કોંગ્રેસે સર સત્યેન્દ્ર સિંહના ઉમદા પ્રમુખપણા નીચે રાષ્ટ્રીય ઉન્નતિનું એક મ્હોટું પગલું ભર્યું છે. સ્વરાજ્યની દિશામાં ઘણા જ વજનદાર સુધારા થવા જોઈએ, એમ કોંગ્રેસે સિંહનાદથી સ્વને સંભળાવ્યું છે. તે સંબંધી ઠરાવનું શાન્તિથી મનન કરતાં જણાશે કે બીજા સર્વ સુધારાની સાથે સ્થાનિક સ્વરાજ્યનો મ્હોટો ફિરોસો તે નીડરપણે માગે છે. આથી તે સ્વરાજ્યની અગત્ય અને સ્વરૂપ વિષે જેટલી ચર્ચા થાય તેટલી ઓછી છે.

લૉર્ડ રીપનનો ઠરાવ.

હવે, આપણા દેશમાં સ્થપાયેલી સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓ તરફ વળીશું. કહેવાની લાગ્યે જ જરૂર છે કે મ્યુનિસિપાલિટી અને લોકલ બૉર્ડ—જે બે મુખ્ય સ્થાનિક સંસ્થાઓ હાલ આપણા દેશમાં મોબુદ છે—તે બન્નેને ઉત્તત રાજદ્વિતી અને પ્રત્યક્ષ હેતુથી આ દેશમાં સ્થાપવાનું માન લૉર્ડ રીપનને ઘટે છે. તહેલે સન ૧૮૮૨ નો નામાંકિત ઠરાવ જ્ઞાર પાડ્યો તે પહેલાં પણ કેટલાંક શહેરોમાં અને જિલ્લાઓમાં અમુક જાહેર કામોના નીચેના માટે મંડો નીમવામાં આવ્યાં હતાં. પરંતુ તે વખતે તે અનિયમિત રીતે અને સગવડ પ્રમાણે સ્થાપવામાં આવ્યાં હતાં—કાયદાથી તે નિયત થયાં ન હતાં. અને વધારામાં તહેનું બંધારણ મુદ્દલ પ્રત્યક્ષ ન હતું, અર્થાત તહેના બધા સલાસદો સરકારથી જ નીમવામાં આવતા હતા. લૉર્ડ રીપનને આ સ્થિતિ અસંતોષકારક લાગી અને બીજા સુધરેલા દેશોના માદ્દ હિંદમાં પણ સ્થાનિક સ્વરાજ્ય મજબૂત પાયા ઉપર સ્થપાવું જોઈએ એવો તહેલે નિશ્ચય કર્યો. પરંતુ આથી પણ વધારે આશ્ચર્યકારક અને સંતોષકારક આપણને એ લાગે છે કે પોતાના મશહુર ઠરાવમાં તહેલે સ્પષ્ટ રીતે લખ્યું છે કે રાજકીય કેળવણી અને સ્વરાજ્યનું શિક્ષણ આપવા માટે આ સંસ્થાઓ સ્થાપવી જોઈએ. આ રાજનીતિને પરિણામે પંજબ, સંયુક્ત પ્રાંતો, મધ્ય પ્રાંતો વગેરે જે પ્રાંતમાં ધારાસભા ન હતી તહેને માટે વડી ધારાસભાએ, મ્યુનિસિપાલિટી અને લોકલ બૉર્ડના કાયદા ઘડ્યા અને બંગાળ, મુંબઈ અને મદ્રાસે પોતાની ધારાસભામાં એ કાયદા રચ્યા. સ્વાભાવિક રીતે આ બધી સંસ્થાઓનાં બંધારણ બધા પ્રાંતોમાં સરખી રીતે ઉદાર—અથવા અનુદાર ન હતાં તેમ તહેમની સત્તાઓમાં પણ ઘણા ગંભીર ભેદ હતા. આજે આશરે ત્રીશ વર્ષ પછી લગલગ સર્વને માટે નવા કાયદાઓ રચાયા છે. છતાં લૉર્ડ રીપનની રાજનીતિથી જ સ્વરાજ્યનો અને તે દ્વારા ચુંટણીનો હક પ્રજાને પહેલી વાર મળ્યો અને હિંદની પ્રજાનો રાજકીય વિકાસ એક એવા ભાગ ઉપર મૂકાયો કે જ્યાં તહેની હમેશાં વધારે ને વધારે પ્રગતિ થાય.

ઓંપવામાં આવ્યું. આમ, શરીરની સુખાકારીથી અને મનની કેળવણીથી દેશની અઢળક વસ્તીનાં ઘર અજવાળવાં એ આ સંસ્થાઓનું કર્તવ્ય બન્યું.

સ્થાનિક મંડળો.

આ હેતુની સિદ્ધિને માટે જે જાતનાં મંડળો સ્થાપવામાં આવ્યાં (૧) મ્યુનિસિપાલીટી અને (૨) લોકલ બોર્ડ. 'આ બન્નેમાં બંધારણ અને વહીવટની અનેક વિગતોમાં અમે અહીંઆ ઉતરી શકતા નથી; પરંતુ અમે સંક્ષેપમાં જણાવીશું કે અમુક સંજ્યાથી વધારે વસ્તીવાળાં શહેરોમાં મ્યુનિસિપાલીટી સ્થાપવામાં આવી ત્યારે જુદા-ઓમાં લોકલ બોર્ડ અને તેના તાબામાં તાલુકા બોર્ડ સ્થપાયાં. મ્યુનિસિપાલીટી એક જ જથ્થાની અને વધારે સુધરેલી વસ્તીને માટે હોવાથી તેનું બંધારણ વધારે પાકું થયું. અને તેને વધારે વિશાલ મત્તાઓ આપવામાં આવી. ઉપરાંત મ્યુનિસિપાલીટીનું કાર્ય ધીમે ધીમે બિનઅમલદારી શહેરીઓના હાથમાં રહ્યું ત્યારે લોકલ બોર્ડનું કાર્ય ઘણા જ વિશાલ પ્રદેશ ઉપર વેરાયેલું હોવાથી સીધી કે આડંબરી રીતે અમલદારોને હસ્તક થયું છે.

ઘણા કલેક્ટર, ગવર્નર અને ગવર્નર જનરલે પોતાનો મહત્તમ અભિપ્રાય દર્શાવ્યો છે કે પંચાયતો હિન્દની જુનામાં જુની સંસ્થાઓ છે—જેનો સરકારે અને તેટલો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. પણ પ્રજાની અરજો તેમજ અમલદારોની ભલામણો વર્ષો સુધી સરકારે ઉપેક્ષા કરી. ફક્ત મદ્રાસ પ્રાંતમાં થોડાં વર્ષથી અમુક વસ્તીનાં ત્રણ ચાર ગામડાંનાં એકત્ર મંડળો (Unions) સ્થપાયાં છે અને તેમાં હમણાં જ કાંઈક સુધારા વધારા થયા છે. અન્યુક્ત પ્રાંતોમાં પણ એવાં મંડળો વિષે હમણાંજ કાયદો પસાર કરવામાં આવ્યો છે અને તેની રૂએ તે મંડળો સ્થલે સ્થલે સ્થાપવાને પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે.

સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સફલતા.

આમાં મ્યુનિસિપાલીટી અને લોકલ બોર્ડ વધારે અગત્યના હોવાથી આપણે તેના ઉપર જ આપણું લક્ષ રાખીશું. તે સંસ્થાઓ અત્યારે કઈ સ્થિતિએ પહોંચી છે, અને તેની ઉપજ અને ખર્ચ કેટલો છે, તેના બંધારણ તથા વહીવટમાં પ્રજાકીય તત્વ કેટલું ઓછું છે અને તે કેટલે અંશે “સ્થાનિક સ્વરાજ્ય” નું નામ સાર્થક કરે છે—તુકામાં તે કેટલે અંશે સફલ થઈ છે અને તેમાં કેવા સુધારા કરવાની જરૂર છે એ સર્વ મુદ્દાનો સર્વેએ વિચાર કરવો જોઈએ. સન ૧૮૮૨ પછીનો તેનો ઇતિહાસ સંક્ષેપમાં કહીશું. સરાસરી વીસ વર્ષ પછી એટલે ૧૯૦૦—૫ સુધીમાં ઘણા પ્રાંતોમાં મ્યુનિસિપાલીટી તેમજ લોકલ બોર્ડના કાયદામાં અગત્યના સુધારા થયા. તે પછી વડી અને પ્રાન્તિક સરકાર અને પ્રાન્તિક સત્તા અને સ્થાનિક મંડળો વચ્ચેના સંબંધનો વિચાર કરવા ડીસેન્ટ્રલીઝેશન કમીશન નીમવામાં આવ્યું હતું અને તેણે બન્ને સ્થાનિક સંસ્થાઓના સુધારા વિષે તેમજ ગામડાની પંચાયતોની સ્થાપના વિષે ઘણી અગત્યની સૂચનાઓ કરી. તે સૂચનાઓને પચાવવાને વર્ષો સુધી વ્યર્થ પ્રયત્નો કર્યા પછી ગયા વર્ષના મે માસમાં સરકારે જે ઠરાવ ખુદાર પાડ્યો તે અત્યંત નિરાશાજનક નીવડ્યો. સંક્ષેપમાં એટલું જ કહી શકાય કે લોર્ડ રીપને જે સ્થિતિમાં એ સંસ્થાઓને મૂકી તે સ્થિતિમાં જ તે રહી છે; કારણ કે કેટલેક ઠેકાણે તેનાં બંધારણ વધારે ઉદાર કરવામાં આવ્યાં છે તો બીજા

પાસથી કારોબારી સત્તા વધારેને વધારે અંશે અમલદારોના હાથમાં સોંપાઇ છે.

હવે પ્રશ્ન એ થાય છે કે એકંદર સ્થાનિક સ્વરાજ્ય આપણા દેશમાં સફલ થયું છે? આ પ્રશ્ન બેટલો જ અગત્યનો તેટલો કઠિન છે, અને તેથી ત્હેનો એકદમ હુકારમાં કે નકારમાં ઉત્તર આપી શકાય નહિ. પરન્તુ અમે હિંમતપૂર્વક એમ કહીશું કે એ બન્ને સંસ્થાઓએ અત્યાર સુધીમાં, કેળવણીના પ્રયાસમાં તેમજ તંદુરસ્તીનાં સાધનોની વૃદ્ધિમાં, રસ્તાઓની રચનામાં તેમજ હુકાળમાં લોકોના રક્ષણમાં પ્રજાની ઘણી કીમતી સેવા બજાવી છે. જેઓ કેવળ નિષ્પક્ષપાતપણે આ વિષયનું અવલોકન કરશે તેઓ પણ કહેશે કે બેટલે અંશે સ્થાનિક સ્વરાજ્ય પ્રજાને મળ્યું છે તેટલે દરજ્જે તો તે સિદ્ધ થયું છે.

અને છતાં કોણ માનશે કે જે મોટા સવાલોના નિરાકરણ માટે આ સંસ્થાઓ સ્થાપવામાં આવી હતી ત્હેનો હવે પૂરેપૂરો નીવેડો આવ્યો છે? છેલ્લાં થોડા વર્ષથી આપણે સ્પષ્ટ રીતે સમજ્યા છીએ કે પ્રાથમિક કેળવણીના પ્રસાર ઉપર આપણી રાષ્ટ્રીય ઉન્નતિનો આધાર છે અને છતાં જે નિશાળો લોકલ બોર્ડે અત્યાર સુધીમાં ઉઘાડી છે તે અધિકારમય રાત્રિમાં ઝગમગતા બુજ્ હીપ સમાન છે. જ્યારે બધા સુધરેલા દેશોમાં દરેક ગામડામાં બે ત્રણ કે તેથી વધારે નિશાળો છે ત્યારે આપણા દેશમાં ચાર પાંચ ગામડા વચ્ચે એક નિશાળ હોય તો પણ આપણું નશીબ !

દેશની સ્વચ્છતા અને સુઆકારી વિષે પણ તેમ જ. જ્યારે મોટાં શહેરો અને નગરોના સરિયામ રસ્તા સાફ રહે છે ત્યારે હજારો અને લાખો ગામ અને ગામડાઓમાં ગંદકીના ઢગેઢગ ઊભરાય છે. બુજ્ મોટાં શહેરમાં પાણીનાં બાંધકામ થયાં છે ત્યારે ગામડાઓમાં પુરતા કુવા પણ નથી જેથી વરસાદની જરા તંગી પડતાં પાણીનો ત્રાસજનક તોટો પડે છે. અને જીલ્લાના અમલદારોની સગવડ માટે મોટાં ગામ વચ્ચેના રસ્તાઓ તૈયાર કરાવવામાં આવે છે ત્યારે ગામડાંઓ વચ્ચેના અને શહેર અને ગામડાં વચ્ચેના રસ્તાઓ પુરાણી સ્થિતિમાં રહ્યા છે.

દરેક હિન્દવાસીએ વિચાર કરવો જોઈએ કે આ ભયંકર સ્થિતિ દેશના લીતરમાં રહેલી છે ત્યાં સુધી પ્રજાકોચ ઉન્નતિ કેમ થશે ? રસ્તાઓ સારા ન હોવાથી ગામડામાં જવાની ઘણી-મુશ્કેલીઓ રહે છે અને કેળવણીનો વર્ગ આમ તોના પરિચયમાં ન આવવાથી ભાગ્યે જ ગામડાંની સ્થિતિ વિશે બહુ વિચાર કરે છે. પરિણામે છુલ્લા અને તાલુકાનાં લોકલ બોર્ડ, તંદુરસ્તીની કમિટીઓ અને ગામડાંની પંચાયતોની ખરી અગત્ય હજી સમજાઈ નથી.

ખંધારણ.

આમ, સ્થાનિક મંડલોનું કાર્ય હજી સુધી અત્યંત અપૂર્ણ અને અસંતોષકારક રહેલું હોવાથી તેને સુધારવાના માર્ગનો વિચાર આપણે કરીશું.

પ્રથમ તો મ્યુનિસિપાલિટી અને લોકલ બોર્ડ-બન્નેના ખંધારણ અને વહીવટમાં પ્રજાકીય તત્વ વધારે દાખલ કરવાની જરૂર છે. પહેલું આપણે ખંધારણ લઈશું. અમારા વાચકોને જાણીને ઘણી અજાયબી લાગશે કે પંજાબ, સંયુક્ત પ્રાંત અને મધ્ય પ્રાંતનાં સ્થાનિક મંડલોનાં ખંધારણ મદ્રાસ, બંગાળા અને ખાસ કરીને મુંબઈના કરતાં વધારે ઉદાર છે. પંજાબ વગેરેની સંસ્થાઓમાં સાધારણ રીતે પ્રજાના સભાસદોની સંખ્યા ૩ અથવા ૬ જેટલી હોય છે અને મદ્રાસ અને બંગાળામાં ચુંટાયેલા સભાસદોની સંખ્યા ઉપર અટપટી મર્યાદાઓ મૂકવામાં આવી છે ત્યારે મુંબઈમાં તો જુજ અપવાદ શિવાય સરકારના અને પ્રજાના સભાસદોની સંખ્યા સરખી છે-અર્થાત્ અમલદાર પ્રમુખને ઉમેરતાં લોકલ બોર્ડમાં મરકારી સભાસદોની સંખ્યા વધારે થાય છે, અને મ્યુનિસિપાલિટીમાં સ્ટેન્ડ કમી હોય છે. ઉપરાંત ત્યારે પંજાબ વગેરે પ્રાંતોમાં લોકલ બોર્ડ અને મ્યુનિસિપાલિટીના પ્રમુખ તે મંડલો તરફથી જ નીમવામાં આવે છે ત્યારે મુંબઈમાં જુજ મ્યુનિસિપાલિટીને અને મદ્રાસમાં તેને તથા થોડાં તાલુકા બોર્ડને એ સત્તા આપવામાં આવી છે. આ આશ્ચર્યજનક સ્થિતિનું કારણ એ છે કે પંજાબ વગેરે પ્રાંતોમાં ૧૮૮૩-૮૪ માં પારાસભાઓ રૂપાયેલી નદિ હોવાથી તેને માટે કાયદા લોક રીપનના પ્રમુખપણા

નીચે વડી ધારાસભામાં ઘડવામાં આવ્યા હતા. જ્યારે બ'ગાલ, મુંબાઈ, અને મદ્રાસના કાયદા પોતપોતાની ધારાસભામાં પસાર થયા હતા. મુંબાઈના ગવર્નર લૉર્ડ રીપનના સ્થાનિક સ્વરાજ્યના ઠરાવ વિષે ઘણો કચવાતો જવાબ આપ્યો હતો તેથી મુંબાઈ ઈલાકાને બધા પ્રાંતોમાં વધારેમાં વધારે પછાત રહેવાનું માન ઘટે છે.

આ સ્થિતિનું પરિણામ ઘણું સ્પષ્ટ છે. પ્રજા જે થોડા સભા સદ્યો ચુટે છે તેમને પોતાની થોડી સંખ્યાને લીધે એમ લાગે છે કે તેઓ કંઈ પણ કરવાને અશક્ત છે. બીજી પાસથી સરકારના સભાસદ્યો અને અમલદારો એમ સમજે છે કે સ્થાનિક સ્વરાજ્યની આ સંસ્થાઓ હોવાથી તેમની કંઈ જવાબદારી નથી. અને જે સંસ્થા ઉપર કોઈ સત્તાનો પૂરેપૂરો અમલ ન હોય તેમાં નાણાંનો નિર્રથક વ્યય થાય અને અગત્યનાં કાર્ય અપૂર્ણ રહે એમાં શી નવાઈ?

આ ઉપરથી અમને લાગે છે કે પ્રથમ તો સ્થાનિક સંસ્થાઓને પૂરેપૂરી પ્રજાકીય બનાવવી જોઈએ અને આ હેતુથી બધા પ્રાંતોના કાયદામાં સુધારો કરવો જોઈએ. મ્યુનિસિપાલીટી અને જિલ્લા મંડલોમાં સર્વ સુધરેલા દેશોમાં કેવળ પ્રજાનાજ સભાસદ્યો હોય છે અને ત્રીશ વર્ષના પ્રયોગ પછી એ સ્વાભાવિક સ્થિતિને માટે આપણને અયોગ્ય ગણવામાં આવે એ અસંભવ છે. આપણા જાહેર જીવસાની કમીના વિષે ફરિયાદ કરવી એ સરકારને શોભતું નથી; કારણ કે હાલના સરકારી અંકુશ તે જીવસાના આવિર્ભાવ માટે બિલકુલ અનુકૂલ નથી. આપણને સત્તા નહિ પણ સત્તાનાં ચિહ્ન આપીને સંગીન કામની આશા રાખવી એ વૃથા છે. મ્યુનિસિપાલીટી અને ખાસ કરીને લોકલ બોર્ડના સર્વ સભાસદ્યો પ્રજા તરફથી ચુંટાવા જોઈએ, અને તે મંડલોને જ પોતાના પ્રમુખ તેમજ મંત્રીઓ નીમવાની સત્તા આપવી જોઈએ.

ગામડાંની પંચાયતો.

આમ શહેરમાં મ્યુનિસિપાલીટી, અને જિલ્લામાં તથા તાલુકામાં લોકલ બોર્ડ પ્રજાકીય ધોરણ ઉપર રચાવાં જોઈએ. પણ એટલું જ બસ નથી. એક વખતે એવું મનાતું હતું કે હિન્દના રાજ્યવહીવટની ખરી કમાન જિલ્લો છે અને વર્ષોના અનુભવ પછી એમ સમજવા

લાગ્યું કે છુલ્લાનો પ્રદેશ ઘણો બહોળો હોવાથી તાલુકાને જ વહીવટનું ખર્ચ મથક બનાવવું જોઈએ. પણ આ વિચારશ્રેણી આટલેથી અટકી નથી. દરેક તાલુકામાં પચાસ, સો કે તેથી પણ વધારે ગામ હોય છે અને તે ગામની વસ્તી પચાસ સો માણસથી માંડીને આઠ, દશ હજાર જેટલી હોય છે. ઉપરાંત, તાલુકાનાં ગામ અને ગામડાં વચ્ચે અંતર બે ત્રણથી દશ પંદર માઈલ જેટલું હોય છે અને તેના રસ્તા ઘણા જ ખડખડા અને અણધર હોય છે. વળી છેલ્લાં પચીસ ત્રીસ વર્ષમાં ગામડાંની ભૂમી પંચાયતો ઉપર ઘણો પ્રકાશ પડ્યો છે અને તેના આધાર ઉપર નવી સંસ્થા રચવાનો પ્રશ્ન ચર્ચાયો છે. આને પરિણામે દેશના સર્વ હિતચિન્તકોનો વધુ મત એવો થયો છે કે ગામડાંની પંચાયતનું પુનર્જીવન થશે નહિ અને તેના પાયા ઉપર સ્થાનિક સ્વરાજ્યની ઇમારત રચાશે નહિ ત્યાં સુધી કેળવણી અને આરોગ્યના ગંભીર પ્રશ્નો કદી પણ ઉકલશે નહિ. હિન્દની પ્રજા ગામડાંમાં રહે છે અને તેના ગાઢ સહવાસમાં જે સંસ્થા નથી તે અદ્દર હવામાં જ લટકે છે તેમજ ગામડાંના લોકો પોતાના બહિર પ્રશ્નોમાં રસ લેશે-પોતાની નિશાળોની સંભાળ લેશે અને પોતાના રસ્તા, પાણી વગેરેની વ્યવસ્થામાં લાગ લેશે તો જ લોકલ ગોર્ડના વહીવટની અગણીત મુશ્કેલીઓ થમી જશે. છુલ્લા ગોર્ડને હાલ જે કામ તાલુકા ગોર્ડની મારફત કરવાની જરૂર પડે છે તે પછીથી પંચાયતોને નિર્ભયપણે સોંપી શકાશે અને બીજી પાસ તે ભૂમી છતાં સહુવ સંસ્થાઓ દેશમાં સ્વરાજ્યની ઇમારતનું સળંગ મંડાણ માંડશે.

સંસ્થાઓની આવક.

પરંતુ આ સુધારાથી આ સંસ્થાઓની આવકનો પ્રશ્ન પહેલાંના કરતાં પણ વધારે કડિન થશે. ગામેગામ નિશાળો સ્થાપવાને અને યુવાકારીના સાધનો વમાવવાને હાલ તો નાણાં જુજ છે તો લોકલ ગોર્ડ અને મ્યુનિસિપાલિટી પ્રવ્રતના તાણામાં વધારે આવતાં અને પંચાયતોનો તદ્દમાં ઉમેરો થતાં ધણાંજ વધારે નાણાં જોઈએ. મદ્રાસની પારાસબામાં હમણા જ ત્યાં પંચાયતો સ્થાપવાનો સવાલ ચર્ચાયો હતો ત્યાં સરકાર તરફથી મર શીવસ્વામી આપરે પ્રશ્ન

કયો હતો કે મદ્રાસ પ્રાંતમાં આશરે ૫૪,૦૦૦ ગામડાં છે તો તે દરેકમાં પંચાયત સ્થાપવાથી કેટલાં બધાં નાણાંની જરૂર પડશે અને તે નાણાં ક્યાંથી આવશે ? મ્યુનિસિપાલીટી અને ખાસ કરીને લોકલ બોર્ડની હાલ મોટી ફરિયાદ છે કે તેઓ પોતાનું કામ નાણાંની અછતથી કરી શકતાં નથી. સરકારે ઉધરાવેલા થોડા કર અને સરકારે આપેલી થોડી ગ્રાન્ટ ઉપર તેને પોતાનો નિર્વાહ કરવો પડે છે. આ મુશ્કેલીના ત્રણ માર્ગ સૂચવી શકાય.

(૧) પ્રથમ તો ઘણા વિચારકોનો એવો અભિપ્રાય થતો જાય છે કે મ્યુનિસિપાલીટીની માફક લોકલ બોર્ડને તેમ જ પંચાયતોને પોતાના કર નાંખવાની સત્તા આપવી જોઈએ. સર્વે સમજે છે કે આપણા ગરીબ દેશના પ્રમાણમાં હાલના કરનો બોજો કમી નથી. છતાં લગભગ આઠ નવ વર્ષ પૂર્વે ડીસેન્ટ્રેલીઝેશન કમીશન આગળ અનેક અનુભવી સાક્ષીઓએ કબૂલ કર્યું હતું કે ઉધરાવવાના પૈસા તે જ ગામ કે તાલુકા કે જિલ્લામાં ખર્ચવાના હશે તો લોકો ખુશીથી વધારે કર ઝીલશે. અને આ નિર્ણય ઉપર આવતા કંઈ પણ આનાકાની સ્વાભાવિક રીતે લાગે તે આપણા હિતરે અને લાભો ગામેનો અને તેમાં સ્થપાવી જોઈતી પંચાયતોનો વિચાર કરતાં તે દૂર થવી જોઈએ. આ માટે જોઈતા પૈસાની પૂરેપૂરી રકમ પ્રાંતની તીજોરીમાંથી આવી શકે જ નહિ અને લોકોએ તેમાં પોતાનો ફાળો આપવો જોઈએ એ સ્પષ્ટ છે. કેટલા કર કંઈ વસ્તુ ઉપર નાંખવા અને તે કોણે ઉધરાવવા એ સવાલ વિગતોના છે,

(૨) આ કરથી પણ સંસ્થાઓની તીજોરીઓ ભરાશે નહિ, અને જે ઉણપ રહે તે સરકાર ભરવાને બાંધાયેલી છે. સરકાર બે રીતે મદદ કરી શકે. પહેલું તો વર્ષે વર્ષે-અમુક કાર્યને માટે કે સામાન્ય રીતે-નાણાંની ગ્રાન્ટ આપી શકે હાલ જે થોડી ગ્રાન્ટ સરકાર આપે છે તે પુરતી નથી અને તેમાં ઘણી વધઘટ થાય છે એવી ફરિયાદ સાંભળવામાં આવે છે. અમારી દૃઢ માન્યતા છે કે સરકારે દર વર્ષે હાલની ગ્રાન્ટમાં ઓછામાં ઓછો ૫૦ કે ૭૫ ટકા જેટલો વધારો કરવો જ જોઈએ, તે શિવાય કેળવણી અને સુખાકારીનાં ભગીરથ કામ પચાસ સો કે તેથી પણ વધારે વર્ષો સુધી અધાશે નહિ. અને ફરજી.

યાત કેળવણીના સંબંધમાં મહુમ શ્રી. ગોખલેએ સરકારને પૂછ્યું હતું તે આપણે પણ વિચારવું જોઈએ કે આટલાં વર્ષો સુધી રાહ જોવાને કોણ તૈયાર છે ?

(૩) બીજી રીતે પણ સરકાર આ સંસ્થાઓને મદદ આપી શકે—હાલના અમુક કરની આવક ત્રેની ઉપજના પ્રદેશમાં આવેલી સંસ્થાઓને સોંપીને, ડીસેન્ટેલીઝેશન કમીશન આગળ ઘણા બાહોશ રાજપુરુષો તરફથી આ માર્ગ સૂચવવામાં આવ્યો હતો અને તેને અંગે મરકારી આંટને બદલે—જમીનનું બધું મહેસુલ લોકલ બોર્ડ અને પંચાયતને આપવાની દરખાસ્ત પણ મૂકવામાં આવી હતી. મદ્રાસની ધારાસભામાં હમણાં, કેટલાક ન્હાના કર સૂચવવામાં આવ્યા હતા કે જે બહુ અગવડ શિવાય સરકાર પંચાયતોને સોંપી શકે, અને અને ચોક્કસ દરખાસ્ત કરવા ઈચ્છતા નથી; ફક્ત એટલું જ જણાવીશું કે સરકાર અને પ્રજાના પ્રતિનિધિઓએ મળીને કોઈ એવા કરનો નિશ્ચય કરવો પડશે કે જેની ઉપજ સ્થાનિક સંસ્થાઓની તીજેરીઓમાં જાય.

વહીવટ.

બંધારણ અને નાણાંના મુખ્ય મુદ્દાનો વિચાર કરીને હવે વહીવટની પદ્ધતિ વિષે અમે જે શબ્દ કહીશું. વહીવટ વિષે હાલ બે મોટી દિશાઓ છે; (૧) સરકારનો આ મંડલો ઉપર અંકુશ, અને (૨) તેના અધિકારીઓની નીમણૂક. પહેલી બાબતનો વિચાર કરતાં જણાશે કે હાલ લોકલ બોર્ડ તેમ જ મ્યુનિસિપાલિટીનાં અંદાજ પત્ર ઉપર કલેક્ટર અને કમીશનરની સંમતિ મેળવવાની જરૂર પડે છે અને અમુક જરૂરી ખર્ચ એ અમલદારોને ફીક ન લાગે તો તે મંજૂર થઈ શકતું નથી. પરંતુ અંદાજપત્ર નિશ્ચિત થયા પછી પણ મુશ્કેલીઓનો અંત આવતો નથી. કેળવણીની બાબતોમાં એક પાસથી મામલતદાર અને તેના તાબેદારો અને બીજી પાસથી સરકારના કેળવણી ખાતાના ઇન્સ્પેક્ટરોના હુકમો અને આપણુદી વચ્ચે લોકલ બોર્ડોનો માર્ગ ઘણો કઠિન બને છે. પાણી, રસ્તાઓ વગેરેમાં કેળવણી ખાતાની જગ્યા મરકારી પગલક વર્કમનું ખાતું લે છે અને પોતાની ઈચ્છા મુજબ નકશાઓ દોરી અને ચોજનાઓ કરી બોર્ડના પૈસાનો ખર્ચ કરે છે. તંદુર-

સ્ત્રીનાં કામમાં સરકારનું તે સંબંધી ખાતું બોર્ડના ઉપરીનું કામ કરે છે. આ અને આવા અનેક અટપટા અંકુશોનો વિચાર કરતાં ઘણીવાર શંકા થાય છે કે સરકારનાં અનેક ખાતાંઓની વચ્ચે સંકડાતા અને દબાતા બોર્ડને પોતાની કંઈ સત્તા હશે ખરી કે એક હાથે અપાતા પૈસા લઈ બીજે હાથે મંગાતા નાણાં આપવા એ જ તહેનું ખરું કર્તવ્ય છે ? સરકારની સાધારણ દેખરેખ બોર્ડના કામ ઉપર રહેવી જોઈએ એ સર્વ કબૂલ કરે છે; પણ હાલના અસંખ્ય અંકુશોમાંથી મુક્ત કરી બોર્ડને પોતાની મોટી સત્તાઓ સોંપવી જોઈએ એ પણ નિર્વિવાદ છે.

બીજું, બોર્ડના અધિકારીઓ અને નોકરો નીમવાની સત્તા ઘણી વાર સરકાર પોતાના હાથમાં રાખે છે તે નાબુદ થવી જોઈએ, એટલું જ નહિ પણ સરકારના અમલદારોને તહેના અધિકારી તરીકે ન જ નીમી શકાય એવો નિયમ થવો જોઈએ. જ્યાં સુધી પોતાની રહુમે આ અમલનાં બારણાં ચોક્કસ રીતે વસાશે નહિ ત્યાં સુધી આ અમલદારો બોર્ડમાં પોતાનો પગપેસારો કરવા હમેશાં પ્રયત્ન કરશે.

શહેરીઓની ફરજ.

સ્થાનિક સંસ્થાઓના સંબંધમાં પ્રચલિત કાયદા કાનુનોમાં કંઈ દિશામાં સુધારો થવાની જરૂર છે તે અમે જણાવ્યું. પરંતુ આપણે હમેશાં યાદ રાખવું જોઈએ કે આ સંસ્થાઓનું ખરું સત્વ અને સિદ્ધાન્ત સ્થાનિક સ્વરાજ્ય જ છે. આ સુધારા ન થાય ત્યાં સુધી અને થયા પછી પણ આપણી પ્રજાનું કર્તવ્ય છે કે તહેણે ચે.અ. શહેરીઓને આ સંસ્થાઓ માટે ચુંટવા જોઈએ. અને તે શહેરીઓનો મહાન ધર્મ છે કે તહેમણે બુદ્ધિપૂર્વક અને નિર્ભયપણે એ મંડલોનું કાર્ય ચલાવતાં અને પોતાનો શિર અમુક ખાતાંની જવાબદારી લેતાં શીખવું જોઈએ. અમને જણાવતાં અત્યંત દીલગીરી થાય છે અને છતાં તે જણાવવાની અમને જરૂર લાગે છે કે, જો આપણે અને આપણા પ્રતિનિધિઓએ અત્યાર સુધીમાં આ ઉત્તમ શુણ્ણ દાખવ્યા હોત તો, ઘણા અનિષ્ટ કાયદાઓ અને બંધનો છતાં પણ આપણે હાલના કરતાં ઘણી વધારે પ્રગતિ કરી હોત. હજી પણ લાગવગ કે એવાં કારણોથી અનેક અયોગ્ય સભાસદો આ મંડલોમાં ચુંટાય છે

તેમ આપણા સારા સલાસદો પણ એક પાસ સત્તાધીશોથી ગભરાય છે તો બીજી પાસ ઉપયોગી કામ ઉપાડવામાં અને પાર પાડવામાં ઘણું આજસ કરે છે. સરકારની કુતર્કી દલીલોને ઘણીવાર આ દેખીતી વસ્તુસ્થિતિથી ઘણું વજન મળે છે અને પ્રભાવી ઉત્પત્તિ આથી સત્વર મળાતી નથી.

અમે એક બાબત ઉપર અમારાં વાચકોનું ધ્યાન લક્ષ દોરવા માગીએ છીએ. મ્યુનિસિપાલિટી કરતાં પણ લોકલ બોર્ડના વહીવટ ઉપર આપણાં અસંખ્ય ગામ અને ગામડાંની પ્રગતિનો આધાર છે, અને તેથી તેનો કારભાર ઘણી જ કાળજીથી અને ખંતથી થાય એ આવશ્યક છે. પણ આ જ કામ વધારેમાં વધારે ભાગે તાલુકાના અમલદારો અને ગામડાના પટેલોના હાથમાં રહે છે, અને પરિણામે તે જોઈતી ત્વરાથી થતું નથી. આનું એક કારણ એ નથી કે લોકલ બોર્ડના, જીલ્લાના અને તાલુકાના સલાસદો પોતાનો ખરો ધર્મ બજાવતા નથી ? જે સદગૃહસ્થોને અમુક અમુક ખાતાનું કામ સોંપવામાં આવે છે તેઓ પોતાના શહેરની જહાર કેટલી વાર ડોકીયું કરે છે અને પોતાના વિભાગની નિશાળો અને રસ્તાઓ, મકાનો અને બાધકામનું કેટલી વાર નિરીક્ષણ કરે છે ? અને જેમને સ્વરાજ્ય ચલાવવાને નીમવામાં આવ્યા હોય તેઓ જો આજસ કરે તો તેમના રાજ્યમાં અંધાધુની ચાલે એમાં શી નવાઈ ? સ્થાનિક સ્વરાજ્યના હુકમી સાથે ગંભીર જવાબદારીઓ રહેલી છે એ આપણા બુદ્ધિશાળી વડીલોએ અને પંકાયલા રાવસાહેબોએ લક્ષમાં રાખવાની જરૂર છે.

આ લેખ સમાપ્ત કરતાં પહેલાં સર્વને વિનંતિ કરીશું—કે સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓ અતિશય મહત્વની અને ગૌરવભરી ગણો અને તેના ધર્મને અતિશય ઉત્કટ અને પવિત્ર માનો. સ્થાનિક સ્વરાજ્ય જો એક પાસથી સ્વરાજ્યની સમગ્ર રચનાનો એક પાયો છે તો બીજી પાસથી રાષ્ટ્રીય ઉત્પત્તિનાં બે ઉત્તમ માધનો કેળવણી અને આદોગ્ય સાથે હુમેશને માટે જોડાયેલો છે. લોકલ બોર્ડ અને પંચાયતનો વિચાર કરનાર શર્પ શહેરીનું હૃદય દેશના બીજાં ભાગોમાં રહેલાં હજારો ગામ અને લાખો ગામડાંઓ તરફ—તે ગામ અને ગામડાંઓમાં

વસનાર નિર્બલ અને અલણ, ગરીબ અને કંગાલ હિંદવાસીઓ તરફ—અને તહેમને માટે કેળવણી અને તંદુરસ્તીની અસંખ્ય સંસ્થાઓ વસાવવાના ગંભીર ધર્મ તરફ દ્રશ્યું નેમ્મએ. ને એ સ્પષ્ટ છે કે સ્થાનિક સંસ્થાઓમાં આપણા હુક અને જવાબદારીઓ લોગ-વીને જ આપણે પ્રાંત અને દેશના સ્વરાજ્ય માટે લાયક બનીશું તો આપણુ દેખીતું છે કે શરીરનું બલ અને બુદ્ધિનો પ્રભાવ પામીને જ દેશની અગણિત વસ્તી રાષ્ટ્રીય સમારંભમાં લાગ લેશે. આમ સ્થાનિક મંડલો, તહેના કાર્યવાહક શહેરીઓને તથા તહેનો લાલ લેનાર વસ્તીને અતિશય લાભદાયક છે; અને દેશલક્ષિતથી પ્રોત્સાહિત યુવકોને માટે તેમજ મધ્યાવસ્થામાં બમેલા સદ્ગૃહસ્થોને માટે સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓને સુદૃઢ અને સફલ કરવા જેવો બીજો ગંભીર ધર્મ નથી.

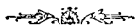
Printed by Chintaman Sakbaram Deole, at the Bombay Vaibhav Press,
 Servants of India Society's Building, Sandhurst Road,
 Girgaon, Bombay.

and

Published by Shankarlal Gheleabhai Banker, M. A.
 251 Hornby Road, Bombay.

સ્વરાજ્ય લેખમાલા નં. ૩.

પ્રાન્તિક સ્વરાજ્ય.

લેખક,

ઈન્દુલાલ કનૈયાલાલ યાજ્ઞિક,
બી. એ., એલ એલ. બી.

પ્રસિદ્ધ કરનાર,

શંકરલાલ દેલાભાઈ બેન્કર, એમ. એ.

૨૫૧, હાર્નબી રોડ, મુંબઈ.

કિંમત બે પૈસા. ૫૦ નકલની કિંમત રૂ. ૧-૦-૦

પ્રાન્તિક સ્વરાજ્ય.

જે સ્થાનિક સ્વરાજ્યનો પાયો શહેર અને જીલ્લા માટે અભિ-
માનમાં રહેલો છે તો પ્રાન્તિક સ્વરાજ્યનો આધાર પ્રાન્ત માટે પ્રજાના
ભાવમાં રહેલો છે. મ્યુનિસિપાલીટી અને લોકલ બોર્ડ મુખ્યત્વે કરીને
તંદુરસ્તી અને કેળવણીની સંભાળ પોતાના પ્રદેશમાં લે છે. પણ
પ્રાન્તિક રાજ્યધારણ તો સમગ્ર દેશની રાજસત્તાના ભાગ રૂપ
હોવાથી તેનો કાર્યપ્રદેશ તેમજ તેનો અધિકાર વધારે વિશાલ હોય
છે બદકે રાજ્યની સર્વ સત્તાઓ થોડા વધારે પ્રમાણમાં તેને આપ-
વામાં આવે છે. બીજી પાસ સર્વોપરિ સત્તા કરતાં તે પ્રજાનાં વધારે
સીધા અને નિકટ સંબંધમાં આવે છે. ખાસ કરીને એટલા માટે
પ્રાન્તિક સરકાર પોતાને સોંપેલું કાર્ય કરવા ઉપરાંત ઘણી રીતે વડી
સરકારની હકુમત એક એજન્ટ તરીકે બજાવે છે. કરની વધઘટ અને
ખર્ચના લાલ ગેરલાલ, લોકોપયોગી સુધારા અને સ્વતંત્રતાના અંકુશ
એ સર્વ પ્રજા પ્રાન્તિક સરકારની મારફત અનુભવે છે. દુકમાં સર્વ
રીતે પ્રાંતની સરકાર જ રાજસત્તા રીતે પ્રજાને ભાસે છે.

પ્રાન્તિક એકતા.

ઉપરાંત જેમ જીલ્લાની મારફત આપણે પ્રાંતના સંબંધમાં
આવીએ છીએ તેમ પ્રાંતની વડેજ આપણે દેશનો સંબંધ સાધીએ
છીએ. જેમ જીલ્લામાં તેમજ-ઘણે અંશે-પ્રાંતમાં ભાષાની અને
રીતરીવાજની, કુદરતની તેમ જ સ્વભાવની એકતા ઘણી સ્પષ્ટ અને
અસરકારક હોય છે. લૌકિક આચાર, અને ભાષાના પ્રયોગો, દેખાવની
વિવિધતા અને પ્રકૃતિના વિલાસો દરેકે દરેક ગાંમ અને તાલુકા અને
જીલ્લાને વિલક્ષણ રમણીયતા આપે છે; પરંતુ તેટલું પુરું માપ લીધા
પછી પણ આખા પ્રાંતની દીપી આવતી એકતા ભૂમાતી નથી પણ
ઉલટી વધારે ચમત્કારિક લાગે છે. પ્રાંતનાં ખેતર અને ઘર, કુટુંબ
અને લોક બધે આપણાંજ હોય-આપણા અંતરના ઉડામાં ઉડા ભાગ

સાથે ઓતપ્રોત હોય એમ આપણને લાગે છે. આનો વધારેમાં વધારે અનુભવ ત્યારે જ થાય કે જ્યારે પ્રાંતની સીમાઓ ઓળંગી આપણે બીજા પ્રાંતમાં જઈએ—અપરિચિત ભાષા સાંભળીએ અને નવાં દ્રશ્યો જોઈએ ત્યારે.

અમારા ધ્યાનમાં છે કે એક જ રાજકીય પ્રાંતમાં બે કે તેથી પણ વધારે જાતના લોકો વસે છે અને અનેક ભાષાઓ બોલાય છે. આપણા મુંબઈ ઈલાકામાં ગુજરાતી અને દક્ષણી અને કેનેરીઝ લોકો ભેગા વસે છે, અને તહેમની પ્રકૃતિ અને રહેણીકરણીના ભેદની અવગણના કરી શકાય જ નહીં. પરંતુ એ પણ સ્પષ્ટ છે કે ઇતિહાસના અનેક પ્રકરણોમાં અને ઉદ્યોગ વેપારની અનેક વ્યવસ્થાઓમાં તહેમણે સૈકાઓથી સાથે ભાગ લીધો છે અને ઘણાં ન્હાનાં મોટાં સ્થળોમાં તેઓ સાથે સાથે વસ્યા છે. ઐક્યનાં આ તત્ત્વોને, આખા ઈલાકા માટે એક પ્રાંતિક સરકારની સ્થાપનાએ ઘણું વેગ આપ્યો છે અને મુંબઈ, અમદાવાદ, પુના જેવાં સ્થળોમાં તો બન્ને કેમ વચ્ચે વધતો જતો ઐક્યભાવ સ્પષ્ટ રીતે દીસે છે.

પ્રાંતિક અભિમાન એ સ્વદેશાભિમાનનો મજબૂત પાયો છે. પોતાના પ્રાંત માટે સાત્વિક ભાવ, સમગ્ર દેશ માટે પ્રેમની લાગણીમાં અંતરાય રૂપ થતો નથી પણ ઉલટો તહેને સદૃઢ કરી ઉત્તેજિત બનાવે છે. સહ મોટી પ્રજાની રગેરગમાં રાષ્ટ્રીય ભાવના વસે છે અને છતાં પણ તપાસ કરતાં માલૂમ પડશે કે તેઓ પોતાના દેશ માટે જેટલી લાગણી ધરાવે છે તેટલીજ બદકે તેથી પણ વધારે ભાવ પોતાના પ્રાંત અને જિલ્લા માટે પણ તહેમનામાં હોય છે. પરિણામે પાર્લામેન્ટના હક માટે કે સ્થાનિક મંડલોના ગૌરવ માટે તેઓ જેટલો આગ્રહ રાખે છે તેટલોજ તેઓ પ્રાંતિક સરકારની સત્તા માટે ધરાવે છે.

વહી અને પ્રાંતિક રાજસત્તા.

આ લાગણીના પરિણામે તેમ જ વહીવટની સગવડને માટે સહ ન્હાના મોટા દેશો જુદા જુદા પ્રાંતોમાં વહેંચવામાં આવે છે. મહેસુલ અને ખચના સંબંધમાં તે બંને સરકાર વચ્ચે જુદાં જુદાં ખાતાં વહેંચી લેવામાં આવે છે અને પછી—આપણા દેશીની માફક—વહી

સરકાર પ્રાન્તિક સરકારને અથવા-યુરોપના કેટલાક દેશની માફક-પ્રાન્તિક સરકાર વડી સરકારને અમુક રકમ દર વર્ષે આપે છે. ખાતાના વિભાગમાં જે કોઈ એક મોટો નિયમ અનુસરવામાં આવતો હોય તો એ છે કે દેશસમસ્તના અસ્તિત્વ અને સલામતીને લગતી બધી બાબતો-લશ્કર અને નૌકાસૈન્ય, સીધા અને નોટનું ખાતું, પોસ્ટ અને નાર, મોટી રેલ્વે અને નહેરો-વડી સરકારને હસ્તક રહે છે અને દેશના બુદ્ધા યુદ્ધ લાગને નિકટ રીતે લગતી બધી બાબતો-જમીનનું મહેસુલ, ન્યાયની અદાલતો, કેળવણી અને તંદુરસ્તી, પોલીસ અને કેદખાનાં વગેરે-પ્રાન્તિક સરકારને સોંપવામાં આવે છે. આથી એમ સમજવાનું નથી કે પ્રાન્તિક ખાતા ઉપર વડી સરકારનો કંઈ અધિકાર નથી કે સમસ્ત દેશનાં ખાતાં વિષે પ્રાન્તિક સરકારને કંઈ કરવાનું નથી. થોડા કે વધારે પ્રમાણમાં વડી સરકાર પ્રાંતોના વિકાસ માટે સામાન્ય સિદ્ધાન્તો આંકે છે અને પ્રાંતની સત્તા મોટાં ખાતાંઓનો વહીવટ કરે છે. ઉપરાંત કેટલાં ખાતાંનો વહીવટ પ્રાન્તિક હોવા છતાં તહેની આવકનો અમુક ભાગ વડી સરકારને મળે છે, તેમ તહેના ખર્ચનો અમુક હિસ્સો તે આપે છે. બુદ્ધા બુદ્ધા દેશમાં અને બુદ્ધા પ્રાંતો વચ્ચે જે અનેકવિધ વ્યવસ્થાઓ હોય છે તે આપણે જોવાની જરૂર નથી.

ઉપરાંત કેટલીક સત્તાઓ વડી સરકાર પોતાનેજ હસ્તક રાખે છે. દાખલા તરીકે કર નાંખવાની અને લોનથી નાણાં મેળવવાની સત્તા કોઈવાર પ્રાંતોને નહિ પણ વડી સરકારનેજ હોય છે. ક્વચિત્ હિસાબ અને ત્રીજેરી ખાતું સંપૂર્ણ રીતે વડી સત્તાના હાથમાં હોય અને તેથી નાણાંની બધી બાબતોમાં પ્રાંતોને પરાધીન રહેવું પડે. પ્રાન્તિક સરકારનાં અંદાજપત્ર ઉપર વડી સરકાર થોડો કે વધારે અંકુશ અજમાવે અને તહેના ખર્ચ અને આવકના આંકડામાં જોઈતો ફેરફાર કરે. વધારામાં અનેક પ્રાંતને લગતી બાબતોમાં તેમજ બીજા દેશો સાથે સંબંધમાં સ્વાભાવિક રીતે વડી સરકારની ચત્તા લગભગ સંપૂર્ણ હોય છે. આ અને આવી થોડી કે વધારે મર્યાદાઓ વચ્ચે પ્રાંતો ઘણા દેશોમાં રાજસત્તા ચલાવે છે અને આમ થોડું કે વધારે પ્રાન્તિક સ્વરાજ્ય ભોગવે છે.

પ્રાન્તિક રાજતંત્રનો વિકાસ.

સામાન્ય સિદ્ધાન્ત વિશે આટલું લખ્યા પછી આપણે આપણા દેશ તરફ વળીશું, અને ઘણાને જાણીને આશ્ચર્ય લાગશે કે સને ૧૮૭૦ માં લૉર્ડ મેયોએ જવાબદાર પ્રાન્તિક સત્તાની વ્યવસ્થા કરી તે પહેલાં પ્રાંતો વડી સરકારના ફક્ત નોકરો જ હતા. દરમ્યાન હિન્દ પ્રાંતોમાં વહેંચાયેલા હતા અને ધારાસભાને બાદ કરતાં પ્રાન્તિક સત્તાનું સ્વરૂપ લગભગ હાલના જેવું જ હતું. પરંતુ જે મહેસુલ પ્રાંતમાં ઉઘરાવવામાં આવતું અને જે બધો ખર્ચ થતો તે સર્વ વડી સરકારના હીસાબમાં જ લખાતું. જુદા જુદા પ્રાંતો પોતાને હસ્તક નાણાનો હીસાબ રાખતાં પણ તે હિન્દી સરકારના એજન્ટ તરીકે જ. પ્રાંતના અધિકારીઓના હાથમાંથી લાખખો અને કરોડો રૂપિયા પસાર થતા તહેમાંની એક પાઈ પ્રાંતની કહેવાતી નહિ અને તેથી પ્રાંતના ખર્ચ માટે જોઈતાં નાણાં પોતાની અમુક આવકમાંથી મેળવવાની જવાબદારી તહેમને શિર ન હતી. પરિણામે ખર્ચ ઉપર અંકુશ રાખવાની તહેમને કંઈ ફરજ રહેતી નહિ કારણકે તે ખર્ચ વડી સરકારને માથે પડતો; તેમ વધારે મહેસુલ ઉઘરાવવાની કંઈ લાલચ રહેતી નહિ, કારણ કે વધારાનું મહેસુલ પણ હિન્દી સરકારની ત્રીજેરીમાં જતું. બિનજવાબદાર વ્યક્તિ—પછી તે મનુષ્ય હોય કે રાજસત્તા—સ્વાભાવિક રીતે ખર્ચ કરવા આતુર રહે છે ત્યારે આવક વધારવાને ઘણીજ બેદરકાર બને છે.

જુદા જુદા પ્રાંતો કંપની સરકારના રાજ્ય નીચે આવ્યા ત્યાર પછી સન ૧૮૭૦—જ્યારે પ્રાન્તિક રાજનીતિમાં ઘણો સુધારો થયો—ત્યાં સુધીમાં ઘણા રાજકીય ફેરફાર થયા. તહેમાંનો મોટો સુધારો સન ૧૮૫૮ માં થયો કે જ્યારે હિંદનું રાજ્ય બ્રિટિશ રાજસત્તાને હસ્તક થયું. આ માટે જે અનેક કાયદાઓ પાર્લામેન્ટ આગળ રજુ કરવામાં આવ્યા હતા તહેમાં મી. બ્રાઈટે ઘણો અગત્યનો ભાગ લીધો હતો. જે અનેક સૂચનાઓ તે રાજપુરૂષે કરી તહેમાંની એક એ હતી કે હિન્દ ઘણો જ વિશાલ દેશ હોવાથી તહેને માટે એક વડી સરકાર ન સ્થાપવી પણ જુદા જુદા પ્રાંતની સરકારને જ પોતાના પ્રદેશમાં

સર્વોપરિ સત્તા આપવી અને તહેમને બ્રિટિશ રાજતંત્રના સીધા અને નિકટ સંબંધમાં રાખવા. આ વિચાર કદાચિત અવ્યવહારિક છે; પરંતુ તહેમાં સમાયેલો પ્રાન્તિક સ્વરાજ્યનો સિદ્ધાન્ત સ્પષ્ટ અને વ્યવહારિક હતો. છતાં તે તરફ વર્ષો સુધી કંઈ પણ લક્ષ આપવામાં આવ્યું નહિ;

સન ૧૮૫૭ ના બળવાનું શમન કરવામાં હિન્દની સરકારને ઘણો જ ભારે ખર્ચ થયો અને લશ્કરી ખાતામાં મોટો મુદ્દારા કરવાની જરૂર પડવાથી તહેનાં ખર્ચમાં હમેશને માટે મોટો વધારો થયો. બીજી પાસ આવક પ્રમાણમાં ન વધી અને તેથી ૧૮૬૧-૬૨ માં સરકારના નાણાંખાતાને વધારે ને વધારે મુશ્કેલીઓ પડવા માંડી. કેળવણી તેમજ બીજા લોકોપયોગી કામમાં પૈસા ખર્ચવાનું સરકારે જે વચન લોકોને આપ્યું હતું તે પણ એ ગંભીર સ્થિતિમાં પાળી શકાય એવું ન હતું. આથી વધારે કર નાખવા પડશે એ સ્પષ્ટ થયું; પણ તે કેવી રીતે નાંખવા એજ પ્રશ્ન રહ્યો. મી. વીલસન—જેઓ તે વખતે નાણાં ખાતાના પ્રધાન હતા—તહેમને આ મુશ્કેલીના નિરાકરણ માટે પહેલી યોજના ઘડી અને સર્વ પ્રાન્તિક સરકારના તે વિષે અભિપ્રાય મંગાવ્યા. જુદા જુદા પ્રાંતને સ્થાનિક કર નાંખવાની સત્તા આપવી અને બીજી પાસ કેળવણી વગેરે કેટલાક ખાતાનો થોડો ખર્ચ પ્રાંત ઉપર નાંખવો એ આ યોજનાનો સિદ્ધાન્ત હતો. કેટલાક પ્રાંતના અધિકારીઓએ સૂચવ્યું કે વધુ કરની બધી ઉપજ ચોક્કસ રીતે લોકોપયોગી ખર્ચ માટે વાપરવાનો નિશ્ચય સ્પષ્ટ રીતે જાહેર કરવામાં નહિ આવે તો આ વ્યવસ્થા લોકોને રૂચશે નહિ. આ સવાલ સન ૧૮૬૦-૭૦ સુધીના દશકામાં ચર્ચાયા અને પરિણમે જમીનના મહેસુલ ઉપર નાંખવામાં આવેલો એક આનાનો કર લોકલ ગોર્ડને કેળવણી માટે હસ્તક કરવામાં આવ્યો. પરંતુ આ શિવાય પ્રાન્તિક કારભારનો બધો ખર્ચ વડી સરકાર પાસેથી મળતી વાર્ષિક રકમમાંથી કરવામાં આવતો.

લૉર્ડ મેયોનો મુદ્દારો.

લગભગ દશ વર્ષ સુધી પ્રાન્તની સ્વતંત્ર જવાબદારીનો સવાલ ચર્ચાયા પછી લૉર્ડ મેયોએ સન ૧૮૭૦-૭૧ માં પહેલો મુદ્દારો

કર્ચો. પોલીસ, કેદખાનાં, દવાખાના, કેળવણી, રસ્તા, મકાનો, ધાપખાનાં અને રજીસ્ટ્રેશન ખાતું—એટલાં ખાતાંના ખર્ચ માટે પ્રાન્તિક સરકારને જવાબદાર બનાવવામાં આવ્યાં અને તે માટે દર વર્ષે એક ચોક્કસ રકમ તહેમને આપવાનું ઠરાવ્યું. આ ખાતામાં કંઈ વધારે ખર્ચ કરવો હોય તો તે કાં તો પહેલાં બચાવેલાં નાણામાંથી અથવા નવા સ્થાનિક કરની ઉપજમાંથીજ થઈ શકે. જે ખાતાંઓ ઉપર પ્રાન્તિક રાજ્યને અધિકાર આપવામાં આવ્યો તહેમાં માહને રૂ. ૨૫૦) ના પગાર સુધી નવી નીમણૂક કરવાની સત્તા તહેને સોંપવામાં આવી.

આ વ્યવસ્થા શરૂઆત તરીકે ગમે તેવી સારી હોય પણ હિમે-શના વહીવટમાં તો તે નણી શકે એવી ન હતી. ઉપર પ્રમાણે પ્રાન્તિક સરકારને ખર્ચના ખાતાં ઉપરજ સત્તા આપવામાં આવી પણ મહેસુલ મેળવવાના ખાતાં વડી સરકારના હાથ નીચે રહ્યાં. હવે બધા દેશમાં સરકારી ખાતાનું સ્વાભાવિક વલણ વધારે ખર્ચ તરફ હોય છે; અને આ બાબત ખાસ કરીને ત્યારે જણાઈ આવે છે કે જ્યારે તહેને વધારે મહે-સુલ ત્રીજેરીમા લેણું કરવાની જવાબદારી ન હોય. અલબત્ત લૉર્ડ મેથોની વ્યવસ્થા પ્રમાણે વધારાનાં ખર્ચ ઉપર ઘણા અંકુશ હતા; છતાં વડી સરકાર પાસે જુદાં જુદાં આવશ્યક ખર્ચ માટે વધારે નાણાંની માગણી કરતા પ્રાન્તિક સરકારને અટકાવી શકાય એમ ન હતું. આથી બન્ને સરકાર વચ્ચે ઘણો પત્રવ્યવહાર થતો હતો અને ઘણી વાર તહેમા કટુતાના અંશો પણ મળતા હતા.

આ દોષ સુધારવામાટે લૉર્ડ લીટનને સન ૧૮૭૭-૭૮ મા પ્રાન્તિક વ્યવસ્થામાં ઘણા અગત્યના સુધારા કર્યા. તે અનુસાર કેટલાક વધારે ખાતાંનો ખર્ચ તહેમના ઉપર નાંખવામા આવ્યો અને તહેમને સામાન્ય વહીવટ, જમીનનું મહેસુલ, આબકારી, સ્ટેમ્પ અને ન્યાયખાતાના ખર્ચ ઉપર નાણાંસંબંધી સત્તા આપવામાં આવી. ખીણ પાસ—અને આ સુધારો અતિશય મહત્વનો હતો—ન્યાય ખાતું, અબકારી, સ્ટેમ્પ અને ઈનકમટેક્સ ની ઉપજ પણ તહેમને હસ્તક કરવામા આવી. આમ અમુક કર અને ખાતાંની ઉપજ પહેલીજ વાર પ્રાન્તિક સરકારને પોતાના ખર્ચ માટે સોંપવામાં આવી. પરંતુ આ સુધારા પ્રમાણે

પ્રાન્તિક સરકાર પોતાને મળેલા મહેસુલની ઉપજમાથી પોતાના ઉપર ચઢાવવામા આવેલા બધા ખર્ચના નાણા મેળવી શકે એમ ન હતું. પગિણામે દર વર્ષે પ્રાન્તિક સરકારને વધારાની ચોક્કસ રકમ આપવાની વડી સરકારને જરૂર પડતી.

વાચકોના જાણવામા હશે કે ખાતાનો આ વિભાગ પહેલા કરતા હાલ વધારે અર્થ કરવામા આવેલો હોવા છતાં પ્રાન્તિક આવક અને ખર્ચના આકડા વડી સરકારના હીસાબ તેમજ અદાબત્રમા દર્શાવવામા આવે છે. સન ૧૮૭૬ પહેલા થોડા ખર્ચના જ ખાતા પ્રાન્તિક સરકારને હસ્તક હતા એટલે તેની બહુ વિગતો આપવામા આવતી ન હતી, પણ હવે પછી પ્રાન્તિક આવક અને ખર્ચ વધારે ને વધારે વિગતમા વડી સરકારના હીસાબમા આપવામા આવતા.

આપણે આગળ વધીએ તે પહેલા એક બાબત સ્પષ્ટ કરવાની અમને જરૂર લાગે છે. લોર્ડ મેયોએ પ્રાન્તિક સરકારને પોતાનો ખર્ચ અમુક ચોક્કસ રકમમાથી મેળવવાને જવાબદાર કર્યા ત્યારથી વર્ષને અંતે દરેક પ્રાંતે બચાવેલા પૈસા તેની શીલીક તરીકે વડી સરકારના હીસાબમા જમે થતા વર્ષો જતા આ શીલીક અને કારણોથી વધે અને કોઈ પ્રસંગે વર્ષની આવક ઉપરાંત એ બચાવેલા નાણામાથી ખર્ચ કરવાની જરૂર પડે પરંતુ આ ઉપર વડી સરકારના બે અકુશો હોય છે—જે હાલ પણ કાયમજ છે. પ્રથમ તે—સલામતીના સામાન્ય સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે—અમુક જોડામા જોડી શીલીક અને તે ઉપરાંત અણુચીંત્યા ખર્ચ માટે વધારાના અમુક નાણા પ્રાન્તને ખાતે હમેશા રહેવાજ નોંધેલી બીજી અને વધારે આશ્ચર્ય ઉપજાવે એવું બંધન એ છે કે પ્રાન્તિક સરકાર પોતાની શીલીકના વધારાના નાણામાથી વડી સરકારની રજા શિવાય કંઈ પણ ખર્ચ કરી શકે નહિ. આનું કારણ પણ સમજવું બહુ મુશ્કેલ નથી. હિન્દુસ્થાનની બધી સરકારી ગીર્જા સીમાં રેલ્વે દરેક પાઈ ઉપર વડી સરકારના નાણાખાતાની જ સત્તા છે અને પ્રાન્તિક સરકારની આવક અને ખર્ચની રકમો—અદાબત્રમા નિયત થાય તે પ્રમાણે—તે સરકારના ખાતામા ફક્ત જમે ઉધાર થાય છે આથી શીલીકના નાણા વડી સરકાર પાને રહે છે, અને તે ઘણી

વાર જુદાં જુદાં કામમાં કે વેપારમાં રોકવામાં પણ આવે છે. આમ હોવાથી શીલીકના પૈસા વગર રજાએ પ્રાન્તિક સરકાર વાપરી શકે તો ત્રીજેરીમાં મોટી તુટ પડે. આજ હકીકત વડી સરકાર અને હિન્દી વણરના સંબંધને પણ લાગુ પડે છે; કારણ કે હિન્દી સરકારની શીલીકનો મોટો લાગ વિલાયતમાં હિન્દી વણરને હસ્તક રહે છે.

લૉર્ડ રીપન-પંચવાર્ષિક કરાર.

સન ૧૮૮૨ માં લૉર્ડ રીપનની સરકારે એક મોટો સુધારો કર્યો. કસ્ટમ, નીમક, અફીણ, પોસ્ટ ઑફિસ અને તાર-એ કેવળ હિન્દી ખાતાં બનાવવામાં આવ્યાં. જંગલ, આબકારી, ઇન્કમ ટેક્સ, સ્ટેમ્પ, અને રજીસ્ટ્રેશન-એ ખાતાંની ઉપજ વડી અને પ્રાન્તિક સરકાર વચ્ચે સરખે ભાગે વહેંચવામાં આવી. ઉપરાંત, કેવળ પ્રાન્તિક કરની ઉપજ-જે ઘણે ભાગે લોકલ બૉડને સોંપવામાં આવી હતી-તે પ્રાન્તોનીજ રહી અને ન્યાય, બાંધકામ અને કેળવણી ખાતાની ઉપજ પૂરેપૂરી પ્રાંતને સોંપવામાં આવી. રેલ્વે અને નહેર ખાતાની આવક વડી સરકારને ખાતેજ રહી. જે ખાતાની ઉપજ બે સરકારની વચ્ચે વહેંચવામાં આવી તેનો ખર્ચ પણ બન્ને ઉપર તે જ હિસ્સામાં પડતો. કહેવાની ભાગ્યે જ જરૂર છે કે કેળવણી વગેરે જે ખાતાં પહેલાં ગણાવવામાં આવ્યાં છે તેનો ખર્ચ તો પ્રાન્તિક જ રહ્યો અને આ સુધારા મુખ્યત્વે કરીને ઉપજનાં ખાતાં વિષે જ કરવામાં આવ્યા હતા.

સન ૧૮૮૨ માં નવી વ્યવસ્થા પાંચ વર્ષ માટે કરવામાં આવી હતી, અને તેમાં સન ૧૮૮૭ માં, ૧૮૯૨ માં અને ૧૮૯૭ માં ફેરફાર કરવામાં આવ્યા હતા. દરમિયાન વડી અને પ્રાન્તિક સરકાર વચ્ચે વહેંચવામાં આવેલાં ખાતામાં જમીનના મહેસુલનો ઉમેરો કરવામાં આવ્યો. આ સુધારાથી પણ પ્રાન્તની આવક તેના ખર્ચ માટે અધુરીજ નીવડતી અને તેથી દરેક પ્રાન્તને પાંચ વર્ષ માટે અમુક વાર્ષિક રકમ આપવામાં આવતી.

આ વ્યવસ્થાના ગેરલાલ પણ દેખીતા છે. પહેલાંની માફક હજી પણ પોતાના વાર્ષિક ખર્ચ માટે પ્રાંતો વડી સરકાર ઉપર પરાધીન

રદ્યા અને તેથી પોતાની મહેસુલની આવકમાંથી પોતાનો ખર્ચ નોંભાવવાની મોટી જવાબદારી તહેમને શિર આવી નહિ. ઉપરાંત, પાંચ વર્ષની વ્યવસ્થાનાં પહેલાં એક બે વર્ષમાં મહેસુલ વધારવાને પ્રાંતો પ્રયત્ન કરતા, અને ખર્ચ ઉપર કંઈક અંકુશ રાખતા; કારણ કે વડી સરકારની મહેરબાની વિષે તહેમને ખાતરી રહેતી નહિ. પણ પાંચ વર્ષને અંતે શીલીક વધી જાય તો વડી સરકાર તહેનો મોટો ભાગ હજમ કરશે એવી ધાસ્તીને લીધે કરારનાં છેલ્લાં બે ત્રણ વર્ષમાં પુષ્કળ ખર્ચ કરવામાં આવતો અને ઉડાઉપણાને ઉત્તેજન મળતું. વધારેમાં વધારે માઠાં પરિણામ નવા કરારને અંગે આવતાં; કારણ કે તે વખતે વડી સરકાર પ્રાંતોની શીલીક ઓછી કરવાને ઘણી ઇંતેજારી બતાવતી અને પરિણામે બંને સત્તાઓ વચ્ચે ઘણી વાર કડવો પત્રવ્યવહાર થતો. આ પરિણામે વિષે સર ફ્રીડેઝશાહુ મહેતાએ વડી ધારાસભાનાં ભાષણોમાં અને શ્રી. ગોખલેએ વેલ્થી કમીશન આગળ પોતાની જુબાનીમાં તેમજ સને ૧૯૦૨ પછીના ભાષણમાં ઘણું અસરકારક વિવેચન કર્યું છે.

કાયમના કરાર.

સન ૧૯૦૪ માં લોર્ડ કર્ઝને પ્રાંતો સાથે કરાર લગભગ કાયમના કર્યા. અર્થાત્ પ્રાંતોને સોંપવામાં આવેલા મહેસુલમાં, લડાઈ કે એવી કોઈ ગંભીર આફત આવે કે પ્રાંતને માટે ચોક્કસ કરવામાં આવેલી વાર્ષિક ગ્રાન્ટ બહુ વધારે પડતી લાગે તે શિવાય વડી સરકાર ફેરફાર કરી શકે નહિ. આ પ્રયોગનાં પરિણામનો વિચાર કરવાને માટે એક કમિટીની નીમણુક કરવામાં આવનાર હતી. તે અરસામાં બ્રિટિશ શહેનશાહીને પ્રાંતિક અને વડી સરકાર વચ્ચેના સંબંધની તપાસ કરવાને માટે એક (ડીસેન્ટ્રેલીઝેશન) કમીશનની યોજના કરી. તહેના પ્રમુખ મી. હોબહાઉસ હતા અને આપણા પરમ દેશભક્ત મી. રમેશચંદ્ર દત્ત એ કમીશનના એક સભાસદ હતા. તે કમીશને હિન્દનાં મુખ્ય શહેરોમાં ફરી સરકારી અમલદારો અને અનુલવી દેશભક્તોની જુબાની લીધી અને તહેમણે ઉદાર ભાવથી ભરપૂર અને રાજકીય ત્રીધદષ્ટિથી અંકાએલો જે રીપોર્ટ બહાર પાડ્યો છે તે આપણા રાજ-

કીચ ઇતિહાસમાં ઘણું ઉચું સ્થાન મેળવશે. દુર્ભાગ્યે તે રીપોર્ટમાં સમાયેલી કીમતી સૂચનાઓ ઉપર હિન્દી સરકારે ઘણું જીજ્ઞાસુ આખું છે અને તેથી આપણા દેશીજનોના ઉત્સાહને સુધારાનો એક ભાગ દર્શાવવા ઉપરાંત તહેનો કંઈ ઉપયોગ થયો નથી.

સન ૧૯૧૧ માં પ્રાન્તિક સરકાર સાથે વડી સત્તાએ કાયમના કરાર કર્યા—જે સુધારા માટે આપણે લૉર્ડ હાઉડેન્ગની અદ્વિતીય રાજનીતિને આભારી છીએ. પ્રાન્તો સાથે કાયમની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી અને દરેક પ્રાંતને દર વર્ષે આપવાની ચોક્કસ રકમ ઠરાવવામાં આવી. પ્રાન્તિક સરકારને આવક કરતાં વધારે ખર્ચ અંદાજપત્રમાં આંકવાની રજા ભાગ્યેજ આપવામાં આવે છે, અને જો નાણાંની તુટ પડે તો પોતાની શીલીકમાંથી અથવા હિન્દી સરકારની લોનમાંથી અથવા—છેવટે—વધારાના કરમાંથી તે પુરાય છે.

આ ઉપરથી સમજાશે કે હાલ વડી સરકાર, અગ્રીણ, નીમક, કસ્ટમ, રેલ્વે, તાર, પોસ્ટ. દેશી રાજ્યોની ખંડણી—એ બધાની બધી ઉપજ પોતેજ લે છે. બીજી પાસ રજીસ્ટ્રેશન, ન્યાયખાતું, પોલીસ, કેળવણી એ ખાતાંની બધી આવક પ્રાન્તિક સરકાર મેળવે છે. બાકીનાં ઘણાં ખર્ચાં ખાતાં—દાખલા તરીકે જમીનનું મહેસુલ, આબકારી, સ્ટેમ્પ અને ઇન્કમ ટેક્સ—તહેની ઉપજ જુદા જુદા હિસ્સામાં બંને સરકાર વચ્ચે વહેંચાય છે. ખર્ચની વ્યવસ્થા સાધારણ રીતે આવક પ્રમાણેજ થાય છે—જેની આવક વડી સરકારનેજ મળે તહેનો ખર્ચ પણ તહેનેજ શિર પડે છે અને જેનો લાભ પ્રાન્તને મળે તહેનો ખર્ચ પણ તે ઉપાડે છે. જે ખાતાંની ઉપજ બંને વચ્ચે વહેંચવામાં આવે છે તહેનો ખર્ચ પણ લગભગ તેજ હિસ્સામાં બંને વચ્ચે વહેંચાય છે.

પ્રાન્તિક સરકાર ઉપર અંકુશો.

નાણાં વિષે પ્રાન્તિક સરકારની વડી સત્તા ઉપર પરાધીનતા આપણે જોઈ. પરંતુ આ ઉપરાંત બીજા અંકુશો પ્રાન્તિક કારભાર ઉપર છે કે જે આપણે લક્ષમાં લેવાની જરૂર છે. નવા કર નાંખવાની કે પોતાની જવાબદારી ઉપર લોન લેવાની પ્રાંતોને સત્તા નથી. અંદાજપત્ર ઘડવામાં અને નવી જગ્યાઓ ઉઘાડવામાં, પોતાની શીલીકમાંથી

નાણાં વાપરવામાં અને વધારે ખર્ચ કરવામાં બુદ્ધા બુદ્ધા ખાતાંઓ સાથે સંબંધમાં અને એકંદરે સમગ્ર રાજકારણની અનેક ન્હાની મોટી વિગતોમાં હાલ વડી સરકાર પોતાની સત્તા અજમાવે છે. કેટલીક બાબતોમાં હિન્દી વજીરની રજાની જરૂર છે એટલે હિન્દી સરકારને તે સવાલો પોતાના અભિપ્રાય સાથે વિલાયત મોકલવાની જરૂર પડે છે. અહીંઆ આ સર્વમાં વિગતવાર ઉતરવાનું બની શકે એમ નથી. માટે આપણે ફક્ત બેજ સુદાનો વિચાર કરીશું. (૧) પ્રાંતોની અંદાજપત્ર ઘડવાની સત્તા અને (૨) નવી જમ્યાઓ સ્થાપવાનો અધિકાર.

હાલની પદ્ધતિ અનુસાર પ્રાંતો આવતા વર્ષની આવક અને ખર્ચના આંકડા ઘડે છે—પ્રાંતની સંપૂર્ણ સત્તાવાળાં તેમજ વહેંચાયેલાં ખાતાં વિષે આ ખરડો વડી સરકારને મોકલવામાં આવે છે, જ્યાં ત્હેના દરેકે દરેક આંકડા વિષે ઘણી ઝીણી તપાસ કરવામાં આવે છે. આવકની રકમની ચોકસાઈ અને ખર્ચની વધઘટ ઉપર સ્વાભાવિક રીતે લક્ષ આપવામાં આવે છે. પ્રાંતની શીલીકમાં ભેઈતી રકમ વર્ષને અંતે રાખવામાં આવી છે કે નહિ એ પણ જોવામાં આવે છે. નવું વર્ષ માર્ચની ૩૧ મી તારીખે શરૂ થાય છે તેથી જાન્યુઆરીથી માર્ચ સુધીમાં ત્રણ વખત અંદાજપત્રના ખરડા વડી સરકારને સુધારીને મોકલવામાં આવે છે—જેમાંનો છેલ્લો ફેબ્રુઆરીની આખર કે માર્ચની શરૂઆત સુધીમાં હિન્દી સરકારને પહોંચે છે. સઉ કોઈ જાણે છે કે પ્રાંતોના છેવટના આંકડા વડી સરકારના અંદાજપત્રમાં રજુ કરવામાં આવે છે અને આથી પ્રાંતો માટે ઘણી જવાબદારી વડી સરકારના શિર ઉપર રહે છે. પરિણામે પ્રાંતોના અંદાજપત્ર ઉપર ત્હેના મોટા ભાગ ઉપર તેમજ ન્હાની વિગતો ઉપર હિન્દી સરકાર તીણી કાતર ફેરવે છે. અંદાજપત્રના ઉપર જ સમગ્ર પ્રાંતિક કારભારનો અને પ્રજાને વધારેમાં વધારે જરૂર ખર્ચનો આધાર છે અને ત્હેના ઉપર અતિશય ઝીણા અંકુશ હોવાથી પ્રાંતિક સ્વતંત્રતા શૂન્યવત બને છે.

(૨) નવી જમ્યાઓ સ્થાપવા ઉપર અને નવી ઑફિસ ઉઘાડી વાર્ષિક ખર્ચમાં હુમેશનો વધારો કરવા ઉપર હિન્દી સરકાર અને હિન્દી વજીર મોટો અધિકાર અજમાવે છે;

(અ) પ્રાન્તિક સરકાર વડી સરકારની રજા શિવાય માસિક રૂ. ૨૫૦ ના પગારની નવી જગ્યા ઉઘાડી શકે નહિં અથવા ઓછા પગારની ચાલુ જગ્યાનો પગાર રૂ. ૨૫૦ થી વધારે કરી શકે નહિં. હિન્દી વજરની સંમતિ શિવાય વડી સરકાર રૂ. ૫૦૦) થી વધારે પગારની નવી જગ્યા સ્થાપી શકે નહિં અને ચાલુ જગ્યાનો પગાર રૂ. ૭૫૦ થી વધારે કરી શકે નહિં. આથી જોઈ શકાય છે ઘણા ઉંચા પગારની જગ્યાઓ વિષે પ્રાન્તોને હિન્દી સરકારની જ નહિ પણ હિન્દી વજરની સંમતિ મેળવવી પડે.

(આ) કોઈ ઑફિસની નવી વ્યવસ્થા રૂ. ૨૫,૦૦૦ થી વધારે રકમના કાયમના વાર્ષિક ખર્ચ પ્રાન્તિક સરકાર કરી શકે નહિં. હિન્દી સરકાર એ જ બાબતમાં હિન્દી વજરની સંમતિ શિવાય રૂ. ૫૦,૦૦૦ થી વધારે રકમનો કાયમનો વાર્ષિક ખર્ચ કરી શકે નહિં. ઑફિસમાં કોઈ પણ એક જગ્યા માટે સંમતિની જરૂર ન હોય તો પણ આ નિયમ લાગુ પડે છે.

આ બધાનો તરસાળો કાઢતાં પ્રાંતોની સત્તા કેટલી લાગે છે ? મુંબઈ અને મદ્રાસના પ્રાંતો કંપનીના રાજ્યની શરૂઆતમાં સ્થપાયા પણ એકંદરે એમ કહી શકાય કે સમગ્ર હિન્દી રાજ્યમાંથી ધીમે ધીમે એક પછી એક બધા પ્રાંતો ઉદ્ભવ્યા છે. આથી સામાન્ય રીતે સર્વ અધિકાર હિન્દી સત્તાને જ હસ્તક છે અને જેટલી જુજ સત્તાઓ પ્રાન્તોને જુદે જુદે વખતે આપવામાં આવી છે તે જ તે ભોગવે છે. હિન્દની બધી ત્રીજેરીનાં સર્વ નાણાં ઉપર વડી સરકારની જ સંપૂર્ણ સત્તા છે. અને જે પૈસા પ્રાંતો પોતાના ગણી વાપરે છે તે ફક્ત તહેમના જુદા હીસાબમાં લખાય છે. તેઓ જે શીલીક ભેગી કરે છે તેમાંથી એક પૈસો તેઓ સર્વોપરિ સત્તાની રજા શિવાય વાપરી શકે નહિં. અને આવા સંયોગોમાં તહેમને કેટલાં થોડાં નાણાં આપવામાં આવે છે અને તે નાણાંના ખર્ચ ઉપર કેટલો ખારીક અંકુશ મકવામાં આવે છે ? હિન્દની કુલ આવક સાથે બધાં પ્રાંતોના મહેસુલની સરખામણી કરતાં જણાયે છે તહેમને તેના ત્રીજા ભાગ કરતાં ઘેર વધારે રકમ મળે છે; ન્યારે મહુમ ગોખલેએ લોકલ ઑર્ડ વિષે પોતાના ઠરાવ વિષે

ખોલતાં વડી ધારાસભામાં જણાવ્યું હતું કે ઈંગ્લેંડ અને ફ્રાંસમાં બધા કરની ઉપજનો લગભગ અડધો ભાગ મ્યુનિસિપાલીટી અને લોકલ ઓર્ડને મળે છે. અર્થાત્ દેશની ઉત્પત્તિ સાથે ઘણો નિકટ ધરાવતાં પ્રાન્તિક ખાતાઓ ન્યાય અને પોલીસ, કેળવણી અને તંદુરસ્તી એ બધાં માટે કુલ મહેસુલનો થોડો ભાગ આપવામાં આવે છે ત્યારે હોમ ચાર્જ ઈંગ્લેંડમાં હિન્દી રાજતંત્રના ખર્ચ ખાતે મોકલવામાં આવતા લગભગ ત્રીશ કરોડ રૂપીઆ અને લશ્કરી ખર્ચ ઉપર વડી સરકાર ખેડૂત ખર્ચ કરે છે. વધારામાં આપણે જોયું કે જે ન્હાની રકમ મહેસુલના અથવા ગ્રેન્ટના આકારમાં પ્રાંતને સોંપવામાં આવે છે તેની વ્યવસ્થા કરવામાં પણ પ્રાન્તિક સરકાર સ્વતંત્ર નથી. ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે જરા મહોટી જગ્યાઓ સ્થાપતાં અથવા વાર્ષિક ખર્ચમાં જરા ઉમેરો કરતાં વડી મરકારની અને કવચિત્ હિન્દી વલ્લરની પરવાનગી તેમને લેવાની જરૂર પડે છે. અને આ ઉપરાંત પ્રાન્તિક સરકારના અંદાજપત્ર-જેના આંકડાઓ ઉપર પ્રાન્તોના ભાગ્યનો આધાર સ્વાભાવિક રીતે રહે છે—તેની આવકની આંકણી ઉપર અને ખર્ચની વિગતો ઉપર વડી મરકાર એટલો બધો દાબ રાખે છે કે જેથી પ્રાંતો હિન્દી સરકારના મહોટા જવાબદાર નોકરની પદવી ભોગવે છે.

પ્રાન્તિક આવકનો વધારો.

સર્વ રાજ્યનો આધાર નાણાંની ઉપજ ઉપર છે અને જ્યાં સુધી પ્રાન્તોની આવકમાં મહોટો વધારો થશે નહિ ત્યાં સુધી પ્રાન્તિક સ્વરાજ્યનો સિદ્ધાન્ત કદાપિ સિદ્ધ થશે નહિ. ઘણા અમલદારોનો તેમજ રાજ્યપુરૂષોનો એવો ભક્ષમ અભિપ્રાય થયો છે કે પ્રાન્તિક રાજ તંત્રના વિકાસ માટે નાણાંની જરૂર પડેલી છે. લૉર્ડ હાર્ડીને આ મુદ્દો કેટલોક અંશે સ્વીકારીને પ્રાન્તોને દર વર્ષે અમુક અમુક ખાતાને માટે તેમજ સામાન્ય ખર્ચ માટે અમુક રકમો આપવાનું નક્કી કર્યું છે. આ સુધારા માટે આપણે તેમને ઉપકાર માનીશું. પણ હજી કેને પ્રાંતોની આવક તેના અતિ આવશ્યક ખર્ચ માટે અને ખાસ કરીને કેળવણી અને તંદુરસ્તી ખાતાને માટે પુરવી લાગે છે? લૉર્ડ હાર્ડીને “પાશેરામાં પહેલી પૂણી” કરી હશે; પણ જો તે સિદ્ધાન્તનો હવે

વધારે ને વધારે વિશાલ પ્રયોગ કરવામાં આવે ત્યારેજ તહેમની રાજ-
નીતિ સફલ થશે. દેશની કુલ ઉપજનો અડધાથી પોણા ભાગ સર્વ
પ્રાંતોને મળવો જ જોઈએ એવો અમારો અભિપ્રાય છે.

પ્રાન્તોની આવક કેવી રીતે વધારવી એ બીજો પ્રશ્ન છે અને તે
વિષે ઘણી સૂચનાઓ કરવામાં આવી છે. એક માર્ગ એ છે કે જે
ખાતાંની ઉપજ હાલ વડી અને પ્રાન્તિક સરકાર વચ્ચે વહેંચવામાં
આવે છે તેમાંના કેટલાંક કેવલ હિન્દી ખાતાં બનાવવાં અને બાકીનાં
પૂરેપૂરાં પ્રાન્તિક ગણવાં. બીજો દેખીતો માર્ગ—જે લૉર્ડ હાર્ડીન્ગની
સરકારે ગ્રહણ કર્યો હતો—તે દર વર્ષે અમુક ચોક્કસ રકમ પ્રાન્તોને
આપવાની છે. તે રકમનો અમુક ભાગ કેળવણી વગેરે અમુક
ખાતાને માટે મુકરર કરવામાં આવે ત્યારે તેના લાભ દેખીતા
છે અને જેમણે છેલ્લાં થોડા વર્ષમાં થયેલા કેળવણીના વિકાસની
નોંધ લીધી હશે તેઓએ આ રાજનીતિનાં શુભ પરિણામ
જેવાં હશે. છતાં પણ એમ ખાત્રીપૂર્વક કહી શકાય કે પ્રાન્તિક
આવકમાં જે મોટો વધારો આપણે માગીએ છીએ તે આ
રીતે થઈ શકેજ નહિ—તેથી તો ફક્ત સહેજ જ સુધારો થઈ શકે.
આથી ડીસેન્ટ્રેલીઝેશન કમીશને પણ એવી સૂચના કરેલી છે કે જ્યારે
બની શકે ત્યારે વાર્ષિક મોટી ગ્રાન્ટને બદલે વધતા જતા કોઈ મહે-
સુલનો અમુક હિસ્સો પ્રાન્તને આપવો. અમે આગળ વધીને કહીશું
કે, વહેંચવામાં આવેલાં ખાતાંમાંના કેટલાંકને પુરેપૂરાં પ્રાન્તિક બના-
વવાનો જે માર્ગ આગળ સૂચવવામાં આવ્યો છે તે બનતી ત્વરાએ
ગ્રહણ કરવોજ જોઈએ. હાલના વિગ્રહના સમયમાં અને તે પછી
પણ તરતજ આ પદ્ધતિ કલ્પિતજ ન અનુસરી શકાય. પણ વડી
સરકાર પ્રાન્તિક સત્તાઓની સલાહથી આ દિશામાં એક મોટી
યોજના તૈયાર કરે તો દશ પંદર વર્ષમાં તે સહેલાઈથી આચારમાં
મૂકી શકાય. અલબત્ત આથી વડી સરકારનો પોતાનો કેટલોક ખર્ચ
કમી કરવો પડે—દેલ્લે તરફ પક્ષપાત અને હોમચાન્સમાં ઉડાઉપણું
ઓછું કરવું પડે તેમ લશ્કરી ખર્ચ ઉપર વધારે દાખ રાખવો પડે.
પરન્તુ જે દેશની ખરી ઉત્પત્તિનો આધાર પ્રાન્તિક ખર્ચ ઉપરજ
તો કોઈ પણ રીતે પ્રાન્તની તીજેરીને વધારે નાણાંથી ભરવીજ જોઈએ

સત્તાઓમાં વૃદ્ધિ.

ઉપરાંત અમે સૂચવીશું કે વડી સરકારની સંમતિથી નવા કર નાંખવાની અને લોનથી પૈસા મેળવવાની સત્તા પ્રાન્તિક સરકારને આપવી જોઈએ. ઉપર સૂચવેલા સુધારા ક્યારે અમલમાં આવશે તે કહી શકાતું નથી. પણ તે દરમિયાન પ્રગતિના નિયમ અનુસાર દરેક પ્રાન્તે આગળ વધવું જોઈએ અને તહેલે પોતાના જરૂરી ખર્ચ માટે કરથી અને લોનથી નાણાં મેળવવાં જોઈએ. ઘણી મ્યુનિસિપાલિટીને જે સત્તાઓ વર્ષોથી જરા પણ સંકેત શિવાય આપવામાં આવી છે તે પ્રાન્તોને હાલ સુધી કેમ આપવામાં આવી નથી તે અમે સમજી શકતા નથી.

આમ એક પાસ પ્રાન્તની આવક વધારવી જોઈએ તો બીજી પાસ તહેને નવો ખર્ચ કરવાની વધારે છુટ મળવી જોઈએ. નવી જગ્યાઓ ઉઘાડવા વિષે અને વાર્ષિક વધુ ખર્ચ કરવા વિષે જે બંધનો હાલ હયાત ઓછાં છે તે તરત જરૂર થોડાં વર્ષમાં કાઢી નાખવાં જોઈએ. ડીસેન્ટ્રેલીઝેશન કમીશને પણ એમ સૂચના કરી હતી કે હાલ હિન્દી સરકાર આ વિષે જેટલી સત્તા ભોગવે છે તેટલી પ્રાન્તોને આપવી જોઈએ અને વડી સરકારની સત્તા ઘણીજ વધારવી જોઈએ—જેથી વારંવાર બંને સત્તા વિષે થતો વિષમ પત્રવ્યવહાર અટકે. આ સૂચના—કે જે તરફ આટલાં વર્ષ સુધી સંપૂર્ણ ઉપેક્ષા દર્શાવવામાં આવી છે—તે તો એકદમ અમલમાં મૂકવી જોઈએ. અમે જાણીએ છીએ કે પ્રાન્તોને એટલા બધા વખત સુધી બાળકો ગણવામાં આવ્યા છે કે જેથી તે તરફ વડી સરકાર તરફથી અતિશય અવિશ્વાસ દર્શાવવામાં આવે છે. પણ જેમ સમગ્ર પ્રજાને અને રથાનિક મંડલોને તેમ પ્રાંતિક સરકારને પણ વડી સત્તાએ વધારે માન આપવું જોઈએ, જેથી તે પણ વધારે જવાબદાર બની પોતાના મહાન ધર્મ યોગ્ય રીતે બજાવે.

અંદાજપત્રમાં સ્વતંત્રતા.

આથી પણ સ્વતંત્રતા એક બીજી બાળતમાં આવશ્યક છે—અને તે અંદાજપત્રને ઘડવામાં આપણે જોઈએ અમુક પગારની નવી જગ્યાઓ ઉઘાડવાને અથવા ઓફિસના ખર્ચમાં અમુક રકમનો વધારો કરવાને

હાલ વડી સરકારની પરવાનગી નોંધીએ છે અને અમુક સુધારા સાથે કંઈ મર્યાદા થોડાં વર્ષ સુધી રહેવી નોંધીએ, આમ છતાં પણ પ્રાન્તિક સરકાર પોતાના અંદાજપત્રનો ખરડો તૈયાર કરે છે ત્યારે તેમાં વડી સરકાર તરફથી અતિશય મોટો તેમજ ઘણાજ નુકાના સુધારા કરવામાં આવે છે. આ બાબત પણ ડીસેન્ડ્રેલીઝેશન કમીશનની ધ્યાન ઉપર લાવવામાં આવી હતી પણ અમે જણાવવાને દીલગીર છીએ કે કમીશને આ વિષે કંઈ પણ મહત્વની સૂચના કરી નથી. કોઈ પણ દેશના રાજ્યતંત્રમાં અંદાજપત્ર એ કદાચિત વધારેમાં વધારે લાગ લગવે છે અને સ્થાનિક મંડલોની માફક પ્રાન્તિક રાજ્યની ખરી સત્તાનું માપ ત્હેની અંદાજપત્ર ઘડવાની સત્તા ઉપરથીજ લઈ શકાય. આ સિદ્ધાન્ત સ્વીકારીને બંગાલની સરકારે થોડા માસ ઉપર અમુક આવશ્યક મર્યાદાઓ સાથે અંદાજપત્ર ઘડવાની સત્તા મ્યુનિસિપાલીટીને આપી છે તેવી જ રીતે પ્રાન્તિક સરકારની પણ સત્તા વધારવી નોંધીએ એ ચોક્કસ છે. હાલ જો કેટલાંક બિનજરૂરી ખર્ચ વડી સરકાર ઉઠાવી શકે છે તો બીજી પાસ ઘણી આવશ્યક બાબતોની ખરી જરૂરિયાત તે નહિ સમજી શકે એ પણ દેખીતું છે. લવિધ્યની આવકની આંકણીમાં વડી સરકાર ફેરફાર કરે એ વ્યાજબી છે-જો કે આમાં પણ વધારે ને વધારે વિશ્વાસ પ્રાંતો ઉપર મૂકવો નોંધીએ પણ ખર્ચના સંબંધમાં તો આમારી સૂચના છે કે વડી સરકારે ફક્ત એટલુંજ તપાસી લેવું કે (૧) મુકરર કરવામાં આવેલી શીલીક રાખવામાં આવી છે અને (૨) કાયદાઓ તે અનુસાર રચવામાં આવેલા કાનુનો અનુસાર આપ્યા છે. બાકીની નુકાની વિગતોમાં કે મોટા ખર્ચમાં વડી સરકારે ઉતરવું નોંધીએ નહિ. આ સુધારા વિષે સરકાર યુદ્ધ પછી એક ઉદાર યોજના ઘડીને થોડા વખતમાં અમલમાં મૂકી શકે.

પ્રાન્તિક રાજ્યતંત્રમાં પ્રગતીય સત્તા.

પ્રાન્તિક સરકારને વધારે નાણાં આપવાની અને ત્હેની વ્યવસ્થામાં વધારે સત્તા આપવાની સૂચનાઓ અમે કરી છે. પણ અમે નોંધીએ છીએ કે કોઈ પણ કારોબારી સત્તા ઉપર-પછી તે પ્રાન્તિક હોય કે હિન્દી-ત્હેના ઉપર કોઈ પ્રકારના અંકુશની જરૂર છે. હાલ

પ્રાન્તો ઉપર વડી સરકારને જે દાબ છે તે હલકો થયેલો જોવા અમે ઇચ્છીએ છીએ; પણ તેમાં પ્રાન્તિક સરકારને બિનજવાબદાર બનાવવાનો નહિ પણ એવે પ્રબંધીય સત્તાને આધીન બનાવવાનો હેતુ રહેલો છે. ઘણા રાજપુરૂષોએ વારંવાર કહ્યું છે—અને અમે તેમની સાથે સંમત છીએ—કે નાણાં સંબંધી વડી સરકારનો અંકુશ ઢીલો કરવામાં આવશે અને તે જ વખતે ધારાસભાને વધારે પ્રબંધીય અને વધારે સત્તાવાન બનાવવામાં આવશે નહિ તો સમગ્ર રાજતંત્રને ઘણું નુકશાન થશે; પ્રાન્તિક અમલદારો અવિચારી ખર્ચ કરશે અને સુધારાનાં ઇષ્ટ સાધનો આપણને પુરાં પડશે નહિ. આથી જો કે ઉપરની સૂચનાઓ કેટલેક અંશે તરતજ અનુસરવામાં કંઈ નુકશાન નથી તો પણ તેનો સંપૂર્ણ પ્રયોગ ત્યારેજ થવો જોઈએ કે જ્યારે પ્રાન્તિક સત્તા ઉપર પ્રબંધીય અંકુશ અસરકારક થાય ત્યારે. દેખીતી રીતે આ હેતુ ધારાસભામાં મોટા સુધારા કરવાથીજ સિદ્ધ થાય. પ્રથમ તો ધારાસભામાં હાલના બિનઅમલદારી સભાસદો—જેમાંના ઘણા સરકાર તરફથી નીમવામાં આવે છે, તેમને બદલે પ્રબંધી ચુંટાએલા સભાસદોનીજ વધુ સંખ્યા જોઈએ. તેમ જ ચુંટણીની હાલની પદ્ધતિમાં ઘણો ફેરફાર થવાની જરૂર છે. બીજો અને આથી પણ વધારે બગત્યનો સુધારો એ છે કે ધારાસભાને નાણાંની બાબતમાં વધારે સત્તા આપવી જોઈએ. ધારાસભા ઇંગ્લંડની પાર્લામેન્ટની ગરજ ત્યારેજ સારી થકે કે જ્યારે તેમાં પચાસ થયેલા ઠરાવો સરકારને બંધનકારક નીવડે અને તેને આવા અંદાજપત્ર ઉપર તેમજ તેના દરેક ભાગ ઉપર મત આપી તે પાસ કે નપાસ કરવાનો હક આપવામાં આવે. છેલ્લા લગભગ એક વર્ષની ચર્ચાઓમાં ધારાસભાના આ મોટા હુકનો વિષય ઘણો આગળ આવ્યો છે અને અમારી ખાત્રી છે કે જ્યાં સુધી પ્રાન્તિક ધારાસભાને અંદાજપત્ર ઉપર મત આપવાની સત્તા મળશે નહિ ત્યાં સુધી પ્રબંધનું અંતઃકરણ સંતોષ પામશે નહિ.

પ્રાંતમંડળની ભાવના.

પ્રાન્તિક સ્વરાજ્યની સિદ્ધિ અર્થે અમે નીચેની સૂચનાઓ કરી છે:—

(૧) પ્રાન્તોની આવકમાં મોટો વધારો કરવો અને તે માટે વહુઆયેલા ખાતામાંથી વધારે ને વધારે કેવળ પ્રાન્તિક બનાવવા.

(૨) નવી જગાઓ સ્થાપવા વિષે અને વધારાનો વાર્ષિક ખર્ચ કરવા વિષે વધારે સત્તા પ્રાન્તોને આપવી.

(૩) અમુક જરૂરી મર્યાદાઓમાં અંદાજપત્ર સ્વતંત્ર રીતે ઘડવાની સત્તા પ્રાન્તિક રાજ્યને આપવી.

(૪) પ્રાન્તિક ધારાસભાઓને વધારે પ્રજાકીય બનાવવી અને તહેને નાણાં સંબંધી અસરકારક અધિકાર આપવો.

આ સુધારાની મત્તર ચોજનાઓ ઘડી લડાઈ પછી તહેને ઉદાર-પણે અમલમાં મૂકવામાં આવશે તો અમે ધારીએ છીએ કે લગભગ અર્ધા સૈકાથી પ્રાન્તિક સ્વરાજની જે ભાવના ઉદારચિત્ત અમલદારોએ અને નિપુણ દેશભક્તોએ પોતાની દૃષ્ટિ સમીપ રાખી છે તે સિદ્ધ થશે. આ પ્રશ્નની ગંભીરતા કે મુશ્કેલીની અમે અવગણના કરવા માગતા નથી. વડી અને પ્રાન્તિક સરકાર તેમજ પ્રાંત અને પ્રાંતના ખાતાંઓ વચ્ચે સંબંધના નિયમો એટલા વિવિધ અને ગુંચવાડા ભરેલા છે કે જેથી તહેમા મોટો સુધારો કરતાં ઘણોજ વિચાર કરવો પડે. પણ તે જ કારણોથી અમે એમ માનીએ છીએ કે એક કે બે બાબતોમા નહિ પણ સમગ્ર રાજતંત્રમા મૂળથી સુધારો કરવાથી જ આ પ્રશ્નનું નિરાકરણ થશે.

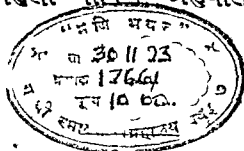
પ્રાન્તોને વધારે ને વધારે ખાતાનું મહેસુલ મળવાથી તે વાર્ષિક ગ્રાન્ટ માટે વડી સરકાર-ઉપર ઓછા પરાધીન થશે, અને નવો ખર્ચ કરવાની તેમજ અંદાજપત્ર ઘડવાની વધારે સ્વતંત્રતા મેળવી દરેક પ્રાન્ત વધારે આત્મવિશ્વાસથી અને વધારે જવાબદારીથી પોતાનું રાજતંત્ર ચલાવશે. વડી રાજસત્તા જેટલોજ ઝીણો પણ તેથી અતિશય હિતકારક અદુશ પ્રજાકીય ધારાસભા પ્રાન્તિક રાજતંત્ર ઉપર ભોગવશે ત્યારે રાજ્ય અને પ્રજા વચ્ચે વધારે એકથ અને વિશ્વાસલ વ પ્રવર્તશે. ઉપરાંત પ્રાન્તિક સત્તા અનેક રીતે પ્રજાના અતિશય નિકટ સંબંધમાં રહે છે અને પ્રજાને વધારે દેખીતા લાલનાં પગલાં ભરી શકે છે. આથી લોકોમાં એવી ચોક્કસ માન્યતા સ્ફુરી છે કે પ્રાન્તિક

હોમ રલ લીગ ફોર ઇન્ડીયા.

(મુ'બાઈની શાખા.)

૩૦ મી જુન ૧૯૧૭ મુદ્દીનો.

પહેલો વાર્ષિક અહેવાલ.

Printed by Ratanlal Amaran & Co. at Akbar Souda Press
No. 17 16 Bank Street Fort Bombay

Published by Shankar Lal Chelabhai Banker & Co.
251 Hornby Road Bombay

અંગ્રેજી લેખમાલા.

૧. હોમ રૂલરની રાજ્યનિતિ (૫ ગ ઇન્ડીઆ)	કી . ૦-૦-૬
૨. હિંદની સરેરાસ આવક અને દરિદ્રતા (મોડન ^૧ રીઝુ)	,, ૦-૦-૬
૩ સંસ્થાનો શુ હિંદ ઉપર રાજ્ય કરશે ? (મી ^૦ પોલાકનુ ^૧ અલ્લાઆદનુ ભાષણ)	,, ૦-૨-૦
૪ ગીરમીટીઆ મળુરી	,, ૦-૨-૦
૫ સરકારી નોકરી અને હિંદીઓ	,, ૦-૦-૬

મરાઠી લેખમાલા.

૧ હોમ રૂલ લીગને શુ જોષએ છે ?	,, ૦-૦-૩
૨ પાલાંમેટમા હિંદુસ્તાન	,, ૦-૦-૦
૩ હોમ રૂલ વિષે લજપતરાયજી	,, ૦-૦-૩
૪ કેળવણી અને હોમરૂલ	૦-૦-૩
૫ હિંદની હદ વિનાની ગરીમાઈ (મોડન ^૧ રી યુ)	,, ૦-૦-૩
૬. ગીરમીટીઆ મળુરી	, ૦-૨-૦
૭ મરકારી નોકરી અને હિંદીઓ	, ૦-૦-૬

ગુજરાતી લેખમાલા.

૧ પાલાંમેટમા હિંદ (વીડર અલ્લાઆદ)	,, ૦-૦-૦
૨. હોમ રૂલ વિષે લાલા લજપતરાયજી	,, ૦-૦-૩
૩ કેળવણી અને હોમરૂલ	,, ૦-૦-૩
૪ હિંદની દરિદ્રતા	,, ૦-૦-૩
૫ હિંદ અને સંસ્થાનો	,, ૦-૦-૬
૬. હિંદીઓ અને સરકારી નોકરી	,, ૦-૦-૬

હિંદી ચોપાનીઆં.

૧. હિંદીઓ અને સરકારી નોકરી	, ૦-૦-૬
----------------------------	---------

મીસીસ બેસન્ટનો છેલ્લો સંદેશો—કેપલાં સાહિત્ય સિવાય તા. ૧૫ જુનના 'ન્યુ ઇન્ડિઆ'માં પ્રસિદ્ધ થયેલો મીસીસ બેસન્ટનો સંદેશો અંગ્રેજી, મરાઠી, ગુજરાતી અને હિંદીમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો હતો. આ સંદેશાની એકંદર નકલ ૧ લાખ ૧૦ હજાર ઉપાવવામાં આવી હતી. એમાં ૨૦૦૦૦ અંગ્રેજીમાં, ૪૦૦૦૦ મરાઠીમાં, ૪૦૦૦૦ ગુજરાતીમાં અને ૧૦૦૦૦ હિંદીમાં હતી. મુખ્યત્વે તેમજ ગામડાઓમાં આ સંદેશો સુક્ત વહેંચવામાં આવ્યો હતો.

જાહેર સભાઓ—નીચે જણાવેલી જાહેર સભાઓ લીગની મુખ્યની શાખા તરફથી ભરવામાં આવી હતી:—

સમય તથા તારીખ.	જગ્યા.	વિષય	બોલનાર.	હાજર સંખ્યા
૭ ડીસેમ્બર ૧૯૧૬. ૬-૩૦(સ.ટા.)	મોરારજી ગોકલદાસ હોલ	પંડીત બીચન નારાયણ ધારના મત્યુ માટે શોક દર્શાવવા. લે. મા. તિલકને જા. મીનગીરીના કેસમારા. પી. કે. તિલક અને છત મળી તે માટે રા. જમનાદાસ દ્વારકાદાસ. તેમને મુબારકબાદી આપવા. ડીફેન્સ ઓફ ઇન્ડિઆ એક્ટ હેઠળના મુખ્ય અને મધ્ય પ્રાંતની સરકારના મીસીસ બેસન્ટ સામે ના હુકમ સામે વિરોધ બતાવવા.	(મા. હોનીમેન પ્રમુખ)	૧૫૦૦

સમય તથા તારીખ	જગ્યા	વિષય	ખોલનાર	હાજર સંખ્યા
૧૧ ફેબ્રુઆરી ૬ (૨૮૧ ટા)	શાતારામ ચાલ, મુગલાટ	શીશ અને ખીજા સંઘ્યાનોમા ગીર મીંગા મળુરી ચાલુ રાખવાની પદ્ધતિ સામે પોકાર ઉઠાવવા	રા રા એમ કે. ગાધી (પ્રમુખ) લો તિલક, મી પોલાક, મી સૈયદ હુસેન, રા જમનાદાસ દ્વારકાદાસ, રા પી કે તેલંગ, પડીત નેકીરામ શર્મા, શ્રી નિવા સનાવ, કુમારિકા ગોદાવરીનાથ, રા ગગાધરરાવ દેશપાડે, રા એન ખી વિભાકર અને ખીજાઓ	૧૦૦૦૦
૨૨ ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૭ ૬-૩૦ વાગે	મોરારજી મેઠલદાસ હોલ	લોક તિલક અને ખીપીનયદ્ર પાલ સામે પંચજ સરકારના હુકમ સામે વાંધા દર્શાવવા	મી હોનીમેન (પ્રમુખ) એન મી મનમોહનદાસ રામજી, મી જોસફ બેપ ટીસ્ટા, મીસીસ સરોજની નાયક, મી એસ આર બમનજી, મી સૈયદ હુસેન, રા જમનાદાસ દ્વારકાદાસ, રા એન ખી વિભાકર, રા એ ખી કાલ્હાટકર, રા વી જી જોશી અને ખીજાઓ	૧૫૦૦
૨ માર્ચ ૬ ૩૦ ૨૮૧ ટા	શાતારામ ચાલ	ડાફેન્સ ઓધ ઇન્ડિયા ફોર્સ માં જોડાવા માટે આમંદ કરવા.	લોક તિલક (પ્રમુખ) મી જોસફ બેપ ટીસ્ટા, એન મી મનમોહનદાસ રામજી, મીસીસ સરોજની નાયક, મી કે પી ખાડીલકર, મી ખી જી હોનીમેન, મી સૈયદ હુસેન, રા જમનાદાસ દ્વારકાદાસ અને ખીજાઓ	૧૨૦૦૦

નહેર વ્યાખ્યાનો—હોમ રૂલ લીગની બે શાખાઓના સંયુક્ત આશરે નીચે નહેર વ્યાખ્યાનો ગોઠવવામાં આવ્યાં હતાં તેની વિગત નીચે પ્રમાણે છે:—

નંબર	તારીખ અને વખત.	બોલનાર.	પ્રમુખ.	વિષય.	સંખ્યા.
૧	તા. ૧૦ ડીસે. ૧૯૧૬ ૬ સ્ટાંડર્ડ	મી. એસ. એસ. સેટલુર	એન. મી. જી. ડે. પારેખ	હિંદની નાણાં સંબંધી વ્યવસ્થા.	૨૦૦
૨	તા. ૧૬ ડીસે. ૬-૩ સ્ટાંડર્ડ	મી. જી. એસ. અરુંડેલ	મી. બી. જી. હોનાર્મેન	હોમ રૂલ	૨૦૦૦
૩	તા. ૧૭ ડીસે. ૯ સ્ટાંડર્ડ	મી. જી. એસ. અરુંડેલ	મી. બી. જી. દેશાઈ	રાષ્ટ્રીય કેળવણી	૨૦૦૦
૪	તા. ૧૨ જા. ૧૯૧૭ ૬-૩૦	મી. જી. એસ. અરુંડેલ	પ્રો. પી. કે. તેલંગ	લકનૌની કેમિસ.	૧૮૦૦
૫	તા. ૨૩ જા. ૬-૩૦	મી. બી. જી. હોનાર્મેન	એન. મી. એમ. એ. જીના	સામાજ્યમાં સ્વરાજ્ય.	૧૨૦૦
૬	તા. ૪ ફેબ્રુ. ૬ સ્ટા. ટા.	મી. જમનાદાસ દારકાદાસ.	એન. મી. મનમોહનદાસ રામજી.	સ્વરાજ્ય (યુજરાતીમાં)	૨૫૦
૭	તા. ૧૬ ફેબ્રુ. ૬-૧૫ સ્ટાં.	મી. સંવદ હુસેન	સર. ડી. એમ. પીટીટ.	મુસલમાનો અને સ્વરાજ્ય	૧૦૦૦
૮	તા. ૪ માર્ચ ૫ સ્ટાં. ટા.	રા. એન. બી. વીલાકર.	એન. મી. મનમોહનદાસ રામજી.	હોમ રૂલ લીગ (યુજરાતીમાં)	૩૫૦
૯	તા. ૧૨ માર્ચ ૬-૩૦ સ્ટાં.	રા. વી. એમ. એશી એમ. એ.	રા. એસ. ડગ્લસ લક્ષીત.	સ્વરાજ્ય માટે આપણી સાથ- કાત (મરાઠીમાં)	૬૦૦

નંબર	તારીખ અને વખત.	બોલનાર.	પ્રમુખ.	વિષય.	સંખ્યા.
૧૦	તા. ૨૩ માચ ૬-૩૦ સ્ટા.	રા. છ. બી. વૈદ બી. એ	પ્રો. પી. કે. તેલંગ.	હોમ રૂલનું પ્રયોજન (મરાઠીમાં)	૨૦૦
૧૧	તા. ૨૬ માચ ૬-૩૦ સ્ટા.	રા. જમનાદાસ દારકાદાસ બી. એ.	ઓર્ન. મી. સી વી. મહેતા.	તમે હોલ રૂલ કેમ મેળવશો ? (ગુજરાતી)	૨૫૦
૧૨	તા. ૩૦ માચ ૬-૩૦ સ્ટા.	રા. છ. બી. વૈદ બી. એ.	રા. વી. એમ. જોશી એમ. એ	હોમ રૂલનું પ્રયોજન (મરાઠી)	૨૦૦
૧૩	તા. ૧૯ મે ૮-૩૦ સ્ટા.	રા. મહાદેવરાવ અનેષ.	ડો. શીવરામ એન. પ્રાંજપે.	હિંદ અને સામાજ્ય (મરાઠી)	૨૦૦
૧૪	તા. ૧૧ જુન ૬-૩૦ સ્ટા.	રા. સામરાવ બી. દેશપાડે (બીરાર)	રા. વામન ગોપાળ જોશી	હોમ રૂલ (મરાઠી)	૨૫૦
૧૫	તા. ૧૨ જુન ૬-૩૦	રા. નારાયણ આર. આલેકર બી. એ. એલ. એલ. બી.	રા. વી. એમ. જોશી	હોમ રૂલ (મરાઠી)	૩૦૦
૧૬	તા. ૧૪ જુન ૬-૩૦	રા. ડબ્લ્યુ. જોશી.	રા. એસ. બી. દેશપાડે (બીરાર)	હિંદનો અધિકારી વર્ગ અને સ્વરાજ્ય (મરાઠી)	૩૦૦

અહયાસ વર્ગ-તા. ૨૨ મી નવેમ્બર ૧૯૧૬ ના રોજ હિંદને લગતા જાહેર સવાલોના અભ્યાસને માટે એક વર્ગ શરૂ કરવામાં આવ્યો હતો. દરેક અહવાગોઆના બુધવારે આ વર્ગ ભરવામાં આવતો. 'હિંદની નાંણાં-સંબંધી વ્યવસ્થા' એ વિષય ઉપર, મી. પી. કે. તેલંગ વિવેચન

કરતા હાજર રહેનારાઓની સંખ્યાની સરેરાશ ૪૪ ની હતી. તા. ૧૮ મી એપ્રિલથી આ વર્ગ ગરમીની રજાને લીધે બંધ રાખવામાં આવ્યો હતો. રજા બાદ મી. તેલંગને 'ન્યુ ઇન્ડિઆ'ના અધિપતિ તરીકે મદ્રાસમાં જવું પડ્યું છે તેથી એ વર્ગ પાછો ચાલુ થઈ શક્યો નથી.

પુસ્તકાલય-ચાલુ વર્ષના માર્ચ માસથી શાખા તરફથી ૨૫૧, ડોન'બી રોડ ઉપર પુસ્તકાલય અને વાંચનાલય ખોલવામાં આવ્યાં છે. પુસ્તકાલયમાં રાજ્યદ્વારી વિષય તેમજ બીજા વિષયોને લગતાં ઇંગ્રેજી તેમજ ગુજરાતી પુસ્તકોનો સારો સંગ્રહ છે. હિંદના તેમજ પરદેશના જાણીતા વર્તમાનપત્રો તથા માસિકો લવાજમ આપી વાંચનાલયમાં મંગાવવામાં આવે છે અગર તો ધણીખરાં 'યંગ ઇન્ડિઆ'ના માસિકો તરફથી ભેટ તરીકે આપવામાં આવે છે. પુસ્તકાલય તથા વાંચનાલયનો મકાનમાં ઉપયોગ કરવાની જાહેર પ્રજાને છુટ છે. વાંચનાલયમાં દરરોજ વાંચવા આવનારાઓની સરેરાશ સંખ્યા ૧૦૦ ની છે.

નીચેનાં વર્તમાનપત્રો વાંચનાલયમાં આવે છે.

દૈનિક વર્તમાનપત્રો.

બોમ્બે ક્રોનિકલ (૨ નકલ)
ન્યુ ઇન્ડિઆ (૨ નકલ)
ટાઇમ્સ ઓફ ઇન્ડિઆ
સંદેશ (૨ નકલ)
સાંજ વર્તમાન
મુંબઈ સમાચાર
મીડર
ત્રાપ્પુન
એક્સપ્રેસ

માસિકો.

કન્ટેમ્પરરી રીવ્યુ
નાઇન્ટીનથ સેનચ્યુરી
નેશનલ રીવ્યુ.
ફોર્ટનાઇટલી રીવ્યુ
નાઇન્ટી અમેરીકન રીવ્યુ
મોડર્ન રીવ્યુ
ઇન્ડિઅન રીવ્યુ
હિંદુસ્થાન રીવ્યુ
ભારત સેવક
નવ યુગ

મનોરંજન
વીસમી સદી
નવજીવન અને સત્ય
ચીત્રમય જગત

અઠવાડીક વર્તમાનપત્રો.

કેશરી (૨ નકલ)
યંગ ઇન્ડિયા (૨ નકલ)
મરાઠા
અમૃત બજાર પત્રિકા
સીડર
કોમનવીસ
હિંદુ

હિંદુસ્થાન
ગુજરાતી
કેસરે હિંદ
લંડન ટાઇમ્સ
વેસ્ટ મીનીસ્ટર ગેઝેટ
કેલરીઅન
ન્યુ એજ, ન્યુ સ્ટેટ્સ મેન
નીઅર ઇસ્ટ

ત્રિમાસીક.

ક્વોર્ટર્લી રીવ્યુ
રાઉન્ડ ટેબલ.
સોશીઅલ સર્વિસ ક્વોર્ટર્લી.

ડીક્રેન્સ ઓફ ઇન્ડિયા ફ્રાસ—આ ફ્રાસને માટે માણસો મેળવવા લોકમાન્ય તિલકના પ્રમુખપણા નીચે એક ગંજવર સભા ભરવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ બીજી બે નાની સભાઓ ભરવામાં આવી હતી. એક સભા મીંઝ જમનાદાસ દ્વારકાદાસના પ્રમુખપણા હેઠળ ચાલના બાગમા મળી હતી અને બીજી મોરારજી ગોકળદાસ હોલમાં એન. મીંઝ એમ. એ. જીન્હાના પ્રમુખપણા હેઠળ મળી હતી. આ ચળવળને પરિણામે આ શાખા પોલીસ કમીશનરને એકંદર ૧૨૧ રીકર્ડીંગ ફોર્મ ભરાવી, મોકલી શકી હતી.

જાપ્તાની રાજ્યનીતિ—મીસીસ ખેસન્ટ, મીંઝ એફ.ડેલ અને મીંઝ વાડીઆને નજરકેદ કરવાના સમાચારની બજાર પડતાં તરતજ મેનેજીંગ કમીટીએ એક જાહેરનામું બહાર પાડ્યું હતું. તેમાં મીસીસ ખેસન્ટ વીગેરેને નજર કેદ કરવા સામે તેમજ લોડ પેટર્સની જાપ્તાની રાજ્યનીતિ સામે મજબુત પાંચા દરશાવ્યો હતો અને ગમે તે થાય તે છતાં લીગતું કાર્ય ચાલુ રાખવાનો દૃઢ નિશ્ચય જાહેર કર્યો હતો. એ જાહેરનામાની નકલ આ રીપોર્ટને અંતે ટાંકવામાં આવી છે. સરકારે જે રાજ્યનિતિ પ્રદર્શ કરી છે તેનું પરિણામ એ આવડું છે કે લીગને જાહેર પ્રજા તરફથી અસાધારણ બળ મળ્યું છે. એ બીના આનંદજનક છે. મીસીસ ખેસન્ટ વીગેરેના નજર કેદ થયા બાદ શાખાના સભાસદોની સંખ્યા એવડી વધી ગઈ. તાં ૬ મી ઓગસ્ટ ૧૯૧૭ ના રોજ શાખાના સભા-

સદોની સંખ્યા ૨૬૦૬ થઈ છે. ઓન. મી. એમ. એ. ઇન્દાના લીગમાં જોડાયા બાદ ઘણાં જાણીતા જાહેર પુરૂષો લીગમાં જોડાયા છે. મી. એસ. આર. બમનજીએ એક લાખ રૂપિયા તથા મી. સ હમાબાદ પીટી ૩. ૧૫૦૦૦ ની મોટી રકમો લીગને ભેટ આપી છે.

મુંબઈની હોમ રૂલ લીગની શાખાના સભાસદો તરફથી નીચેનું જ્ઞાપનામું જહાર પાડવામાં આવ્યું હતું:—

અમે મુંબઈની હોમ રૂલ લીગની શાખાના સભાસદો મદ્રાસના ગવર્નરને હાલમાં જે ભાષણ કર્યું છે તે તરફ અમારો મજબૂત વાંચો દર્શાવી રહીએ એ ભાષણમાં હિંદને તરત સ્વરાજ્ય આપવાની હિલચાલ વખોડી કઢાડી હતી અને કહ્યું હતું કે હિંદની પ્રગતિ અને વ્યવસ્થા ખાતર જલદી સ્વરાજ્ય મેળવવાના સર્વ વિચારને મગજમાંથી દૂર રાખવા જોઈએ. અને ૧૯૧૬ ની પ્રજાકીય કોંગ્રેસના સ્વરાજ્યના કરાવ મુજબ જેઓ હિંદને તરત સ્વરાજ્ય મળે એવી દલીલ કરી કામ કરતા હતા તેઓને ધિક્કારી કાઢ્યા તેમજ સ્વરાજ્ય માટેની ચળવળ ચાલતી હતી તે વિષે તેમણે દર્શાવ્યું કે એ ચળવળ ડહાપણ વિનાની, ભયંકર અને હદ પાર વિનાની અલિલાયા અને હેતુ વાળી છે. અને જેઓ એ ચળવળ ચલાવતા હતા તેઓની સામે પોતાની સરકાર મજબૂત પગલાં લેશે એવી ધાસ્તી આપી.

(૨) હોમ રૂલ લીગનો હેતુ સામાજિકમાં સ્વરાજ્ય મેળવવાનો છે એટલે કે નેશનલ કોંગ્રેસના બંધારણની પહેલી કલમ મુજબ લીગનો હેતુ છે. હોમ રૂલ લીગનો ખાસ જરૂરી હેતુ તો એજ છે કે ઓલ ઇન્ડિયા કોંગ્રેસ કમીટી અને મોસ્લેમ લીગની કાઉન્સિલ બન્નેએ એકત્ર મળી સુધારાની જે યોજના ધડી-કઢાડી છે તેની પ્રાપ્તિને માટે કાર્ય કરવું. આ સુધારાની યોજનાને ૧૯૧૬ ની લકનૌની કોંગ્રેસે સ્વરાજ્યના માર્ગે તે નિશ્ચીત પગલુ ભરે છે એમ જાહેર કર્યું હતું. લીગના આજ હેતુઓ છે. એથી જરા પણ વિશેષ નથી, એથી જરા પણ ઓછા નથી. કોંગ્રેસના આશર નીચે કામ કરતી તેમજ જને કોંગ્રેસે સ્વીકારેલી છે એવી આ લીગનું કામ એ છે કે કોંગ્રેસે સુધારાઓની જે યોજના ધડી કઢાડેલી છે તેને પુષ્ટી આપવ.

આપણો કરાવવાનું' જોઈવી, સલાઓ. બરી તેમજ ચોપાનીઆંઓ બહાર પાડી જાહેર પ્રજા તથા મતને પુરતી કેળવણી આપવી. કાયદાની હદમાં રહીને હોમ રૂલ લીગ આ કામ કરતી આવી છે અને કરે છે એથી વધુ કંઈ નથી. અમે મદ્રાસના ગવર્નરને એલેન્ડ કરીએ છીએ કે કારોબારી સરકાર નરકથી કેાઈ હુકમ નીકળ્યો હોય તેનો હોમરૂલ લીગે અનાદર કર્યો હોય અથવા તો કાયદાની હદમાં રહીને ચળવળ કરવાનું છોડી દીધું હોય એવું તેઓ સાબિત કરી બતાવે.

૩. લીગના માનનીય પ્રમુખ મીસીસ બેસન્ટને નજરકેદ કર્યાં તેમજ તેમના સાથી મીં અરુંદેલ અને મીં બી. પી. વાડીઆની પછુ તેજ દશા કરી તેની સામે અમે મજબુત વાધો ઉઠાવીએ છીએ. તેમના બોલવા લખવા તેમજ પ્રસિધ્ધ કરવાના હક્ક ઉપર ત્રાપ મારવામાં આવી તે માટે અમારો સખત વાધો રજુ કરીએ છીએ. કારોબારી સરકારના હાથમાં ડીફેન્સ ઓફ ઇન્ડીઆ એક્ટની જે સત્તા મુકવામાં આવી છે તેનો આ ગેર ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. આ કાયદો હિંદના રક્ષણને માટે પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. (૧) આ કાયદાનો પ્રથમ હેતુ એ છે કે નાં શહેનશાહ દુશ્મનની સાથે યુધ્ધમાં ઉતરેલા છે તો દુશ્મનના એન્ટેા ફરતા હોય તેની સામે પગલાં લેવાં. (૨) નાં શહેનશાહના ગળ્યને ઉધું વાળવા રાજદ્વારી બળવો ઉઠાવવાનાં કાવતરાં રચાતાં હોય તેની સામે પગલા લેવાનો આ કાયદાનો હેતુ છે. કાયદાની હદમાં રહીને જે ચળવળ સ્વતંત્ર રીતે ચર્ચા કરીને કરવામાં આવે છે તેને દાખી દેવાનો હેતુ એ કાયદાનો નથી. મદ્રાસ સરકારના આ કાર્યને અત્રે ન્યાય રહિત અને અયોગ્ય છે એમ કહીએ છીએ એટલુંજ નહિ પરંતુ નામદાર શહેનશાહે જે પવિત્ર વચનો આપેલાં છે અને તે મારફતે લોકોની સ્વ-નંત્રતા માટે ખાત્રી અપાએલી છે તેના ઉપર દુમલો થાય છે. વર્તમાન યુદ્ધ પ્રજાના હક્કો માટે લગાય છે. સ્વતંત્રતાના સિધ્ધાંતો માટે તે લગાય છે—અને હિંદના લોકોએ તેમાં પુરતી મદદ આપી છે—તે સિધ્ધાંતોની સામે આ કાયદાનો ઉપયોગ થાય છે તે તરફ અમે વાંધો દર્શાવીએ છીએ.

૪. અંતમાં અમારી જોખમદારી સંપૂર્ણ રીતે અમે સમજીએ છીએ અને જે હેતુને અમે ધોળીએ છીએ તે કાયદેસર તેમજ તદ્દન સત્ય છે એવી અમારી દૃઢ માન્યતા છે. અમારા એ હેતુને સાધ્ય કરવા માટે જે રીતીઓ અમે લઈએ છીએ તે પછુ કાયદેસર છે તેથી અમારી લીગના પુજનીય

પ્રમુખ સર મુખ્યમણ્ય આયરે જે શબ્દો ઉચ્ચાર્યા છે તેની સાથે અમે સંપૂર્ણ રીતે મળતા છીએ અને તે શબ્દોને વળગી રહીએ છીએ. તે શબ્દો આ પ્રમાણે છે. “આપણે આપણા પગલાં પાછળ હઠાવી શકતા નથી. આપણે સર્વ શિક્ષાઓ સહન કરીશું, હોમ રૂલ લીગનું કામ કાયદેસર છે અને તે કાર્ય કરવાની આપણી ફરજ છે. અને તે ફરજ અદા કરતાં કરતાં આપણે આગળ વધવાનું છે, તેમજ આપણા શહેનશાહ તથા સ્વદેશ પ્રત્યે વફાદારી સાચવી રાખવા ખાતર આપણે એ ફરજમાંથી પાછા હઠી જવા નિશ્ચયપૂર્વક ના પાડીએ છીએ.”

ધી હોમ રૂલ લીગ (મુંબઈ શાખા)નું

૫ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૬ થી ૩૦ જુન ૧૯૧૭ સુધીનું સરવાળું.

જ	ઉ
૧. પ્રવેશ ફી ... ૬૬૬-૦-૦	૧. એડમીશન ફી (સેન્ટલ બ્રાન્ચ ને મોકલી) ... ૭૩૨-૦-૦
૨. બેટની રકમ ... ૧૫૧૯૪-૦-૦	૨. ભાડું અને કમીશન ... ૫૮૧-૧૪-૦
૩. લાયબ્રેરી ફંડ ... ૯૦૦-૦-૦	૩. ફરનીચર ... ૧૧૪૨-૯-૦
૪. લવાજમ, લાઇફમેમ્બર ... ૭૫૦૦-૦-૦	૪. સભા અને ભાપણો ... ૫૭૯-૫-૯
૫. લવાજમ-મેમ્બર ૨૪૧૨-૬-૦	૫. સાહિત્ય ... ૧૦૦૮-૬-૯
૬. ભાડું (યંગ ઇડિયા તરફથી) ... ૯૧-૪-૦	૬. લાયબ્રેરી અને વાંચનાલય ... ૧૮૯૬-૮-૩
૭. સાહિત્યનું વેચાણ ૩૪-૭-૯	૭. પગાર ... ૪૨૪-૧૨-૦
૮. બેજસ ... ૬-૦-૦	૮. સ્ટેશનરી અને જપામણી ... ૩૫૦-૩-૯
૯. બ્યાજ ... ૨૮-૩-૦	૯. પોસ્ટેજ ... ૨૪૧-૯-૬
	૧૦. પરચુરણ ... ૨૭૬-૬-૩
	એન્ડ ઓફ ઇન્ડિયા ... ૧૯૪૨૫-૧-૩
	શિલિક(હાથમાં) ... ૭૩-૭-૯
૨૬૮૩૨-૪-૯	૨૬૮૩૨-૪-૯
શિલિક ૩૧.....૧૯૪૯૮-૯-૦	

BOMBAY HOME RULE SERIES.

No 1 The Policy of the Home Ruler	Price half anna.
No 2 Comparative income and poverty of India	Price half anna
No 3 Shall Colonies Rule India?	
Speech by Mr H S I Pollock	Price two anna.
No 4, Indentured Indian Labour	Price two anna.
No 5 Indian and Public Services	Price half anna

स्वराज्यलेखमाला

स्वराज्यपत्रिका

- १ मुदतबंदी मजुरपद्धति. किं. १ आणा न १ होमरल लीगल काय पाहिजे आहे?
 २ हिंदी लोक न ऊंच दर्जाच्या न. २ पार्लामेंटमधील हिंदुस्थान?
 नोकऱ्या किं अर्था आणा न. ३ हिंदुस्थानला स्वराज्य का पाहिजे
 त्यांचे एक कारण.
 न. ४ शिक्षण आणि स्वराज्य.
 न. ५ हिंदुस्थानचे भयंकर दारिद्र्य.
 किंमत प्रत्येकी पाव आणा

स्वराज्य लेखमाला

स्वराज्य पत्रिका

- १ स्वराज्य शा माटे ? न. १ पार्लामेंटमधील हिन्द
 २ स्थानिक स्वराज्य न. २ सात्राज्यमा स्वराज्य
 ३ प्रान्तिक स्वराज्य शा माटे ?
 ४ राष्ट्रीय स्वराज्य न. ३ डेजवल्ली असे स्वराज्य
 ५ सुभारानी योजना न. ४ हिन्दी गरीबाद

(सुभाषनी प्रान्तिक डेजवल्ली कमिटीचे धडेदी)

६. हिन्द अने सस्थाने
 ७. हिन्दी लोक अने उच्च नरज्यनी नोकरी

वार्षिक लयाजम आना पार (०-१२-०)

स्वराज्य लेखमाला छोटक नकल जे पैसे, ५० प्रतानी की १-०-०
 स्वराज्य पत्रिका ,, ,, १ पैसा, १०० प्रतानी की. १-०-०

Is " self Government under the British Flag" by the
 Hon'ble Mr V S Shastri

Can be had at —THE HOME RULE LEAGUE.

95I, Hornby Road, Fort, BOMBAY

સ્વરાજ્ય લેખમાલા નં. ૪.

રાષ્ટ્રીય સ્વરાજ્ય.

લેખક

ઇન્દુલાલ કનૈયાલાલ યાજ્ઞિક,
ખી. એ., એલએલ. બી.

પ્રસિદ્ધ કરનાર,

શંકરલાલ ઘેલાભાઈ બેન્કર, એમ. એ.
૨૫૧, ઘાનંખી રોડ, મુંબાઈ.

કિંમત બે પૈસા. ૫૦ નકલની કીમત રૂ. ૧-૦-૦
પોસ્ટેજ ભુક્ત.

Printed by Ratanlal Atmaram Shah, at the Akhbari Soudagar Press
No. 12-16 Bask Street, Fort Bombay

Published by Shankarlal Ghelabhai Banker, & A
251 Hornby Road, Bombay.

રાષ્ટ્રીય સ્વરાજ્ય.

ગામ, જીલ્લો, પ્રાંત, દેશ એ એક સુવર્ણ માલા છે. અને જેમ દેશ—અથવા રાષ્ટ્ર—તેનો એક રીતે મેર છે તેમ બીજી રીતે તે આખી માલાના સુતરપે રહેલો છે. ગામ અને પ્રાંતના મમત્વનો આધાર શા ઉપર રહેલો છે? એવી કદ મળ લાવના—અથવા લાગણી છે કે જે—ગામનાં તેમજ પ્રાંતનાં—તળાવો અને નદીઓ, જમીન અને હુંગરો, પશુ અને પ્રજા, ભાષા અને સંસ્કૃતિ, ધર્મ અને તત્વજ્ઞાન—એ સર્વને પ્રિય બનાવે છે? અંતઃકરણનું એવું કયું ઝરણુ છે કે જે આપણી સ્વાર્થત્યાગ અને પરાપકારની વૃત્તિઓને ધોધે છે અને વિકસાવે છે અને—કવચિત્ અપાર મુશ્કેલીઓ વચ્ચે અને જીવનના જોખમે—આપણને અનેક ન્હાની ન્હોટી પ્રવૃત્તિઓ કરાવે છે? પ્રેમ અને ધર્મનો પરમ સંયોગ શેમા છે? સર્વ પ્રજાનો જવાબ એકજ છે—સ્વદેશપ્રેમ અને સ્વદેશાભિમાન.

હિંદ—ખંડ કે દેશ ?

પણ હિંદ માટે પ્રેમ કે અભિમાન હોઈ શકે? હિંદ એક દેશ છે કે એક વિશાળ ખંડ છે? એક પછી એક અનેક ઇંગ્લેન્ડ-રાજપુરો તથા અમલદારો, લેખકો તથા મુસાફરો અદ્ભુત હિંમતથી કહેતા આવ્યા છે અને હવે પહેલાંના કરતાં ધીમે અવાજે કહે છે કે હિંદ એક દેશ નથી પણ એક ખંડ છે. રશીઆ શિવાયના યુરોપ જટલો જેનો વિસ્તાર છે અને યુરોપના મોટા દેશો જટલી—અલ્લે તેથી પણ વધારે વસ્તી જેના દરેક પ્રાંતની છે તેને દેશ કેમ કહી શકાય? ઉપરાત કાશ્મીરથી કન્યાકુમારી સુધીમાં અને કલકત્તાથી કરાંચી સુધીમાં કેટલા રંગની અને કેટલી જાતની પ્રજા વસે છે—મધ્યપ્રાંતના ગોંડથી અને દક્ષિણના ટોડાથી માંડીને પ્રતિભાશાલી જંગલોના અને મુંબાઈવાસી વેપારીઓ સુધીમાં સુધારા અને જંગલીપણાની, બુદ્ધિ અને જડતાની કેટલી કોટિઓ મળી આવે છે? આ દેશમાં ભાષા અને પહેરવેશ, ધર્મ અને સંસ્કૃતિના કેટલા મોટા ભેદ નજરે પડે છે? આ ભિન્નતાથી

મૂઠ જની પરદેશીઓ હમેશાં એવા નિર્ણય ઉપર આવે છે કે હિન્દ એક દેશ-રાષ્ટ્ર નથી.

આમા વાક તહેમના સ્વભાવનો નથી પણ તહેમની એકદેશીય ભેદ ખાડવાની બુદ્ધિનો છે તેઓ જુદાઇ સહેલથી જોઇ શકે છે પણ એકતા સમજી શકતા નથી. તહેમને ક્યાં ખબર છે કે પંજાબનો શિખ અને દક્ષિણનો પેશ્વ, બંગાળનો કાળીભક્ત અને ગુજરાતનો શૈવ, હૃદયની એવી અભેદ ત્રિયિથી જોડાયા છે કે જે સૈકાઓની અવનતિ અને પરાધીનતા પણ તોડી શકી નથી? ઉપરાત, વેદને નામે જેમ હિન્દુઓ એક થાય છે તેમ સમય અને મુસલમાનો પણ સૈકાઓના સહવાસથી એક બીજાને કળ્યા છે, હિન્દના મુસલમાનો મહમદ અને કુરાનને પુજે છે અને હિન્દુઓ પરસ્પરના ધર્મ સમજ્યા છે અને તહેમણે પૂર્વ ખંડની મહાન એકતા નીહાળી છે. બાકી એકજ રહ્યું-એક રાજ્ય અને એક દેવ. અકબરના વખત પછી પહેલી વાર બ્રિટને સમગ્ર દેશને વશ કરી અને તહેમના કરોડો વતનીઓને પરસ્પરના સુખદુઃખની સમજુતી કહી, તહેમનામાં સૈકાઓ સુધી સમાયેલી એકતાની જે જ્યોત જગવી છે તે આખી આલમને ચમત્કાર રૂપ લાગે છે.

રાષ્ટ્રીય રાજતંત્ર.

આમ જો હિન્દ ભૂગોળનો આકાર નથી પણ ખરો રાષ્ટ્ર છે તો તહેને સ્વભાવિક રીતે રાજતંત્ર પણ રાષ્ટ્રીય જોઇએ. જ્યાં સુધી રાષ્ટ્રીય બુદ્ધિ જગૃત થઇ ન હોય ત્યાં સુધી તો કંપની સરકારતા જેવી વેપારી રાજનીતિ કે શરૂઆતની સુધરેલા બ્રિટનની બિનસુધરેલી રાજપદ્ધતિ ચાલે-જો કે તે વખતે પણ તે અક્ષમ્ય તો મળ્યાયજ. પરંતુ જ્યારે પ્રજા-તહેનો ઝોટો ભાગ નહિ પણ તહેના ભૂપણ રૂપ બુદ્ધિશાલી વર્ગ ઐક્યના ભાવથી અને દેશોન્નતિના સ્વપ્નથી ઉત્તેજિત થાય ત્યારે તો અશુધ રાજતંત્ર રાષ્ટ્રીય બનવું જ જોઇએ.

હવે સર્વ રાષ્ટ્રીય રાજતંત્રના બે મુખ્ય લક્ષણો હોય છે : (૧) રાજ્ય-અન્ય દેશના નહિ પણ તેજ રાષ્ટ્રના હિતમાં ચલાવવું જોઇએ. અને (૨) રાજ્યકાર્યમાં પ્રજાની સત્તા પ્રધાન હોવી જોઇએ. બીજી રીતે

કહીએ તો સુ-રાજ્ય અને સ્વ-રાજ્ય એ બન્નેથીજ રાજતંત્ર રાષ્ટ્રીય બની શકે. કદાચિત રાજ્ય એકંદર પ્રજાને હિતકર હોય પરંતુ પ્રજાનો તહેમાં નહિ જેવો અવાજ હોય અને વારંવાર ઉપજતા પત્તા વિષે તથા તેના વિચારપૂર્વક કરવામાં આવતા નિર્ણય વિષે જો તહેમને ખચર ન હોય તો સ્વાભાવિક રીતે રાજનીતિ વિષે તહેમને વારંવાર અમંગળ શંકાઓ થાય. ઉપરાંત પોતાના દેશમાં મુખ્યત્વે કરીને પોતેજ રાજ્ય કરવાનો સ્વાભાવિક હક અને આકાંક્ષાને બાજુએ મૂકીએ તોપણ સ્પષ્ટજ છે કે પ્રજાના પ્રતિનિધિઓની સલાહ અને સંમતિથીજ રાજ્ય ચલાવવામાં આવે છે એવી સમજથી હોકાને રાજ્યમાં અડગ વિશ્વાસ રહે છે. ઉપરાંત કોણ ના પાડશે કે બીતરથી પ્રજાને ઝોળખનાર દેશીઓજ અનેક સુધારાના ઉત્તમ અને સરળ માર્ગ યોજી શકે અને બિનઅશ્વત્થ કે અણુધડ યોજનાઓથી પ્રજાને અસંતોષ આપે !

આપણે સુરાજ્યનું અંગ પ્રથમ લઇશું, અને હિન્દના સંબંધમાં તેનો વિચાર કરતાં નિપજતા કેટલાક વિચારો જણાવીશું. હવે કોઇપણ દેશનું રાજ્ય વધારેમા વધારે હિતકારક ત્યારે નીવડે કે જ્યારે તેની મર્યાદામાં અમલ કરતી સત્તાને આવક અને કર, ખર્ચ અને ખાતાનાં અનેક અટપટા સવાલોનો નિર્ણય કરવાની સંપૂર્ણ—અથવા લગભગ સંપૂર્ણ સત્તા હોય. ત્યારે અર્થાત દીલ્હી કે સીમલાની એકાંતમાં પણ હિન્દની સરહદમાંજ રાજ્ય કરતી વડી સરકારને ઝોજામાં ઝોજા આન્તર રાજનીતિના સવાલોનો સ્વતંત્રપણે નિર્ણય કરવાની સત્તા મળે નહિં ત્યાં સુધી હિન્દનાજ હિતમાં રાજતંત્ર કદી પણ ચાલી શકે નહિ. પરંતુ હાલ કી સ્થિતિ છે ? વડી સરકાર ઉપર બે મોટા અંકુશ છે. (૧) હિન્દી વજર અને તેની સલાહો, અને તેની મારફત બ્રિટિશ પ્રવાનમંડળનો અને (૨) બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટનો.

હિન્દી વજરની સત્તા.

પાર્લામેન્ટ કરતાં પણ હિન્દી વજરનો અંકુશ વધારે સીધો અને સખ્ત છે માટે તે પહેલો લઇએ. પાર્લામેન્ટે પસાર કરેલા કાયદાઓ અનુસાર હિન્દનું રાજતંત્ર હિન્દી સરકારના હાથમાં નહિં પણ હિન્દી

વજીરને હસ્તકે છે અને પાર્લામેન્ટ ફક્ત ટેના ઉપર દેખરેખ રાખે છે. પરિણામે જ્યારે હિન્દી સરકાર કંઈ પણ અગત્યનું પગલું ભરવા ઇચ્છે-પછી તે રાજનીતિનો જ્યારે જરા ફેરફાર હોય કે અમુક નાણાંનું ખર્ચ હોય-તો જ હજાર માઇલ દૂર બહાઇટ હોલની કેટડીમાંથી હિન્દુનું નશીબ સાચવનાર હિન્દી વજીરની સંમતિ લેવા મેળવવી પડે છે. ઘણી ખરી બાબતોમાં વજીર હિન્દી સરકારનો નિર્ણય બહાલ રાખે છે એ કહેવું નિરર્થક છે; કારણ કે જે વિષે પોતાને વધારાની ખબર ન હોય અને જેમાં ચિંતનનો કે સંસ્થાનોનો સ્વાર્થ ન રહ્યા હોય તેમાં તે દૂર પ્રજાની વચ્ચે વસતા સત્તાધારીઓનો નિર્ણય, બહાલ રાખે એમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી. પણ જ્યારે ઇંગ્લંડનો કે લેના માન્ચેસ્ટર જેવા એક ભાગનો સ્વાર્થ રાજનીતિમાં સમાયેલો હોય છે ત્યારે હિન્દને હમેશા અન્યાય થયેલો છે એ પણ જાણીતું જ છે. હાલની રાજકીય બધારણીની જ નહિ પણ કેવળ વહીવટની જંગી ઇમારતની ન્હાનામા ન્હાની ઇટ પણ ફેરવવાને માટે હિન્દની જવાબદાર સરકારને હિન્દી વજીર સાથે લખાણ કરવું પડે એ જોટલું સરકારને ત્રાસજનક છે તેટલું પ્રજાને અપમાનકારક છે.

હિન્દની વડી સરકાર ઉપર હિન્દી વજીર તીચેની મુખ્ય સત્તાઓ ચલાવતા જણાય છે.

યુદ્ધનો ખર્ચ.

(૧) પરરાજ્ય સાથે યુદ્ધનો ખર્ચ હિન્દને માથે-હિન્દી સરકારના મજબુત પોકાર સ્વામે-હમેશાં કેવી રીતે લડાવવામાં આવ્યો છે તે આપણે જાણીએ છીએ. બ્રિટીશ પ્રધાનમંડળના એક પ્રતિનિધિ તરીકે હિન્દી વજીર અમુક રાજ્ય સાથે લડાઈમાં ઉતરવાનો હુકમ આપણી સરકારને આપી શકે છે અને વધારામાં લેનો ખર્ચ પોતાની મરજી માફક હિન્દની આવક ઉપર નાખી શકે છે. બધા યુદ્ધ હમેશા ઇંગ્લંડના જ લાભને ખાતર લડાયાં છે અથવા લડાશે એમ અમે કહેતા નથી. પરંતુ હિન્દનો ઇતિહાસ જમણે વાંચ્યો હશે તેઓ જોઈ શકશે કે હિન્દમાં મેળવેલા રાજ્યના જવાબની ખાતર કેટલાં થોડાં યુદ્ધ થયાં છે અને વધારાના પ્રદેશની જીત ખાતર અથવા તો બ્રિટનની યુરોપીય રાજનીતિને અંગે કેટલા બધા ભારે વિઘ્નહર્ષા હિન્દ

પ્રથમ તો શ્રીયુત રમેશ ચન્દ્ર દત્તે વારંવાર કહ્યું છે તે પ્રમાણે હિન્દની
 છતનો ખર્ચ હિંદીઓના ખીસામાંથીજ લેવામાં આવ્યો છે. કંપની સરકારે
 સરકારમાં સ્થાપેલી અડધા ડઝન વેપારી કોમીઓની સલામતી માટે આટલા
 ખર્ચા યુદ્ધ દરમિયાન અને ધીમે ધીમે આખું હિંદુસ્થાન છતવાની જરૂર ન
 હતી; અને છતાં તે માટે કરવામાં આવેલા મોટા દેવાનું બાજુ કંપની
 સરકારે હિન્દની આવકમાંથીજ આખું એટલુંજ નહિ પણ બ્યારે ૧૮૫૮
 માં બ્રિટિશ સરકારે હિન્દનું રાજ્ય પોતાને હસ્તક લીધું ત્યારે તે દેવું કંપ-
 નીને પાછું વાળી આપ્યું. પરંતુ બ્રિટિશ સરકાર આટલેથીજ અટકી પોત
 તો સારું હતું. પરંતુ ૧૮૫૭ ના બળવાની ગંભીર અસરમાંથી હિન્દની
 તીજોરી લાગ્યેજ ઉંચી આવી હતી. તેટલામાં ઉપરા ઉપરી અનેક વિગ્રહો
 બ્રિટનના હુકમથી હિન્દને દહાડવા પડ્યા એટલુંજ નહિ પણ-એક જુગ
 અપવાદ શિવાય-તે સર્વેનો ખર્ચ હિન્દને સહેલા પડ્યો. અરુધાનો સાથે
 ખીજો વિગ્રહ અને બ્રહ્મદેશ સાથે યુદ્ધ કેના લાભમાં કરવામાં આવ્યાં હતાં-
 હિન્દના કે ઇંગ્લંડના ? ખેંચર અને બોલન પાસ આગળ પગપેસારાની રાજનીતિ
 (forward policy) વર્ષો સુધી ચલાવવાથી કલ્યાણ કેવું થયું છે-હિન્દનું
 કે ઇંગ્લંડનું ? સીકીમ અને તીબેટ અને બીજે અનેક ઠેકાણે લપકાદાર
 લશ્કરો કેની પ્રતિષ્ઠા માટે મોકલવામાં આવ્યાં હતાં ? અને આ ખર્ચા મોટા
 યુદ્ધો અને લશ્કરી રમતો માટે સન ૧૮૮૪ માં બ્યારે લૉડ્ રીપને પોતાનો
 હોદ્દો છોડ્યો ત્યારથી ગયા સૈકાની છેવટમાં બ્યારે વેલ્ચી કમીશન ખર્ચની
 તપાસ માટે ધનીમાયું ત્યાં સુધી અને તે પછી પણ લશ્કરનો વધારો કેને
 માટે કરવામાં આવ્યો-હિન્દને કે ઇંગ્લંડને માટે ? આપણા આગેવાનોએ
 તેમજ અનેક બ્રિટિશ રાજપુરુષોએ આ સર્વ યુદ્ધનો ખર્ચ હિંદ ઉપર નાંખ-
 વાની સલામત મનજીત પોષક કર્યો છે. પણ હિંદી વજર પોતાને હિંદનો નહિ
 પણ બ્રિટનનો જ સેવક સમજે છે, અને બ્રિટિશ પ્રધાનમંડળના હુકમને
 અનુસરી ગરીબડા હિન્દ ઉપર કચરી નાંખે એવો ભારે બોલો વારંવાર નાંખે
 છે. હાલનું યુદ્ધ આથી જુદા પ્રકારનું છે કારણકે ઇંગ્લંડની વધુ છતનો
 નહિ પણ તંબી પોતાની સલામતીનો સવાલ તંબીમાં રહેલો છે.

આ ઉપરથી જણાશે કે વારંવાર હિન્દને યુદ્ધમાં હોમવાની અને
 રહેનો ખર્ચ તંબેજ શિરે મહાવવાની હિન્દી વજરની સત્તાએ

આપણને ધણું નુકસાન કયું છે. અને જ્યાં સુધી સંસ્થાનાના મંત્રીની માફક હિન્દી વજરની પણ આ વિષે સત્તાઓ ધણે અંશે કાપવામાં આવશે નહિ ત્યાં સુધી બ્રિટીશ રાજનીતિની શેત્રંજમાં હિંદ હમેશાં એક સૌકસાને દયાળનકે ભાગ ભજવશે.

કરની સત્તા.

(૨) હિન્દનાં ખંદારમાંથી પસાર થતા માલ ઉપર કર નાંખવાની હિન્દી સરકારની સત્તા ઉપર પણ હિન્દી વજરનો મજબુત અંકુશ છે. પોતાના દેશના ઉદ્યોગોના રક્ષણ માટે તથા સામાન્ય રીતે આર્થિક વિકાસ માટે આયાત ઉપર યોગ્ય કર નાંખવો એ દરેક રાજસત્તાની ફરજ છે. જે વખતે હિન્દનો વણાટનો હુન્નર પુર ખંદારમાં હતો અને હિન્દનો માલ યુરોપમાં છેક ઇંગ્લંડ સુધી પહોંચતો હતો ત્યારે શરૂઆતમાં પોતાના દેશી ઉદ્યોગના અને પછી સાંચાકામનાં કારખાનાનાં રક્ષણ માટે ઇંગ્લંડે ૭૫,૮૦ અને તેથી પણ વધારે ટકાની જકાત આપણા માલ ઉપર, નાંખી હતી. ધીમે ધીમે ઇંગ્લંડના હુન્નરોનો સુધ્ધ તથ્યો એટલે ત્યેને રક્ષણની જરૂર રહી નથી. પણ આથી પોતાની અત્રિતિબંધ વેપારની (free trade) પદ્ધતિનું હિન્દ ઉપર દબાણ કરીને હિન્દી વજરે આ દેશને ધણું નુકસાન કયું છે. ખંદારનો સૌધે માલ આવવાથી આપણા જુના ઉદ્યોગો તૂટી ગયા છે—હજી વધારે ને વધારે તૂટે છે; જ્યારે તે જ કારણથી નવા થોડાજ હુન્નરો આપણે વસાવી શક્યા છીએ.

આમાં ઇંગ્લંડનો સ્વાર્થ સ્પષ્ટ છે; કારણ કે માન્ચેસ્ટરના વેપારી-ઓનો માલ હિન્દમાં મોટા જથ્થામાં ખપે છે. જે પ્રસંગ ઉપર આ વાત આપણને વધારે સ્પષ્ટ થઈ છે. ગયા સંક્રાંતી આખરમાં રૂપાનો ભાવ વધારે ને વધારે ઘટવાથી હિન્દી સરકારને પૈસાની તુટ પડી અને ત્યેમણે આયાત ઉપર કર નાંખવાનો નિશ્ચય કર્યો—જે કર પહેલાં લૉડ રીપનના વખતમાં કાઢી નાંખવામાં આવ્યા હતા. સુતરના માલની આયાત ઘણી મોટી હોવાથી સ્વાભાવિક રીતે ત્યેના ઉપર કર નાંખવાનો નિશ્ચય થયો. પરંતુ ત્યેના ઉપર સાગ્ર ત્રણ ટકાનો જીજ કર નાંખતાં પણ માન્ચેસ્ટરની ગીલોને રખેને ઘોકેલાએ એ ધારતીથી આપણાં કાપડ ઉપર તેટલો જ અન્યાયી કર નાંખવામાં

આવ્યો. આપણો હુન્નર ઉગતી દશામાં હતો છતાં પણ આ અતિશય હાનિકારક કર નાંખવાનો હુકમ બ્રિટિશ સરકારે હિન્દી સત્તાને કર્યો. આથી હિન્દમાં જે ઉંડો અસંતોષ ઉત્પન્ન થયો છે તે વર્ષો જતાં શમવાને બદલે વધ્યો છે; અને તે નીકળી જશે સારે પણ ઇંગ્લંડના પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત થશે નહિં.

ખીજો દાખલો આપણા મનમાં તાજેજ છે. નાણાંની તાણના હાલના વખતમાં હિન્દી સરકારે સુતરના આયાત માલ ઉપર જકાત વધારવાની અને હિન્દની મીલોને નડતો એકસાઇઝનો કર, કાઢી નાંખવાની પરવાનગી હિન્દી વજર પાસે માગી. પણ તેઓએ જવાબ વાળ્યો કે હાલના વખતમાં આવું પગલું ભરવાથી જુની તકરારો-અર્થાત માન્ચેસ્ટરના મુઢીભર વેપારીઓની ફરીયાદો ફરીથી ઉભરશે; માટે આલુ સ્થિતિ લગાઇના અંત સુધી કાયમ રાખવીજ જોઇએ. જે વખતે ઇંગ્લંડવાસીઓ લગાઇ ચલાવવાને કરનો અટકાવે ભાર ઝીલે છે તે વખતે તેજ લગાઇમાં મદદ કરનાર હિન્દને સુતર ઉપર જરા વધારે કર નાંખવા દેવામાં આવ્યો હોત તો ઇંગ્લંડને કીડીના ચટકા જેટલો પણ ત્વેનો ડંખ ન લાગત. પણ લગાઇને નામે હિન્દી વજરે વડી સરકારનો આ સ્તુલ પ્રયાસ અટકાવ્યો અને ઇંગ્લંડની સત્તા ઉપર હિન્દની પરાધીનતાનો સ્પષ્ટ દાખલો આપ્યો.

ઉદ્યોગોના વિકાસ વિશે તપાસ કરવાને હોલેન્ડ કમીશન નીમાયું છે પણ ત્વેની તપાસમાંથી સામાન્ય સાથે હિન્દની નાણાં સંબંધી રાજનીતિના સવાલ ખાતલ કરવામાં આવ્યા છે. આ ઉપરથી આપણને ખાસ કરીને લાગે છે કે જ્યાં સુધી આયાત નિકાસ ઉપર હિન્દના દિત માટે જરૂરજોગા કર નાંખવાની સત્તા હિન્દી વજરની મહેરબાની ઉપરજ રહેશે ત્યાં સુધી હિન્દના આર્થિક વિકાસની આશા થોડીજ છે.

અંદાજપત્ર અને ખર્ચ.

(૩) પ્રાંતિક સ્વરાજ્ય વિશે લખતાં અમે જણાવ્યું હતું તે પ્રમાણે જેમ પ્રાંતિક રાજ્યના ખર્ચ ઉપર વડી સરકારનો સખ્ત અંકુશ છે તેમ ત્વેના ઉપર હિન્દી વજરનો પણ અંકુશ ત્વેજ છે. વધુ ખર્ચ વિશે હિન્દી

આપણને ધણું નુકસાન કયું છે. અને જ્યાં સુધી સંસ્થાનોના મંત્રીની માફક હિન્દી વજરની પણ આ વિષે સત્તાઓ ધણું અંશે કાપવામાં આવશે નહિ ત્યાં સુધી બ્રિટીશ રાજનીતિની શેત્રંજમાં હિંદ હમેશાં એક સૌકટાનેદ દયાજનક લાગ લગવશે.

કરની સત્તા.

(૨) હિન્દનાં ખ્દારામાંથી પસાર થતા માલ ઉપર કર નાંખવાની હિન્દી સરકારની સત્તા ઉપર પણ હિન્દી વજરનો મજબુત અંકુશ છે. પોતાના દેશના ઉદ્યોગોના રક્ષણ માટે તથા સામાન્ય રીતે આર્થિક વિકાસ માટે આયાત ઉપર યોગ્ય કર નાંખવો એ દરેક રાજસત્તાની ફરજ છે. જે વખતે હિન્દનો વણાટનો દુત્તર પુર ખ્દારમાં હતો અને હિન્દનો માલ યુરોપમાં છેક ઇંગ્લંડ સુધી પહોંચતો હતો ત્યારે શરૂઆતમાં પોતાના દેશી ઉદ્યોગના અને પછી સાંચાકામનાં કારખાનાનાં રક્ષણ માટે ઇંગ્લંડે ૭૫,૮૦ અને તેથી પણ વધારે ટકાની જકાત આપણા માલ ઉપર, નાંખી હતી. ધીમે ધીમે ઇંગ્લંડના દુત્તરોનો સુય તથ્યો એટલે ત્યેને રક્ષણની જરૂર રહી નથી. પણ આથી પોતાની અપ્રતિબંધ વેપારની (free trade) પદ્ધતિનું હિન્દ ઉપર દબાણ કરીને હિન્દી વજરે આ દેશને ધણું નુકસાન કયું છે. ખ્દારનો સોંધે માલ આવવાથી આપણા જુના ઉદ્યોગો તૂટી ગયા છે—હજી વધારે ને વધારે તૂટે છે; જ્યારે તે જ કારણથી નવા થોડાજ દુત્તરો આપણે વસાવી શક્યા છીએ.

આમાં ઇંગ્લંડનો સ્વાર્થ સ્પષ્ટ છે, કારણ કે માન્ચેસ્ટરના વેપારી-ઓનો માલ હિન્દમાં ખોટા જથ્થામાં ખપે છે. એ પ્રસંગ ઉપર આ વાત આપણને વધારે સ્પષ્ટ થઈ છે. ગયા મેકાની આખરમાં રૂપાનો ભાવ વધારે ને વધારે ઘટવાથી હિન્દી સરકારને પંસાની તુટ પડી અને ત્યેમજો આયાત ઉપર કર નાંખવાનો નિશ્ચય કર્યો—જે કર પહેલાં લૉડ રીપનના વખતમાં કાઢી નાંખવામાં આવ્યા હતા. સુતરના માલની આયાત ઘણી ખોટી હોવાથી સ્વાભાવિક રીતે ત્યેના ઉપર કર નાંખવાનો નિશ્ચય થયો. પરંતુ ત્યેના ઉપર સાડા ત્રણ ટકાનો જુજ કર નાંખતાં પણ માન્ચેસ્ટરની મીલોને રખેને ધોકા લાગે એ ધારતીથી આપણાં કાપડ ઉપર તેટલો જ અન્યાયી કર નાંખવામાં

આવ્યો. આપણો હુન્નર ઉગતી દશામાં હતો છતાં પણ આ અતિશય હાનિકારક કર નાંખવાનો હુકમ બ્રિટિશ સરકારે હિન્દી સત્તાને કર્યો. આથી હિન્દમાં જે ઉંડો અસંતોષ ઉત્પન્ન થયો છે તે વર્ષો જતાં શમવાને બદલે વધ્યો છે; અને તે નીકળી જશે સારે પણ ઇંગ્લંડના પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત થશે નહિં.

ખીજો દાખલો આપણા મનમાં તાજેજ છે. નાણાંની તાણના હાલના વખતમાં હિન્દી સરકારે સુતરના આયાત માલ ઉપર જકાત વધારવાની અને હિન્દની મીલોને નડતો એકસાઇઝનો કર, કાઢી નાંખવાની પરવાનગી હિન્દી વજર પાસે માગી. પણ તેઓએ જવાબ વાળ્યો કે હાલના વખતમાં આવું પગલું ભરવાથી જુની તકરારો-અર્થાત માન્ચેસ્ટરના મુઠીભર વેપારીઓની ફરીયાદો ફરીથી ઉભરશે; માટે ચાલુ સ્થિતિ લગાધના અંત સુધી કાયમ રાખવીજ જોઈએ. જે વખતે ઇંગ્લંડવાસીઓ લગાધ ચલાવવાને કરનો અટક લાર ઝીલે છે તે વખતે તેજ લગાધમાં મદદ કરનાર હિન્દને સુતર ઉપર જરા વધારે કર નાંખવા દેવામાં આવ્યો હોત તો ઇંગ્લંડને કોડીના ચટકા જેટલો પણ ત્રેનો ડાંખ ન લાગત. પણ લગાધને નામે હિન્દી વજરે વડી સરકારનો આ સ્તુલ્ય પ્રયાસ અટકાવ્યો અને ઇંગ્લંડની સત્તા ઉપર હિન્દની પરાધીનતાનો સ્પષ્ટ દાખલો આપ્યો.

ઉદ્યોગોના વિકાસ વિશે તપાસ કરવાને હોલેન્ડ કમીશન નીમાણું છે પણ ત્રેની તપાસમાંથી સામ્રાજ્ય સાથે હિન્દની નાણાં સંબંધી રાજનીતિના સવાલ ખાતલ કરવામાં આવ્યા છે. આ ઉપરથી આપણને ખાસ કરીને લાગે છે કે જ્યાં સુધી આયાત નિકાસ ઉપર હિન્દના હિત માટે જરૂરજોગા કર નાંખવાની સત્તા હિન્દી વજરની મહેરબાની ઉપરજ રહેશે ત્યાં સુધી હિન્દના આર્થિક વિકાસની આશા થોડીજ છે.

અંદાજપત્ર અને ખર્ચ.

(૩) પ્રાંતિક સ્વરાજ્ય વિશે લખતાં અમે જણાવ્યું હતું તે પ્રમાણે જેમ પ્રાંતિક રાજ્યના ખર્ચ ઉપર વડી સરકારનો સખ્ત અંકુશ છે તેમ ત્રેના ઉપર હિન્દી વજરનો પણ અંકુશ હોવોજ છે. વધુ ખર્ચ વિશે હિન્દી

સરકારની મર્યાદાઓ નીચે પ્રમાણે છે:—

(અ) હિન્દી વજરની સંમતિ શિવાય વડી સરકાર રૂ. ૫૦૦) થી વધારે માસિક પગારની નવી જગ્યા સ્થાપી શકે નહિ અને ચાલુ જગ્યાનો પગાર રૂ. ૭૫૦) થી વધારે કરી શકે નહિ. આમ ઉંચા પગારની જગ્યાઓ સ્થાપવા માટે પ્રાન્તિક તેમજ વડી સરકારને હિન્દી વજરની રજા માગવી પડે.

(આ) હિન્દી વજરની સંમતિ શિવાય રૂ. ૫૦,૦૦૦ થી વધારે કામ મના ખર્ચે વડી સરકાર કોઈ આફીસ કે ખાતાની નવી વ્યવસ્થા કરી શકે નહિ ખાતામાં કોઈ એક જગ્યા માટે આ સંમતિની જરૂર ન હોય તો પણ આ નિયમ લાગુ પડે છે.

આમ ખર્ચના પ્રમાણમાં ઘણી ખારીક વિગતોમાં હિન્દી વજર ઉતરે છે એટલુંજ નહિ પણ તે વડી સરકારનું અંદાજપત્ર—જેમાં સર્વ પ્રતિનાં અંદાજપત્રનો સમાવેશ કરવામાં આવે છે તે ઘણી જીલુવટથી તપાસે છે અને પોતાને ઠીક લાગે તે સુધારા સુચવે છે. તે પોતે ઇંગ્લંડમાં હોવાથી પોતાની ઓફીસના ખર્ચની તેમજ લશ્કરી અને બીજા ખર્ચ ખાતે દર વર્ષે ઇંગ્લંડ મોકલવામાં આવતી લગભગ ત્રીસ કરોડની “હોમ ચાન્સ” ની રકમ તે સ્વભાવિક રીતે ખાસ કરીને તપાસે છે. હિન્દી રાજ્યની શીલીક-જેનો કેટલોક ભાગ તહેની પાસે ઇંગ્લંડમાં રહે છે—તે તેમજ “ગ્રાન્ડ સ્ટેન્ડ” રીઝર્વ” “પેપર કરન્સી રીઝર્વ” વગેરે ફંડોનાં પોતાના હાથમાં રહેતાં નાણાં ઉપર તહેની શી અસર થશે તે પણ ખાસ કરીને જુએ છે. ઘણીવાર અહીં આ જરૂરી લાગતા ખર્ચની ઉપયોગિતા દૂરથી સમજવાને નિર્થક પ્રયત્ન કરીને તે સુક્ષ્મતરી રાખવાનો દુકમ વારં-વાર કરે છે.

અને એક વાત સ્પષ્ટ કરવી જોઈએ. દરેક કારોબારી સત્તા ઉપર કોઈ પ્રકારનો અંકુશ તો હોવાજ જોઈએ અને તે અંકુશ હિન્દી સરકાર ઉપર ચોખ્ખો જોઈએ એ વાત આપણને માન્ય છે. પણ સવાલ એ છે કે એ અંકુશ બ્રિટિશ વાતાવરણથી ઘેરાયેલો હિન્દી વજર ઘણે દુરથી ચોખ્ખી રીતે નૂકી શકે કે—બીજા સુધરેલા દેશોની માફક—વડી ધારાસભામાં ખીરાજતા પ્રજાના પ્રતિનિધિઓ? અમે માનીએ છીએ કે હાલ પણ હિન્દી વજરની સત્તા ઘણી બાબતોમાં અકારણ અંતરાય રૂપ હોવા છતાં, અમુક રીતે કર-

કસરમાં સંઘાયબૂત થતી હશે. પરંતુ અમારી ખાત્રી છે કે જો તે જ અંકુશ મૂકવાની સત્તા પાર્લામેન્ટની માફક આપણી ધારાસભાને સોંપવામાં આવી હોત તો વધારે હિતકર પરિણામ આવ્યાં હોત.

†

રાજનીતિના પ્રશ્નો.

(૪) ચોથી અને જે છેલ્લી બાબતમાં હિંદી વજરની સત્તા આપણું સ્પષ્ટ રીતે જણાય છે તે સામાન્ય રાજનીતિના પ્રશ્નો છે. હિન્દના રાજ અધારણમાં ફેરફાર તો પાર્લામેન્ટજ કરી શકે છે અને તે હાલ વ્યાજબી છે—જો કે દક્ષિણ આફ્રિકાને સ્વરાજ્ય આપતાં જે કાયદો ઘડવામાં આવ્યો હોય તેમાં ફેરફાર કરવાની સત્તા ત્યાંની પાર્લામેન્ટને જ આપવામાં આવી છે. પરંતુ હિન્દની આંતર વ્યવસ્થામાં રાજનીતિના જે સર્વ ન્દાના મ્હોટ સવાલો ઉપસ્થિત થાય તે વિશે હિન્દી વજરની સંમતિ શિવાય વડી સરકાર કંઈ પગલું ભરી શકે નહિ. વડી અને પ્રાંતિક સરકાર વચ્ચે ખાતાંની વહેંચણી કરવાની હોય કે પ્રાંતિક સત્તાને કંઈ વધારે હક આપવાના હોય; યુનિસિપાલીટીને પોતાના પ્રમુખ નીમવાની સત્તા આપવાની હોય કે લોકલ ઓર્ડને નવા કર નાખવાની પરવાનગી આપવાની હોય; નવી યુનિવર્સિટી સ્થાપવાની અથવા મંજૂર કરવાની હોય કે પ્રાથમિક કેળવણીના પ્રસારમાં સત્વર વધારા કરવાના હોય; જમીનનાં મહેસુલનો વધારો કાયદાથી નિયમિત કરવાનો હોય કે મુખાકારીનાં સાધનોની નવી યોજના કરવાની હોય—હુંકામાં સમસ્ત હિન્દને લગતા કેાઇ વ્યાપક પ્રશ્નથી માંડીને ન્દાનામાં ન્દાના ગામડાને લગતી નિશાળ કે કુવાની બાબત સુધી સર્વમાં હિન્દી વજરનો અભિપ્રાય મેળવવો અને અનુસરવો જોઈએ. જેમણે પ્રાંતિક સત્તા, સ્થાનિક સ્વરાજ્ય, સિવિલ સર્વિસ વગેરે અનેક સવાલો વિશે પ્રસિદ્ધ થયેલા વડી સરકાર અને હિન્દી વજર વચ્ચેના પત્રવ્યવહાર વાંચ્યા હશે તેઓ આ પરાધીનતા સારી રીતે સમજી શકશે. જો કેાઇ સમભાવશીલ વજર હિન્દને મળે તો ઘણા સુધારા થઇ શકે; પણ જો વજર હંડો હોય અથવા ઓછો કલ્પનાશીલ હોય તો પાકવા આવેલી અનેક યોજનાઓ મુલતવી રહે અને જરૂરી સુધારા લાંબા કાળ સુધી અટકાવે.

કર નાંખવાની લલામણ કરેલી હતી. ઉપરાંત પાલ્લિમેન્ટની સત્તાના ગંભીર દુરપયોગનો એક દાખલો આપણી નજર આગળ તરે છે. કોઈ પણ પ્રાંતમાં નવી કારોબારી સભા સ્થાપવાની દરખાસ્ત હિન્દી સરકાર કરે ત્યારે તેનો અમલ થોભાવવાની પાલ્લિમેન્ટને સત્તા આપવામાં આવી છે. આથી જ્યારે આપણા છેલ્લા વાઇસરોય લૉડ હાઉસિંગે ધણી મુશ્કેલીઓ વચ્ચે સંયુક્ત પ્રાંતમાં કારોબારી સત્તા સ્થાપવાનો નિશ્ચય કર્યો ત્યારે અપાર અજ્ઞાન અને આશ્ચર્યકારક મૂર્ખાઈથી અમીરોની સલાહો તે સુધારો અટકાવ્યો. પાલ્લિમેન્ટ પાસે આપણે ભવિષ્યમાં શી આશા રાખી શકીએ તેનો આ અસરકારક દાખલો છે.

ખરી રીતે જોતા પાલ્લિમેન્ટ કંઈ કરે તેજ આશ્ચર્ય ગણાય. જે પ્રધાનમંડળને પાલ્લિમેન્ટનો પૂરેપૂરો ટેકો હોય તેના અંગભૂત હિન્દી વજીર ઉપર તે સભા કંઈ પણ ટીકા શા માટે કરે ? સદામા પક્ષવાળાઓને પણ હિન્દના સવાલોમાં રસ નથી કારણકે હિન્દના રાજકીય ખર્ચની એક પાંચ પણ તેમને આપવી પડતી નથી. આમ હિન્દ અને ઇંગ્લંડનો સ્વાર્થ પરસ્પર વિરુદ્ધ હોય ત્યારે હિન્દને નુકસાન કરવાની પાલ્લિમેન્ટને ટેવ છે ત્યારે હિન્દના રાજતંત્ર ઉપર ખારીક તપાસ રાખવાની કે હિન્દના વિકાસમાં સહાય આપવાની તેને કંઈજ ચીવટ નથી.

પ્રજાકીય રાજતંત્ર.

આટલું, હિન્દના રાજતંત્ર ઉપર હિન્દી વજીર અને પાલ્લિમેન્ટના અંકુશ વિશે. પરંતુ હિન્દની સરકાર હાલ આપણી પોતાની હોય-ખરેખર હિન્દી-રાષ્ટ્રીય હોય એમ આપણને લાગે છે ? ગવર્નર-જનરલથી માંડીને ગામડાના ચોટીદાર સુધી બધી જગ્યાઓ હિન્દીઓનેજ મળવી જોઈએ, હિન્દમાં હવે બધી સત્તા કેવળ હિન્દીવાનોના હાથમાંજ હોવી જોઈએ એવી માગણી કોઈ જવાબદાર હિન્દીવાને કરી નથી અને અમે પણ એવો હક રજુ કરતા નથી. પરંતુ ખીજ પાસ એ પણ સ્પષ્ટ છે કે હાલની માફક સર્વ ઉચી નોકરીમાંથી હિન્દીઓનો બહિસ્કાર કરવામાં આવશે અને વડી ધારાસભા અને કારોબારી સભામાં હિન્દીઓને નામનીજ સત્તા આપવામાં આવશે ત્યાંસુધી રાજતંત્રને પ્રજા પોતાનું ગણાશે નહિ.

હવે રાજ્ય સાથે પ્રજાનું એક જ ત્યારેજ બંધાય કે જ્યારે ગામડાં અને તાલુકાથી માંડીને સમગ્ર હિન્દની સત્તાધારી સભાઓમાં પ્રજાને માનભયુક્ત સ્થાન મળે ત્યારે જીલ્લાનાં સ્થાનિક મંડળો અને પ્રાંતિક ધારાસભા વિશે આપણે આગળ ચર્ચા કરી ગયા છીએ માટે હવે વડી સરકારનો જ વિચાર કરીશું. હાલ વડી ધારાસભામાં ચુંટાયેલા તો શું પણ સર્વ બિનઅમલદારી સભાસદો કરતાં પણ અમલદારોની સંખ્યા વધારે છે જેથી કાયદાઓમાં તેમજ ઠરાવોમાં હમેશાં સરકારનું ધાયુક્ત ધાય-પછી પ્રજા અને તહેમના પ્રતિનિધિઓનો મત ગમે તેટલો વિરુદ્ધ હોય, છતાં અમલદારોમાં પણ ઘણા હિન્દી હોય તો આપણા અંતઃકરણને દીલાસો લેવાનું કારણ રહે, પરંતુ કારોબારી સભાના સર્વ સભાસદો એક શિવાય બધા ઇંગ્લેન્ડ હોય છે. આથી જ્યારે જ્યારે આપણી અને તહેમની વચ્ચે મતભેદ થાય છે, ત્યારે આપણને તીવ્ર અસંતોષ અને ઉગ્ર ક્રોધ થવા ઉપરાંત ક્વચિત જાતીય વિરોધ ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ રહે છે. અનુભવી અને વિદ્વાન હિન્દીવાનો અત્યંત વિચારપૂર્વક સુધારાની નરમમાં નરમ દરખાસ્ત રજુ કરે છે ત્યારે પણ ધણી ખરીવાર તે તપાસ થાયછે, જ્યારે ખીજ પાસ થાયછે આપણને સ્પષ્ટ રીતે અન્યાયયુક્ત અને હાનિકારક લાગતા કાયદાઓ આપણા પ્રતિનિધિઓના લાગણીભર્યા પોકાર રહામે પસાર કરવામાં આવે છે. સ્વરાજ્યના ઠરાવ વિશે છેલ્લી કેબિનેટમાં શ્રીયુત પંડિત મદન મોહન માલ-વીઆએ ખરેખર કહ્યું હતું કે જ્યાં સુધી વડી ધારાસભામાં લોકોના ચુંટા-એલા સભાસદોની વધુ સંખ્યા થશે નહિ ત્યાં સુધી કંઈ પણ સંગીન સુધારા થવા અશક્ય છે.

કારોબારી સત્તામાં તો આપણું આથી પણ વધારે ખેડાડું મીંડું છે. કારોબારી મંડળના સાત સભાસદોમાં એક હિન્દી અને તે પણ ચુંટાયેલો નહિ પણ નીમાયલો. આનો અર્થ સર અલી હમ્મમ કે સર શંકર નાયરના કાર્યની ટીકા કરવાનો નથી; તહેમની સ્થિતિ કેટલી કઠિન અને મુશ્કેલી ભરેલી છે એ અમે સમજીએ છીએ; પણ અમારો વાંધો હિન્દી સભાસદની હાલની સંખ્યા અને તેની નીમણૂકની પદ્ધતિ રહામે છે. એક પાસ તહેમની સંખ્યામાં વધારો થવો જોઈએ-અર્થાત કારોબારી સભામાં ઓછામાં ઓછી અડધી સંખ્યા હિન્દીવાનોની હોવી જોઈએ અને ખીજ પાસ તેઓ પણ પ્રજાકીય ધારાસભો તરફથી ચુંટાવા જોઈએ.

ઉપરાંત સરકાર જ્યારે કંઈ અગત્યનું પગલું ભરે અથવા કોઈ ખાતાની વ્યવસ્થા કરે છે ત્યારે લોકોના મત મેળવ્યા શિવાય, પોતાના ઉંચા અમલદારોની સલાહ લઈ એકદમ ગેઝેટમાં ઠરાવ બહાર પાડે છે. જે દેશોમાં પ્રજાસત્તાક અથવા પ્રજાકીય રાજ્ય મોજુદ છે ત્યાં પણ કમિટિ અથવા કમીશનમાં બિનઅમલદાર સલાહદોને સારો સંખ્યામાં નીમીને અથવા ઠરાવોના તથા કાનુનોના કાચા ખરડા બહાર પાડીને સરકાર લોકોનો અભિપ્રાય મેળવે છે અને તે અભિપ્રાયને ધણુંજ વળન આપે છે. તો જ્યારે આપણું દેશના રાજ્યતંત્રમાં પ્રજાકીય તત્વ નહિ જેવુંજ છે તે વખતે તો આ પદ્ધતિનું પગલું પગલું અનુસરણ કરવુંજ જોઈએ. અને છતાં અકારણ ત્વરાથી આપણને જરા પણ પૂછવા શિવાય અગત્યના ઠરાવો ગેઝેટમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે. અને જ્યારે કાચો ખરડો કવચિત બહાર પાડવામાં આવે છે ત્યારે પણ તે વિશે આપણે ઉચ્ચારેલા મતને બાળ્યેજ કંઈ વળન આપવામાં આવે છે. કારોબારી સત્તાની પ્રચંડ ઇમારતના બારણાં આપણુ પ્રતિનિધિઓ બહારથી વારંવાર ઠોકે છે પણ તે નિષ્કુર રીતે બંધ રાખવામાં આવે છે.

બે સુધારા.

૧. આ ઉપરથી આપણે જોઈ શકીશું કે હિન્દુનું રાજ્યતંત્ર ખરી રીતે રાષ્ટ્રીય અને તે માટે બે પ્રકારના સુધારા કરવાની જરૂર છે. પ્રથમ તો રાજ્યમાં-તંદોની ધારાસભામાં તેમજ કારોબારી મંડળમાં-અસરકારક સત્તા આપણને મળવી જોઈએ. અને બીજું તંદોના ઉપર ઇંગ્લેન્ડથી અજમાવવામાં આવતો અકુશ-હિન્દી વજરનો તેમજ પાલામેન્ટનો-ધણો કમી થવો જોઈએ. પહેલા સુધારાને અંગે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે નીચેનાં પગલાં ભરવાની જરૂર છે.—

(૧) વડી ધારાસભામાં કારોબારી મંડળના સલાહદો અને અમુક જુન અમલદારો શિવાય બાકીના બધા લોકોના ચુંટાયેલા પ્રતિનિધિઓ હોવા જોઈએ, તેમજ ધારાસભાને ફરજિયાત ઠરાવો તથા અંદાજપત્ર પસાર કરવાની સત્તા આપવી જોઈએ.

(૨) કારોબારી સભાના ઓછામાં ઓછા અડધા સલાહદો હિન્દી હોવા જોઈએ અને તેઓ ધારાસભા મારફત ચુંટાવા જોઈએ; અને

(૩) કંઈ અગત્યનાં કારોબારી પગલાં ભરવામાં આવે ત્યારે પ્રજાને તે વિશે મત લઈ તેને વળન આપવું જોઈએ.

નાણું વિષે સ્વતંત્રતા.

૨. આ પગલાં ભરવાથી ખીજો સુધારો સહેલાઈથી કરી શકાશે. વડી ધારાસભાને રાજતંત્ર ઉપર અંકુશ મળતાં છ દહાસ માઇલ દૂરથી. અજમાવવામાં આવતી હિન્દી વજીરની સત્તા જરા પણ નુકશાન શિવાય ઘટાડી શકાશે, અને પાલામેન્ટને વિના કારણ વચમાં પડવાની ઓછી તક આપી શકાશે.

આ સુધારામાં જે એક બાબત સમાએલી છે તે અતિશય મહત્વની હોવાથી તેમની વિશેષ ચર્ચા કરવાની જરૂર છે. સર્વ હિન્દીવાનોનો એવો મજબુત અભિપ્રાય થયો છે કે જ્યાં સુધી નાણું અને કર સંબંધી પોતાને અનુકૂળ લાગતી વ્યવસ્થા કરવાની સ્વતંત્રતા હિન્દી સરકારને મળશે નહિ ત્યાં સુધી ઉપરના બધા સુધારા નિરર્થક જશે. આપણે ઉપર જોયું કે ઇંગ્લંડને ખાતર લગાઇમાં ઉતરી તેનો ખર્ચ આપણને ભરવો પડે છે તેમજ માન્યેસ્ટરના વેપારીઓ સ્વાર્થની ખાતર આપણે બહારના સુતર ઉપર કર વધારી શકતા નથી ત્યારે ખીજી પાસે આપણી પોતાની મીલો ઉપર આપણે કર નાંખવો પડે છે. આથી આપણા રાજ્યની તીજેરી જોઇતા કરથી આપણે ભરી શકતા નથી અને આપણા ઉદ્યોગોને ઘણુંજ નુકશાન થાય છે. સર્વ દેશની વ્યવહારિક ઉન્નતિનો આધાર તેના રાજ્યની આવક ઉપર અને તેના ઉદ્યોગોની આબાદી ઉપર રહે છે. પરંતુ આપણી નાણું સંબંધી રાજનીતિ જ્યાં સુધી બ્રિટિશ રાજપુરૂષોની સંમતિ ઉપર આધાર રાખશે ત્યાં સુધી આપણને ઉન્નતિનાં આ બંને દ્વાર બંધ રહેશે અને પરિણામે હાલની માફક આપણી પ્રજા ગરીબાઇ અને ભુખમરાથી પીડાશે.

એક ખીજી વાત પણ ધ્યાનમાં લેવી ઘટે છે. હાલ હિન્દના ભોગે જેમ માન્યેસ્ટરની મીલો કમાય છે તેમ લંડનના વેપારીઓ પણ રમે છે. હિન્દી સરકારનાં નાણાંની શીલીકનો તેમજ “ગોલ્ડ સ્ટેન્ડર્ડ રીઝર્વ” વગેરે અનેક ફંડોનો મ્હોટો હીસ્સો હિન્દી વજીરની પાસે ઇંગ્લંડમાં રાખવામાં આવે છે. કરોડો રૂપિયાની આ રકમો ઇંગ્લંડની બેંકો અને વેપારીઓને ધીરવામાં આવે છે અને આમ હિન્દીવાનોને મળતા અનેક ફંડમાં એકનો ઉમેરો થાય છે.

વક્ર રાજનીતિનાં આ બધાં જળ સાફ થવાં જોઇએ. ખાસ જરૂર શિવાય હિન્દી સરકારનાં બધાં નાણાં હિન્દમાં હિન્દીઓના હાલ માટે

રહેવા જોઇએ તેમજ હિન્દને કેવળ ઇંગ્લેન્ડનો નહિ પણ સમગ્ર બ્રિટીશ સામ્રાજ્યનો એક ભાગ ગણી બીજા સરકારોની મારફતે-અમુક આવશ્યક ચર્ચાદામાં—આપાત નીકાશ ઉપર કર નાખવાની અને અદાબત ધડવાની સ્વતંત્રતા મળવી જોઇએ સુદ્ધના અર્થ વિશે પણ વેદની કમીશને સુચવ્યું હતું તે પ્રમાણે સ્પષ્ટ ન્યાયી નિયમો રચાવા જોઇએ કે જે અનુસાર સુદ્ધનો અર્થ બ્રિટન અને ઇંગ્લેન્ડ વચ્ચે ભવિષ્યમાં વહેચાય

કે પતી સરકારની રાજનીતિ દેખીતી રીતે વેપારી બુદ્ધિથી અર્થાત હિન્દના નુકસાને ઇંગ્લેન્ડના લાભમાં ચલાવવામાં આવતી હતી. ત્હેમાં બ્રિટિશ પ્રજાને અવિશ્વાસ થયો અને પરિણામે બ્રિટિશ શહેનશાહે હિન્દનું રાજતંત્ર પોતાને હસ્તકે ક્યું પછીથી રાજ્યમાં થોડા ધણા સુધારા થયા છે, છતાં તેનું જરા પણ બારીકાઈથી અવલોકન કરનાર ત્હેમાં ધણા તત્વો જોઈ શકશે કે જે બ્રિટનના સ્વાર્થ ઉપર હિન્દની પરાધીનતાનું આપણને ભાન કરાવે સર શ કર નાયરે દીટ્લીમાં લોડ્ હાઉસ ખુસ્તકાલ્ય ઉધાડતા જણાવ્યું હતું કે બ્રિટિશ રાજ્ય ઇંગ્લેન્ડના લાભ માટે નહિ પણ હિન્દના હિત ખાતરજ ચલાવવામાં આવે છે અમે ત્હેમનું વચન માનપુર્વક માથે ઝડાવીએ છીએ પણ અમને ધારતી છે કે જ્યાં સુધી હિન્દી રાજ્યમાં પ્રગતીય તત્વ અસરકારક થશે નહિ અને ત્હેને નાણાં સબધી સરકારોની મર્યાદિત સ્વતંત્રતા આપવામાં આવશે નહિ ત્યાં સુધી આવા વચનો નીરસ અને કવચિત નિરાશાજનક લાગશે

સામ્રાજ્યમાં અમાનતા.

યુનાઇટેડ સર્વિસીઝ કલબ આગળ ભાષણ કરતા ગયે વર્ષે લોડ્ હાઉસે જણાવ્યું હતું કે હિન્દ ઇંગ્લેન્ડનું વિધાસભાગેદાર મંત્રી બ્રિટિશ સામ્રાજ્યમાં સમાન ભાગીદાર થશે તે પહેલાં અને પછી ઇંગ્લેન્ડમાં તેમજ હિન્દમાં આ ભાવનાનો વારંવાર ઉચ્ચાર કરવામાં આવ્યો છે અને હિન્દના મન તથા હૃદય ઉપર ત્હેની ઉડામાં ઉડી જાય પડી છે આથી રાજતંત્રના સુધારા તરફ હિન્દીનાનોની દૃષ્ટિ ધણે અંશે પવટાઈ ગઈ છે, રાજ્ય સત્તાને પ્રજા કીય બનાવવાની જે માગણી વખતી કરવામાં આવે છે તે એક સ્વયંભૂ હક તરીકે વધારે ને વધારે દૃઢ અને આગ્રહવાળી વાણીમાં રજૂ કરવામાં આવે છે હિન્દી વજીર અને બ્રિટીશ પ્રધાનમંડળની જે અતિ સત્તા પહેલાં કેવળ અનિષ્ટ લાગતી હતી તે હવે અસહ્ય બની છે, અને એવી તીવ્ર લાગણી ઉત્પન્ન થઈ છે કે હિન્દી વજીરની સત્તાઓ સરકારોના મંત્રીથી જરા પણ વધારે ઊંચી જોઈએ નહિ

અને આ કંઈ નવાઈ ભરેલું નથી. કોઈ પણ દેશની પ્રજામાં જ્યારે રાષ્ટ્રીય તત્વ સ્પષ્ટ છે ત્યારે પોતાના ધર્મ અને નીતિ, સમાજ અને રાજ્ય સર્વમાંથી અરાષ્ટ્રીય તત્વો દૂર કરવાને અને તંબે બને તેટલાં રાષ્ટ્રીય બનાવવાને અતિશય ઉત્સુક બને છે. આ સ્થિતિ હિન્દમાં થોડાં વર્ષથી શરૂ થઈ છે અને યુરોપમાં ગાજતા મહાભારત યુદ્ધે તંબે ધણોજ વેગ આપ્યો છે. પરિણામે હાલનું રાજકીય બંધારણ હિન્દના ઉછળતા હૃદય ઉપર કંઈક ભાર રૂપ લાગે છે. એક પાસે આવા અટપટા રાજતંત્રને વિકસાવવાનો અને હવન્ત કરવાનો પ્રયત્ન અવકાશ નથી, ત્યારે બીજી પાસે હિન્દ ઇંગ્લંડની મીઠકત જેવું ગણાતું હોવાથી દુનિયાના સુધરેલા દેશોમાં તંબેની રાજકીય ગણના નથી. આમ રાષ્ટ્રીય હવનતા પ્રવાહમાં અણુધડ રાજતંત્રનો મ્હોટો અંતરાય નડે છે અને તેથી હિન્દનું પોતાનું આર્થિક, માનસિક અને આધ્યાત્મિક શ્રેય થવું નથી તે દુનિયાના વિચાર તરંગોમાં પોતાનો કામતી ફાળો આપી શકતું નથી. પણ ઉન્નતિનાં દ્વાર હવે સત્વર ઉખડવાં જોઈએ અને સામ્રાજ્યમાં સરખી પદવી હિન્દને મળવીજ જોઈએ.

આ સુધારાનો આધાર જોઈએ અંશે ક્ષિત્રની રાજનીતિ ઉપર છે તેટલેજ બલકે તેથી પણ વધારે અંશે આપણી પોતાની શક્તિ અને પ્રવૃત્તિ ઉપર રહેશે. પુર્વખંડમાં ઉદય સૂર્ય ઉગ્યો છે અને સૈકાઓ પછી રાષ્ટ્રીય ચેતન આપણામાં ઝળકવા માંડ્યું છે; છેલ્લાં દશ ખાર વર્ષમાં સ્વદેશ ભક્તિ અને રાષ્ટ્રીય અભિમાનમાં ધણોજ વધારો થયો છે. ભવિષ્યનો માર્ગ પહેલાંના કરતાં પણ વિકટ છે. પ્રજાના ઉડામાં ઉડા તળમાં જેમ રાષ્ટ્રીય જ્યોતિ પ્રકટાવવાની છે તેમ બીજી પાસે સ્વાર્થત્યાગ અને નિશ્ચયના બંધા સામર્થ્ય સાથે રાજબંધારણના સુધારા માટે કાયદેસર લડત ચલાવવાની છે. આ કામ કરતાં મુશ્કેલીઓ ઉભરાશે અને કવંચિત અતઃકરણ ડગશે; પરંતુ આપણે હમેશાં યાદ રાખવું જોઈએ કે દુનિયાના એક સારામાં સારા ભાગમાં વસીલી અને એક વખતે સાત્વિક સુધારાની ટોચે પહોંચેલી ત્રીજી કરોડ મનુષ્યની વસ્તીના શરીરના પોપણુ માટે તથા સંસારના સુખ માટે, સ્વતંત્રતાની પ્રાપ્તિ માટે તેમજ રાજકીય સમતા અર્થે આપણું કાર્ય આરંભાયું છે. આથી પણ વધારે ઉંડી અને વધારે વીણાળ દૃષ્ટિ ફેકીશું તો આપણને સમજાશે કે આ રાષ્ટ્રીય હાલચાલમાં આપણા હવન અને કળા, અને ધર્મ અને નીતીની સર્વ ભાવનાઓ તેમજ સમગ્ર સંસ્કૃતીનું ભરીખ્ય રહેલું છે. સંસારનાં બંધન છુટશે ત્યારેજ આત્માને મોક્ષ મળશે.

BOMBAY HOME RULE SERIES.

No 1 The Policy of the Home-Ruler	Price half anna
No 2 Comparative income and poverty of India.	Price half anna.
No 3 Shall Colonies Rule India?	
Speech by Mr H S L Pollock	Price two annas
No 4 Indentured Indian Labour.	Price two annas
No 5 Indians and Public Services	Price half anna

સ્વરાજ્યલેખમાલા

સ્વરાજ્યપત્રિકા

- નં. ૧ મુદતવંદી મનુરપદ્ધતિ. કિ. ૧ આળા નં. ૧ હોમરુલ લોગના કાય પાલિમે અલે?
 નં. ૨ હિંદી લોક થ ઉચ્ચ દર્જાધ્યા નં. ૨ પાર્લામેન્ટમીલ હિંદુસ્તાન?
 નોકન્યા કિ. અર્થ આળા નં. ૩ હિંદુસ્તાનના સ્વરાજ્ય કા પાલિમે
 ઘાચે એક કારણ.
 નં. ૪ શિક્ષણ આળિ સ્વરાજ્ય.
 નં. ૬ હિંદુસ્તાનચે મર્યદર દારિદ્ર.
 કિમત પ્રત્યેકો પાવ આળા.

સ્વરાજ્ય લેખમાલા

સ્વરાજ્ય પત્રિકા

- નં. ૧. સ્વરાજ્ય યા માટે ?
 નં. ૨. સ્થાનિક સ્વરાજ્ય
 નં. ૩. પ્રાન્તિક સ્વરાજ્ય
 નં. ૪. રાષ્ટ્રીય સ્વરાજ્ય
 નં. ૫. સુધારાની યોજના
 નં. ૧. પાર્લામેન્ટમાં હિન્દ
 નં. ૨. માનાત્મ્યમાં સ્વરાજ્ય
 યા માટે ?
 નં. ૩. કેળવણી અને સ્વરાજ્ય
 નં. ૪. હિન્દની મરીનાઈ

(મુજાહની પ્રાન્તિક કોંગ્રેસ કમિટિએ ધરેલી)

- નં. ૬. હિન્દ અને સરેયાનો
 નં. ૭. હિન્દી ભાષા અને ઉચ્ચ શિક્ષણની નોશરી

વાર્ષિક સ્વરાજ્ય આના નાર (૦-૧૨-૦)

સ્વરાજ્ય લેખમાલા મુદત નક્કર એ પેસા, ૫૦ પ્રતોની પ્રિ. ૧-૦-૦
 સ્વરાજ્ય પત્રિકા " " ૧ પેસા, ૧૦૦ પ્રતોની પ્રિ. ૧-૦-૦

Also " self Government under the British Flag" by the
 Hon'ble Mr. V. S. Shastri.

Can be had at:—THE HOME RULE LEAGUE,
 251, Hornby Road, Fort, BOMBAY

હોમરૂલ અથવા સ્વરાજ્ય.

એજ

આજકાલ હિંદુસ્થાનની અર્થાનો મુખ્ય વિષય છે.
તે વિષે હિંદમાં ચાલતી ચળવળની સમ્પૂર્ણ
ખબરો વાંચવી હોય તો

“હિંદુસ્થાન”

દૈનિક પત્રના ગ્રાહક થાઓ.

વાર્ષિક લવાજમ:—

મુંબઈમાં રૂ. ૧૪ અને બહારગામમાં માત્ર રૂ. ૧૮.

આ પત્રની

અઠવાડિક આવૃત્તિ.

ગુજરાતમાં ઘેરેઘેર વંચાય છે.

વાર્ષિક લવાજમ, મુંબઈમાં રૂ. ૩-૦-૦ બહારગામ રૂ. ૩-૮-૦

એ ઉપરાંત એક સાક્ષરતા હાથપી લખાયેલ નવલકથા પણ
એટ તરીકે મળશે.

નમૂનાનો આંક મુફત.

લખો:—મેનેજર,

“હિંદુસ્થાન.”

બેંક સ્ટ્રીટ, - મુંબઈ.

સ્વરાજ્ય લેખમાત્રા નં. ૫.

સુબાઇ પ્રાંતિક કંગ્રેસ કમિટીએ ઘડેલી

સુધારાની યોજના.

પ્રસિદ્ધ કરનાર,

શંકરલાલ ઘેલાલાઈ એન્કર, એમ. એ.

૨૫૧, હાર્નબી રોડ, મુંબઈ.

કિંમત એ પૈસા. ૫૦ નકલની કિંમત રૂ. ૧-૦-૦

સુધારાની યોજના.

મુંબાઈની પ્રાંતિક કૌન્સિલ કમિટીની, આ કામ માટે ખાસ નીમવામાં આવેલી સભા કમિટીએ (મુંબાઈમાં લશએલી ત્રીસમી ઈન્ડિયન નેશનલ કૌન્સિલે પસાર કરેલા ૧૯ માં ઠરાવ અનુસાર) આ યોજના ઘડી છે.

કૌન્સિલના ઠગવતી કલમ (અ) (બ), અને (ક)

પ્રાન્તિક ધારાસભા.

૧. બ્રિટિશ હિન્દુસ્થાનની નવ પ્રાન્તિક સભાઓને (૧) મુંબાઈ, ૨ મદ્રાસ, ૩ બંગાલ, ૪ (આગ્રા અને અયોધ્યાના) સંયુક્ત પ્રાંત, ૫ પંજાબ, ૬ મધ્ય પ્રાંત (વરાહ સુદ્ધાંત), ૭ બિહાર અને ઓરીસા, ૮ આસામ અને ૯ બ્રહ્મદેશ દરેકને વધારે વિસ્તૃત અને સુધરેથી ધારાસભા સોંપવી. તેનું બંધારણ નીચે પ્રમાણે હોવું જોઈએ:—

(ક) સભાસદોની કુલસંખ્યાનો ૬ મા ભાગ પ્રજાઓ પસંદ કરેલા બિનઅમલદારોનો હોવો જોઈએ.

(બ) બાકીનો ૬ મા ભાગ હોદ્દાની રૂએ ગણાતા સભાસદોનો અને નીમાએલા (અમલદાર અને બિનઅમલદાર) સભાસદોને હોવો જોઈએ; ગવર્નર, કારોબારી સભાના સભાસદો અને એડવોકેટ જનરલ—એ હોદ્દાની રૂએ સભાસદો ગણાશે.

(ગ) ૬ ભાગની પસંદગીમાં બનતા સુધી નીચેના સિદ્ધાન્તો અનુસરવા જોઈએ:—

(૧) દરેક જિલ્લાને સીધી પસંદગીનો હક આપવો, અને દરેક જિલ્લાએ બે સભાસદોને—એક મ્યુનિસિપાલિટીના પ્રતિનિધિ તરીકે અને બીજો લોકલ બોર્ડના પ્રતિનિધિ તરીકે—નીમવા; પસંદગીનો હક આ બન્ને મંડળોના ચુંટાએલા સભાસદોને જ આપવો.

(૨) જમીનની મીલકતવાળાઓને (સરદારો, જાગીરદારો અને જમીનદારોને) પ્રાંતના દરેક વિભાગમાં એક સભાસદ ચુંટવાનો હક આપવો.

(૩) યુનિવર્સિટીના મતદારોને (જુની યુનિવર્સિટીના સામાન્ય અને ઓનરરી ફેલોને અને નવી સ્થપાયેલી યુનિવર્સિટીના સામાન્ય ફેલોને) એક પ્રતિનિધિ ચુંટવાનો હક આપવો.

(૪) . યુનિવર્સિટીના મતદારો ઉપરાંત, બિનઅમલદાર કેળવાયેલા વર્ગને ચુંટણીનો હક આપવો અને પ્રાંતમાં રહેતા નીચેના ગૃહસ્થોનો તહેમાં સમાવેશ કરવો:—

(ક) બ્રિટિશ હિન્દની કોઇપણ યુનિવર્સિટીના પાંચ વર્ષની મુદતના સરકારી નોકરીમાં ન હોય એવા ગ્રેજ્યુએટો (ખ) એડવોકેટ જનરલ, (સરકારી) સ્થાયી ઍરિસ્ટર, સરકારી સોલીસિટર, સરકારી વકીલો, પબ્લીક પ્રોસીક્યુટરો, અને તહેમના એસિસ્ટન્ટો અને તેવા બીજા અમલદાર શિવાયના બધા વકીલાત કરતા એડવોકેટ, સોલીસિટર, અને હાઇકોર્ટના વકીલો; અને (ગ) ગ્રેટબ્રિટન અને આયલન્ડની કોઇ પણ યુનિવર્સિટીના પદવીધારીઓ અને પ્રાન્તિક સરકારે મંજૂર કરી હોય એવી બ્રિટિશ સામ્રાજ્યની કોઇ પણ સંસ્થાએ ઓછામાં ઓછા પાંચ વર્ષ ઉપર દાકતર કે ઇન્જિનેરની ડિગ્રી આપી હોય અને જેઓ સરકારી નોકરીમાં ન હોય. આ મતદારોએ જે પ્રતિનિધિ ચુંટવા; પણ આ મતદારોમાંથી જેઓ ચુંટણીની વખતે પ્રાંતમાં રહેતા હોય તેઓ જ ચુંટણીમાં ભાગ લઈ શકે.

(૫) વેપાર અને ઉદ્યોગના પ્રતિનિધિ રૂપ યુરોપીઅન કે હિન્દી પ્રતિષ્ઠિત મંડળોને દરેકને એક સભાસદ ચુંટવાનો હક આપવો.

(૬) દરેક પ્રાંતના રાજનગરની મ્યુનિસિપાલીટીને જે સભાસદ પસંદ કરવાનો અધિકાર આપવો અને મ્યુનિસિપાલીટીના ચુંટાયેલા સભાસદોએ જ તે અધિકાર અજમાવવો.

(૭) પ્રાંતની રાજધાનીને, નીચેના મતદારો મારફત વધારાના ત્રણ પ્રતિનિધિ મોકલવાનો હક આપવો:—

૧. મ્યુનિસિપલ એક્ટના કાયદા પ્રમ.છે રૂ. ૨,૫૦૦ ની આંકેલી કીમતની મોકલવાળાઓ.

૨. ચુંટણી જે વર્ષમાં થાય ત્હેની તરતના પહેલાંના વર્ષમાં જેમણે પોતાના જ નામથી રૂ. ૨૦૦૦ ની વાર્ષિક આવક ઉપર કર ભર્યો હોય તેઓ.
૩. સરકારે આપેલા અથવા મંજૂર કરેલા ઇલેક્ટ્રીફિકેશન અને “ઓર્ડર ઓફ ધી સ્ટાર ઓફ ઇન્ડિયા,” અથવા “ઓર્ડર ઓફ ધી ઇન્ડિયન એમ્પાયર” ના સભાસદો હોય અથવા જેમને “કેસર-ઇ-હિંદ” મેડલ મળ્યો હોય તેઓ.
૪. જસ્ટીસ ઓફ ધી પીસ.
૫. ઓનરરી મેજિસ્ટ્રેટ.

(૮) પ્રાંતની રાજધાની શિવાયના, એક લાખની વસ્તીવાળાં પ્રાંતમાં આવેલાં બધાં શહેરને ઉપરની સાતમી કલમમાં દર્શાવેલા મતદારો મારફત એક પ્રતિનિધિ મોકલવાનો હક આપવો—એટલા ફેર સાથે કે પહેલી પેટા કલમમાં મીલકતની કીમત ઓછી રાખવી અને ઇન્કમ ટેક્સ આપનાર સર્વેને મત આપવાનો અધિકાર આપવો.

(૯) ઉપરની પેટા કલમ (૪) (૭) કે (૮) માં આવતા કોઈ મતદાર પેટા કલમમાં આપેલી એક કરતાં વધારે પદવી ધરાવતો હોય તો પણ એક કરતાં વધારે મત આપવાનો અધિકાર ત્હેને ન હોવો જોઈએ.

(૧૦) મુસલમાનોની જુદી ચુંટણીની હાલની વ્યવસ્થા ચાલુ રાખવી દરેક જુદા મતદારના મંડલને હાલના કરતાં બેવડા સભાસદો ચુંટવાનો હક આપવો જોઈએ. પ્રાંતના કોઈ ભાગ કે રાજધાનીમાં જ્યાં હિન્દુઓની સંખ્યા કમી હોય ત્યાં, મુસલમાન મતદારો ઇલાહીદી ચુંટણીના જે હક ભોગવે છે ત્હેનાજ ધોરણે મત આપવાની સત્તા ત્હેમને આપવી અને તે જ રીતે સભાસદોની પુરતી સંખ્યા નીમવાનો ત્હેમને અધિકાર આપવો. બીજી બાજતમાં પ્રાંતની રાજધાનીમાં જેમને ખાસ મતનો અધિકાર આપવામાં આવશે ત્હેમને પેટાકલમ (૭) માં સૂચવેલા મતદારોમાં દાખલ કરવામાં આવશે નહિ.

- (ઘ) પ્રાંતમાં જે બીજી કોઈ અગત્યની કોમની ઓછી સંખ્યા હોય તો તહેમના હક સંભાળવા માટે સરકારે વ્યવસ્થા કરવી; ધારાસભાનો કે ભાગ પૂરવાને માટે (ખ) કલમ નીચે સભા-સહોની નીમણુંક કરવાની જે સત્તા સરકારને આપવામાં આવી છે તેની રૂએ સરકાર તે કોમના હુશીયાર બિનઅમલદાર પ્રતિનિધિઓને નીમી શકે.
- (ડ.) જે માણસ ઈંગ્રેજી ભાષામાં પોતાના વિચારો દર્શાવવા અશક્ત હોય તે ધારાસભા માટે ચુંટાઈ કે નીમાઈ શકે નહિ. હાલના નિષેધમાં આનો ઉમેરો થવો જોઈએ.
૨. પ્રાંતિક ધારાસભાના ધર્મ અને સત્તાઓ નીચે પ્રમાણે હોવાં જોઈએ.
- (ક) કસ્ટમ, પોસ્ટ, તાર, ટેલિગ્રાફ, મીલ, અગ્રીણ, લશ્કર, નૌકાસૈન્ય, દેશી રાજ્યોની ખંડણીઓ, રેલ્વે અને મહોટાં નહેરનાં કામ શિવાય બાકીના બધા મહેસુલની ઉપજ કેવલ પ્રાંતિક હોવી જોઈએ.
- (ખ) કોઈ પ્રકારના મહેસુલની વહેંચણી થવી જોઈએ નહિ અર્થાત્ બધું મહેસુલ પ્રાંતિક સરકારનું ગણાવું જોઈએ. આ વ્યવસ્થા પ્રમાણે જે આવક હિન્દી સરકારને ભાગે રહે તે ધ્યાનમાં લેતાં, તેના સાર્વારણ અર્થના નિભાવ માટે પ્રાંતિક સરકારે તેને નિર્ણિત રકમ દર વર્ષે આપવી, પાંચ પાંચ વર્ષની પહેલી ત્રણ સુદત દરમ્યાન આ રકમમાં પાંચ વર્ષને અંતે ફેરફાર કરી શકાય અને તે પછી ઘણા અસાધારણ કે અણુદીઠા સંયોગો આવી પડે તે શિવાય તેમાં ફેરફાર થઈ શકે નહિ; આવા ફેરફારની જરૂરનો નિણય પોતપોતાની ધારાસભાની સંમતિથી સર્વે પ્રાંતિક સરકાર જે મત આપે તેની વધુ સંખ્યાથી જ થવો જોઈએ.
- (ગ) પ્રાંતિક ધારાસભાના અંકુશ નીચે, પ્રાંતિક સરકારને લેવું કાઢવાની અને કર નાંખવાની સ્વતંત્ર સત્તાઓ આપવી જોઈએ—એવી મર્યાદામાં કે જેથી હિન્દી સરકારની આ સંબંધી સત્તાઓની તે વિરોધી ન બને.

- (ઘ) પ્રાંતના વાર્ષિક હિસાબ અને અંદાજ પત્ર ધારાસભા આગળ ચચા તેમજ સંમતિ માટે રજુ કરવામાં આવશે અને તહેને માટે હિન્દી સરકારની પહેલી અનુમતિની કે પછી સંમતિની જરૂર રહેશે નહિ.
- (ઙ) આ અંદાજપત્રના સંબંધમાં કોઈ સવાલ વિષે ઠરાવ જો ધારાસભાની બેઠકમાં પસાર કરવામાં થાય તો તે સરકાર ઉપર ફરજિયાત ગણાશે-શિવાય કે ચોક્કસ ઠરાવેલા વખતમાં એમ જાહેર કરવામાં આવે કે ગવર્નરે તહેને નામંજુર કયો છે; પરંતુ ઠરાવ માટે મત આપનાર કોઈ પણ સભાસદ ગવર્નરની નામંજુરી સ્થાને હિન્દી સરકારને અપીલ કરી શકે.
- (ચ) ધારાસભામાં પસાર થયેલા અને પ્રાંતિક સરકારે સ્વીકારેલા અથવા પ્રાંતના ગવર્નરે નામંજુર કયા છતાં હિન્દી સરકારે સંમત કરેલા ઠરાવો અનુસાર સુધારેલું અંદાજપત્ર સામાન્ય ચર્ચા અને મંજુરી માટે ધારાસભા આગળ રજુ કરવામાં આવશે.
- (છ) સામાન્ય જનહિતના કોઈ વિષય સંબંધી કોઈ ઠરાવની, સભાસદે પહેલેથી નિયમાનુસાર નોટીસ આપી હોય તે-નીચે વર્ણવેલા (૮) પેટાવિભાગમાં ન આવતો હોય તો-ધારાસભા આગળ ચર્ચા માટે રજુ કરવામાં આવશે; પરંતુ તે નિષેધ તહેને લાગુ પડતો ન હોય છતાં જો પ્રમુખ એમ ધારે કે તહેના ઉપર ચર્ચા ન કરવી એ જરૂરનું કે ઘટતું છે તો તે પોતાનાં કારણો સભાને જાણાવશે અને તે વિષે સભાની સલાહ લેશે; અને જો તે બેઠકમાં હાજર થએલા બિનઅમલદારી સભાસદો પક્ટી યં ભાગના બહુ મતે સભા એવો ઠરાવ કરે કે ઠરાવ ઉપર ચર્ચા થવા દેવી જોઈએ તો તે ઠરાવ ઉપર ચર્ચા થશે.
- (જ) અંદાજપત્ર શિવાય બીજા વિષયને લગતો કોઈ પણ ઠરાવ જો ધારાસભામાં પસાર થાય અને ગવર્નરે નામંજુર ન કરે તો તે ફરજિયાત ગણાશે; તથા પહેલા ઠરાવથી ત્રણ વખતી

અંદર તે જ વિષય ઉપર બીજો ઠરાવ ધારાસભામાં પસાર થાય તો ગવર્નર તહેને નામંજુર કરી શકશે નહિ.

(ઝ) વધારાનો સવાલ પૂછવાનો અધિકાર હાલની માફક મૂલ સવાલ પૂછનારને જ નહિ પણ કોઈ પણ સભાસદને તે મળશે.

(જ) એક વર્ષમાં ધારાસભાની ચારથી ઓછી બેઠકો થશે નહિ— સાધારણ રીતે ત્રણ માસે એક ભરાશે. ઓછામાં ઓછા વીસ સભાસદોની સહીથી જો વિનંતિ પત્ર સરકારને મોકલવામાં આવશે તો ધારાસભાની બેઠક બનતી સગવડે બોલાવવામાં આવશે અને સહી કરનાર ગૃહસ્થોએ જે ઠરાવની નોટીસ આપી હોય તેની ચર્ચા એ બેઠકમાં થશે.

(ટ) અહીંઆ રજુ કરવામાં આવેલી વ્યવસ્થા પ્રમાણે જે બાબતો કેવળ હિન્દી સરકારની જ રહેશે તે વિષે કોઈ ઠરાવ કરવાની સત્તા પ્રાંતિક ધારાસભાને દહેશે નહિ; અને સન ૧૮૬૧ ના “ ઇન્ડિઅન કાઉન્સિલ્સ એક્ટ ” ની ૪૩ મી કલમથી તથા સન ૧૯૦૯ ના “ ઇન્ડિઅન કાઉન્સિલ્સ એક્ટ ” ની ૫ મી કલમ પ્રમાણે આપેલી સત્તાની રૂએ પ્રાંતિક સરકારે ઘડેલા તેવાજ નિયમથી મૂકવામાં આવેલાં બંધનો ધારાસભાને લાગુ પડશે—શિવાય કે બીજી કલમની પેટાકલમ (ક), (ખ) અને (ગ) માં રજુ કરવામાં આવેલી દરખાસ્ત પ્રમાણે હિન્દી સરકારથી સ્વતંત્ર રીતે, હાલના કર કે જકાત રાખવાની, ફેરવવાની કે રદ કરવાની કે નવા કર વગેરે નાંખવાની નવી સત્તા પ્રાંતિક સરકારને મળે.

(ઠ) પ્રાંતિક ધારાસભાના સભાસદની મુદત પાંચ વર્ષની થશે.

પ્રાંતિક કારોબારી સભા.

૩. દરેક પ્રાંતિક રાજતંત્રની કારોબારી સત્તા, નીચેની રીતે પાંચ વર્ષ માટે નીમાએલા ગવર્નર અને (કારોબારી) સભાના સામાન્ય સભાસદોના હાથમાં રહેશે:—

- (ક) હેના પ્રમુખ ગવર્નર બનશે; સાધારણ રીતે ગ્રેટ બ્રિટન અને આયર્લેન્ડના કે શહેનશાહની સંસ્થાનિક કે એલચીની નોકરીની લાયકાત ધરાવનાર બ્રિટિશ રાજપુરુષ ગવર્નર તરીકે નીમાશે; શિવાય કે કેઈ વખતે પ્રાન્તિક સત્તાના ઉપરી તરીકે કેઈ મહાન હિન્દીને તે પદવી માટે નીમણુંક કરવા શહેનશાહની મહેરબાની થાય.
- (ખ) ગવર્નર શિવાય કારોબારી સભાના સભાસદોનો સંખ્યા સાધારણ રીતે છથી વધારે નહિ હોય અને ચારથી ઓછી નહિ હોય. હેમાંથી અડધો લાગ જિનઅમલદાર હિન્દીવાનોનો રહેશે અને ઓછામાં ઓછો એક જિનઅમલદાર યૂરોપિયન રહેશે.
- (ગ) સીવીલ સર્વિસ કે બીજી સરકારની કેઈ નોકરીના અમલદારોને આ સભાના સભાસદો તરીકે નીમવાની ફરજ રહેશે નહિ.
- (ઘ) ગવર્નરની કારોબારી સભાના દરેક સભાસદને ચાર્ટર કરેલી હાઇકોર્ટના જુની જજના જેટલો પગાર મળશે; ઉપરાંત . પાંચ વર્ષની અમલદારીની મુદત પૂરી થતાં, ચાલુ નિયમો પ્રમાણે જુની જજને મળતું પેન્શન, આ સભાસદને પણ લવન પર્યંત મળશે.
- (ઙ) દરેક પ્રાંતના ગવર્નરને હાલ મુંબઈ, મદ્રાસ અને કલકત્તાના ગવર્નરના જેટલો પગાર મળશે.
- (ચ) પાંચ પાંચ વર્ષની પહેલી ત્રણ મુદતને અંતે ગવર્નરની કારોબારી સભાના જિનઅમલદારી હિન્દી સભાસદો અને યૂરોપિયન સભાસદ કે સભાસદો નીચે પ્રમાણે નીમાશે: શહેનશાહ આ બાબતમાં સુકરર કરેલાં ધોરણ અનુસાર પ્રાંતિક ધારાસભાના સભાસદો, દરેક પાંચ વર્ષની મુદતની શરૂઆતથી ઓછામાં ઓછા છ માસ પહેલાં જોઈતા (કારોબારી સભાના) સભાસદોથી બેવડી સંખ્યા નીમશે અને તે યાદીમાંથી જ શહેનશાહ આ સભાસદોની પસંદગી કરશે.

- (છ) ગવર્નરના અમલની કારદીર્ઘી પાંચ વર્ષની વધુ મુદત માટે કે તેના થોડા ભાગ માટે રહેનશાહના હુકમથી લંબાવી શકાયે.

વાઈસરોયની ધારાસભા.

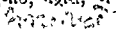
૪. હિન્દુસ્થાનના ગવર્નર-જનરલ અને વાઈસરોયની ધારાસભાનું બંધારણ હમણાં નીચે પ્રમાણે હોવું જોઈએ:—

- (ક) સભાસદોની કુલ સંખ્યાનો અડધો ભાગ લોકોએ ચુંટેલા બિનઅમલદારોનો બનશે.

- (ખ) બાકીનો અડધો ભાગ હોદ્દાની રૂએ થતા (ex-officio) સભાસદોના અને સરકારે પસંદ કરેલા અમલદાર અને બિનઅમલદાર, સભાસદોનો બનશે; તે પૈકી ગવર્નર-જનરલ અને કારોબારી સભાના સભાસદોનો ગણાયે; પણ હોદ્દાની રૂએ બનતા સભાસદો સુદ્ધાંત અમલદાર સભાસદોની સંખ્યા સભાની કુલ સંખ્યાના $\frac{1}{2}$ ભાગથી વધારે થશે નહિ.

- (ગ) અડધા ભાગની ચુંટણીમાં નીચેના મંડલો અને હકદાર કોમને નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે મત આપવાનો અધિકાર રહેશે:—

- (૧) નીચેના પ્રાંતોના ધારાસભાના ચુંટાયેલા સભાસદો.

૧. મુંબાઈ, મદ્રાસ, બંગાલ અને સંયુક્ત પ્રાંત.

 દરેક ૩.

૨. બિહાર અને ઓરીસા, મધ્યપ્રાંત (વરાહ સુદ્ધાંત)
અને પંજાબ. દરેક ૧

- (૩) નવ પ્રાંતમાંના દરેકના કેળવાયેલા વર્ગો (પહેલા પેરાની (ગ) કલમની ૪ પેટાકલમમાં દર્શાવેલા મતદારોના બનેલા) દરેક ૨.

- (૪) વેપારી કોમ.

૧. મુંબાઈ અને કરાંચીની (ઈંગ્લેન્ડ) વેપારી ચેમ્બર [લેગી]
અને કલકત્તાની ચેમ્બર ઓફ કોમર્સ દરેક ૧.

૨. મદ્રાસની (ઈંગ્લેન્ડ) વેપારી ચેમ્બર અને મદ્રાસની ઇન્ડિયન ટ્રેડિંગ અસોસિએશન (લેગા)

૩. મુંબાઈની દેશી વેપારી ચેમ્બર અને ખુદો અને કલકત્તાની
ટ્રેડિંગ એસોસીએશન દરેક ૧.

૪. મુંબાઈ અને અમદાવાદ ના મીલમાલીકો (લેગા)

(૫) મુખ્ય ન્હાતા વર્ગો.

૧. મુંબાઈ, મદ્રાસ, બંગાલ, મધ્યપ્રાંત, બિહાર અને ઓરીસા
મધ્યપ્રાંત (વરાહ સુદ્ધાંત) અને આસામના મુસલમાન
મતદારો દરેક ૧.

૨. પંજાબનાં હિન્દુ મતદારો ” ૧.

૩. બ્રહ્મદેશમાં હિન્દી અને ચીન મતદારો ” ૧.

૪. આથી ન્હાની છતાં અગત્યની જે કોમોના કોઈ પ્રાંતમાં
ઓછી સંખ્યા હોય તેમના હુકમી સંભાળ માટે સરકારે,
પ્રાંતિક સરકારની ભલામણથી, આ પેરાની પેટાકલમ ૨
પ્રમાણે બિનઅમલદારોની જોઈતી સંખ્યા પસંદ કરવાની
સત્તાની રૂએ, તે કોમોના બિનઅમલદાર આગેવાનોને
નીમવા.

૫. જે ગૃહસ્થ અંગ્રેજી ભાષામાં પોતાના વિચાર દર્શાવી શકે
નહિ તે ચુંટણી તેમજ પસંદગી માટે અયોગ્ય ગણાશે.
હાલના નિયેધોમાં આનો ઉમેરો કરવો જોઈએ.

૫. વખત જતાં વાઈસરોયની ધારાસભામાં ચુંટણીનું તત્વ ધીમે
ધીમે એટલું વધારવું જોઈએ કે જેથી છેવટે કુલ સંખ્યાના
૬ ભાગના સભાસદો ચુંટાએલા હોય.

૬. વાઈસરોયની ધારાસભાને નીચેના ધર્મ અને સત્તાઓ
આપવામાં આવશે:—

(૩) નીચે જણાવેલી બાબતો ફક્ત ધારાસભાના અંકુશ નીચે
જ રહેશે.

૧. જે બાબતોમાં આખા હિન્દમાં એકજ ભાતના કાયદા રચ-
વાની જરૂર હોય તે

૨. અનેક પ્રાંતોને અસર કરે એવા કેવલા પ્રાન્તિક વિષયો.

૩. ત્રીજા પેરેગ્રાફની કલમ (ક), (ખ) અને (ગ) માં રજુ કરેલી દરખાસ્તો અનુસાર પણ “ દેશી રાજ્યોની ખંડણી ” બાતલ કરીને કેવલ વડી સરકારના મહેસુલને લગતા સવાલો.
૪. નીચેની કલમ (ઘ) તેમજ હિન્દી સરકારને લાગુ પડે એવા સામાન્યની સલાના ચુકાદા ધ્યાનમાં લેતાં, હિન્દી સરકારના ખર્ચના સવાલો.

(ખ) પરદેશી રાજ અથવા રાજ્ય સાથે, અને હિન્દના દેશી રાજ સાથે, સરકારનો સંબંધ, તેમજ કોઈ દેશી રાજ્યનો અંદરનો વહીવટ—આ બધા વિષે કંઈ પણ કરવા વડી ધારાસભા અસમર્થ રહેશે.

(ગ) પ્રધાન મંડલની સંમતિથી શહેનશાહ, હિન્દી વજીર મારફત વડી ધારાસભાના કાયદા નામંજુર કરવાનો હક ધરાવશે; પણ તે કાયદા માટે હિન્દી વજીરની પહેલી સંમતિ કે પછી અનુમતિની જરૂર રહેશે નહિ. આ નામંજુરીના હકને બાદ કરતાં આ ધારાસભા નાણાં સંબંધી સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા લોગવશે.

(ઘ) લડાઈ, સુલેહ અને સંધિ કરવા સુદ્ધાંત લશ્કરી વ્યવસ્થા અને પરદેશી રાજ્યો સા રાજકીય સંબંધ ઉપર હિન્દી સરકારના કાબુમાં વચ્ચે પડવાની સત્તા આ ધારાસભાને રહેશે નહિ; પરંતુ ત્યારે ધારાસભાના હકની કોઈ બાબતને લગતી સંધિ કરવાની હોય ત્યારે હિન્દી સરકારને ધારાસભાની સંમતિની જરૂર રહેશે. ઉપરાંત, વિગ્રહ કેવલ રક્ષણ માટે જ હોય તે શિવાય પ્રાંતિક સરકારના વધુ મત અને આ ધારાસભાની સંમતિ શિવાય વડી સરકાર લડાઈ જાહેર કહી શકશે નહિ.

(ડ) પ્રાંતિક ધારાસભાને લગતા ઉપરના બીજા પેરેગ્રાફની (ઘ) થી (જ) સુધીની કલમો વાઈસરોયની ધારાસભાની લાગુ પડશે.

(ચ) વાઈસરોયની ધારાસભાના સામાન્ય સભાસદ પાંચ વર્ષ સુધી તે પદ લોગવશે.

વાઈસરોયની કારોબારી સલા.

૭. હિન્દની કેન્દ્ર રૂપ વડી સરકારની કારોબારી સત્તાને હિન્દી સરકારના નામથી ઓળખાય છે-તે હિન્દના ગવર્નર જનરલ અને વાઈસરોયના હિન્દમાં વસતા શહેનશાહના લશ્કરના સેનાપતિ અને વાઈસરોયની સલાના સાધારણ સલાસદોના હાથમાં રહેશે; વાઈસરોય, અને સામાન્ય સલાસદો નીચે પ્રમાણે શહેનશાહ પાંચ વર્ષ માટે નીમશે:-
- (ક) તેના પ્રમુખ હિન્દના ગવર્નર-જનરલ અને વાઈસરોય થશે. સાધારણ રીતે ગ્રેટ બ્રિટન અને આયર્લેન્ડના કે શહેનશાહની મંસ્થાનની કે એલચીની નોકરીનો કોઈ બ્રિટિશ રાજપુરૂષ વાઈસરોય તરીકે નીમશે-શિવાય કે હિન્દની વડી સરકારના ઉપરી તરીકે, રાજકુટુંબના વંશજને નીમવાની શહેનશાહ મહેરબાની કરે.
- (ખ) વાઈસરોયને બાદ કરતાં, વાઈસરોયની કારોબારી સલાના સલાસદોની સંખ્યા સાતની રહેશે, હિન્દી લશ્કરનો સેનાધિપતિ તેમાંનો એક ગણાશે, અને તે આ સલાનો અસાધારણ સલાસદ ગણાશે તથા સલાની બેઠકોમાં તેની પદવી વાઈસરોયથી બીજી ગણાશે. બાકીના છ સલાના સામાન્ય સલાસદ ગણાશે અને તેમાંનો એક ઓછામાં ઓછી પાંચ વર્ષની મુદતનો બંરિસ્ટર અથવા સ્કૉટલેન્ડની “ ફેકલ્ટી ઓફ એડવોકેટેસ ” નો સલાસદ કે ચાર્ટર થએલી હિન્દની કોઈ હાઈકોર્ટનો વકીલ હોવો જોઈએ.
- (ગ) આ સલાના સામાન્ય સલાસદોની કુલ સંખ્યાનો ઓછામાં ઓછો ત્રીજો ભાગ બિનઅમલદાર હિન્દીઓનો હોવો જોઈએ અને બાકીની સંખ્યામાંથી ઓછામાં ઓછો એક બિનઅમલદાર યુરોપિયન હોવો જોઈએ.
- (ઘ) સીવીલ મર્વીસના કે સરકારની કોઈ નોકરીના અમલદારને, આ સલાના સલાસદ નીમવાની ફરજ રહેશે નહિ.
- (ઙ) આ સલાનો દરેક સલાસદને મુંબાઈ કે મદ્રાસની હાઈ કોર્ટના વડા જજ જેટલો પગાર મળશે; ઉપરાંત, હાલના

નિયમો પ્રમાણે વડા જજને જેટલું પેન્શન મળે તેટલું આ સભાસદને પાંચ વર્ષની પોતાની મુદત પૂરી થતાં છંદગી સુધી મળશે.

(ચ) પાંચ પાંચ વર્ષની પહેલી ત્રણ મુદતની આજરે વાઇસરોયની કારોબારી સભાના બિનઅમલદારી સભાસદો અને બિનઅમલદાર યૂરોપિયન સભાસદ કે સભાસદો આ પ્રમાણે નીમાશે: આ બાબતમાં શહેનશાહે સુકરર કરેલા ધોરણ અનુસાર વડી ધારાસભાના બિનઅમલદાર સભાસદોએ દરેક પાંચ વર્ષની મુદતની શરૂઆતથી ઓછામાં ઓછા છ માસ પહેલાં જોઈતા (કારોબારી સભાના) સભાસદોની બેવડી સંખ્યા ખાનગી મત લેવાની પદ્ધતિથી ચુંટશે અને તે યાદી-માંથી જ શહેનશાહ આ સભાસદોની પસંદગી કરશે.

(છ) ગવર્નર-જનરલ અને વાઇસરોયની કારકીર્દી વધુ પાંચ વર્ષ માટે અથવા તેથી ઓછા વખત માટે શહેનશાહ વધારી શકશે.

કોંગ્રેસના ઠરાવની (૬) કલમ.

અન્ય પ્રાંતો.

૮. ઉપર રજુ કરેલા સુધારાના ક્ષેત્રની ખૂબાર બ્રિટિશ હિન્દના જે છુટાછવાયા ભાગ આવ્યા હોય તેમાં, થોડા પસંદ કરેલા અને થોડા ચુટેલા સભાસદોની સલાહકારી સભા દાખલ કરી તેને ધીમે ધીમે ઉત્તતિના પંથ ઉપર ચઢાવી શકાય.

પરંતુ, જે રાજવહીવટની ઘણી કઠિન મુશ્કેલીઓ વચમાં ન આવે તો આ સુધારાની સિદ્ધિ અર્થે તેને જોડેની પ્રાંતિક સત્તા સાથે જોડવામાં આવે તો વધારે ઠીક થાય. દાખલા તરીકે રજપુતાનામાં આવેલા બ્રિટિશ હિન્દના ભાગોને સંયુક્ત પ્રાંતો સાથે જોડી શકાય; તેવી જ રીતે કુર્ગ, મદ્રાસ સાથે; બ્રિટિશ બલુચીસ્તાન વાયવ્ય ખુણાના સરહદના પ્રાંત અને દીલ્હીના કમીશનરના તાબાનો મુલક પંજાબ સાથે; અને હિન્દની મધ્યમાં આવેલા બ્રિટિશ પ્રદેશો મધ્યપ્રાંત સાથે.

કોંગ્રેસના ઠરાવની (૫) અને (૫) કલમો.

હિન્દી વજીરની સલાહ.

૬. પ્રજાના પ્રતિનિધિઓના અંકુશ નીચે અમલ ચલાવતી સ્વતંત્ર પ્રાંતિક સત્તા ઉપર દૂરથી દેખરેખ રાખનાર મધ્યસ્થ સ્વતંત્ર સત્તા લોકોના પ્રતિનિધિઓને તથા વાઇસરોયની કારોબારી સલાને મળે એટલો સુધારો વડી સરકાર અને પ્રાંતિક સરકારની ધારા કરવાની તેમજ અમલ ચલાવવાની વ્યવસ્થામાં થાય નહિ ત્યાં સુધી નીચે જણાવેલા બંધારણ તેમ જ સત્તા સંબંધી ફેરફારો સાથે હિન્દી વજીરની સલાહ કાયમ રહેશે; જો કે છેવટે તો એ સલાહ નાબુદ થવી જોઈએ અને હિન્દી વજીરને બધી રીતે સંસ્થાનોના મંત્રી જેવી જ પદવી આપવી જોઈએ:—

- (૧) આ સલાહના કેટલાક સલાસદો નીમાવા જોઈએ અને કેટલાક ચુંટાવા જોઈએ.
- (૨) સલાહના સલાસદોની કુલ સંખ્યા નવથી વધારે હોવી જ જોઈએ.
- (૩) કુલ સલાસદોનો ઓછામાં ઓછી ત્રીજો ભાગ ચુંટાએલ બિનઅમલદાર હિન્દીઓનો હોવો જોઈએ અને તેઓ વડી અને પ્રાંતિક ધારાસભાના ચુંટાએલા સલાસદોના મતથી ચુંટાવા જોઈએ.
- (૪) સલાહમાં પસંદ કરવામાં આવેલા સલાસદોનો ઓછામાં ઓછો અડધો ભાગ એવા જાહેર પુરૂષોનો હોવો જોઈએ કે જેઓ હિન્દી રાજતંત્ર સાથે સંબંધમાં ન હોય.
- (૫) પસંદ કરવામાં આવતા સલાસદોનો બાકીનો ભાગ એવા અમલદારોના હોવો જોઈએ કે જેમણે ઓછામાં ઓછા દશ વર્ષ સુધી હિન્દુસ્થાનમાં નોકરી કરી હોય અને જેમને હિન્દ છોડ્યે બે વર્ષથી ઓછો વખત થયો હોય.
- (૬) સલાહના હિન્દી અને બીજી સલાસદો વચ્ચે પગાર અને “ એલાવન્સ ” સંબંધમાં કંઈ ભેદ ન કરવો જોઈએ.
- (૭) સલાહનું કામ દેવલ સલાહ આપવાનું જ હોવું જોઈએ; અને તેની પદ્ધતિ અને વ્યવસ્થામાં એવો કંઈ પણ ફેરફાર કરવો ન જોઈએ કે જેથી તે એક વહીવટ કરનાર મંડલ બને અથવા બનવાનો સંભવ રહે.
- (૮) હિન્દી વજીરનો પગાર બ્રિટિશ અંદાજપત્રમાં મુકવો જોઈએ.
- (૯) વાઇસરોયની ધારાસભાના ધર્મ અને સત્તાસંબંધી ઉપરના

છઠ્ઠા પેરામાં સમાએલા સુધારા પ્રમાણે હિન્દમાં તેમ જ હિન્દની બહાર હિન્દના મહેસુલ અને ખર્ચ ઉપર હિન્દી વલરનો અંકુશ ઓછો કરવો જોઈએ.

કેંગ્રેસના ઠરાવની ઢલમ (૭).

સ્થાનિક સ્વરાજ્ય.

૧૦ (ક) પ્રાંતની રાજધાનીની મ્યુનિસિપાલીટીના બધા સભાસદો લોકો તરફથી ચુંટાવો જોઈએ અને મત આપવાના અધિકારમાં સુધારો કરવો જોઈએ.

(અ) જિલ્લાની મ્યુનિસિપાલીટી અને લોકલ બોર્ડ:

સ્થાનિક સ્વતંત્રતાનો નાશ કર્યા શિવાય અને જાહેર જીવનના વિકાસને દબાવ્યા કે અડચણ કર્યા શિવાય મ્યુનિસિપાલીટીના કાર્યની વધારે સારી વ્યવસ્થા કરવા માટે જરૂર પડે તે સર્વોચ્ચ સત્તાઓને

આપવા જરૂર છે:—

પહેલું, અંદરના અમલદારો અંકુશથી તહેને સ્વતંત્ર કરવી જોઈએ, જેથી કર ભરનારના પ્રતિનિધિઓને એમ લાગે કે ખરી સત્તા તહેમના હાથમાં મૂકવામાં આવી છે અને ખરી જવાબદારી તહેમને અંદા કરવાની છે.

બીજું, તહેના ઉપર દેખરેખ રાખવાને અને તહેને સલાહ આપવાને એક પ્રાંતિક બોર્ડ નીમવું જોઈએ કે જેન સુધારા માટે જરૂરી અંકુશ મૂકવાની મહોટી સત્તાઓ આપવામાં આવે અને જેનું બંધારણ સમજી વર્ગનો વિશ્વાસ મેળવી શકે; અને ત્રીજું, હાલ તહેને અપાતી આંટને બદલે સ્થાનિક સંયોગો અને જરૂરીઆતો પ્રમાણે હુમેશ વધતા જતા પ્રાંતિક મહેસુલનો વ્યાપક ભાગ તહેને આપીને પ્રાંતિક સરકારે તહેની આવકમાં વધારો કરવો જોઈએ.

એ શરતોને અમલમાં મૂકવાને માટે નીચેના સુધારા આવશ્યક છે.

(૧) જિલ્લાના શહેરની મ્યુનિસિપાલીટીમાં કુલ સભાસદોનો ૬ ભાગ ચુંટાવો જોઈએ.

(૨) જિલ્લાની મ્યુનિસિપાલીટીમાં અને જિલ્લા તથા તાલુકાનાં-લોકલ બોર્ડમાં સભાસદોની કુલ સંખ્યાને ૬ ભાગ ચુંટાવો જોઈએ.

(૩) આ બધાં મંડલોના પ્રમુખ ચુંટાએલા બિનઅમલદારો જ હોવા જોઈએ.

- (૪) આખા પ્રાંત માટે એક “લોકલ ગવર્નમેન્ટ બોર્ડ” સ્થપાવું
 ને જોઈએ. તેના પ્રમુખ આ ખાતાની સંભાળ લેતા કારોબારી
 સભાના સભાસદ હોવા જોઈએ અને મંત્રી સાથે બીજા બે
 હિન્દી સભાસદો મળી તેમાં કુલ ત્રણ સભાસદો હોવા
 જોઈએ. લંડનનું “લોકલ ગવર્નમેન્ટ બોર્ડ” જે સત્તાઓ
 લોગવે છે તે જ આ બોર્ડને સોંપવી જોઈએ.
- (૫) મ્યુનિસિપાલીટી અને લોકલ બોર્ડની આવકમાં વધારો કરવા
 માટે નીચેના કોઈ મહેસુલનો ચોક્કસ હિસ્સો તેને આપવો
 જોઈએ:—જમીનનું મહેસુલ (તેમાં ન આવતું હોય એવું)
 નહેરનું મહેસુલ, આબકારી, આવક ઉપર કર અને જંગ-
 લની ઉપજ.

પંચાયતો.

- ૧૧.(૧) બધાં મ્હોટાં ગામડામાં અને ન્હાનાં ગામડાંના મંડલોમાં
 પંચાયતો સ્થપાવી જોઈએ અને તરતમાં, જમીનવેરો કે
 આવક ઉપર કર ભરનાર, કેળવણી પામેલા, સરકારી પેન્શન
 લેનારા અને સ્થાનિક સંયોગો બોતાં જે બીજા લોકો મત
 આપવાને યોગ્ય ગણાય તેમને ચુંટણીનો હક આપવો જોઈએ.
- (૨) આ ચુટાએલા પાંચ ગૃહસ્થોની દરેક પંચાયત બનવી જોઈએ
 અને તેને નીચેનું કામ સોંપવું જોઈએ:—ન્હાના દીવાની
 અને ફોજદારી મુકદ્દમાનો ચુકાદો; ગામડાની નિશાળો,
 તલાવો, ધર્મશાળાઓ અને ઢોરના ડખાનો નિભાવ અને
 વ્યવસ્થા; ગામડાનું આરોગ્ય, બજાર અને અનુભવથી જે
 બીજી બાબતો સૂઝે તેની સંભાળ.
- (૩) આ કામ બરાબર કરવા માટે તેમને નીચેનાં ફંડ સોંપવા
 જોઈએ:—(તેમને ચુકવવાના) મુકદ્દમાની ફી, તેમણે
 કરેલાં દંડ, ડખા અને બજારની ઉપજ, અને વધાકામાં
 પ્રાંતિક મહેસુલમાંથી જરૂરી આંટ.

સ્વરાજ્ય લેખમાલા નં. ૭

૧૧

હિન્દીઓ અને ઉચ્ચ દરજ્જાની નોકરી.

(૨૦ મી માર્ચ ૧૯૧૭ ને દિવસે વડી ધારા
સભામાં રજુ કરેલા ઠરાવ પર
ઓ. મી. બસુનું ભાષણ.)

હોમ રૂલ લીગ ફૉર ઇન્ડિયાનોં
મુખાઈની શાખા તરફથી
પ્રસિદ્ધ કરનાર,

શંકરલાલ ઘેલાભાઈ બેન્કર, એમ. એ.

૨૫૧, હૉર્નબીરોડ, મુખાઈ

કીમત બે પૈસા, ૫૦ વકલની કીમત રા. ૧-૦-૦

પોસ્ટેજ જુદું.

Printed by Chintaman Sakharam Deole, at the Bombay Vaibhav
Press, Sarvants of India Society's Building, Sandhurst
Road, Girgaon, Bombay .

and ,¹

Published by Shankarlal Ghelabhai Banker, M. A.
251 Hornby Road, Bombay.

આઈલીંગ્ટન રીપોર્ટ સંબંધી ઠરાવ.

ઓ. મી. બમ્બુનું ભાષણ

સરકારી નોકરી માટેના કમીશનનું રીપોર્ટ સંબંધી પંડિત માલવીઆએ જે ઠરાવ તા. ૨૦ મી માર્ચ ૧૯૧૭ ને દીને વડી ધારાસભામાં રજૂ કર્યા હતા, તે ઉપર ઓ. મી. બમ્બુએ કરેલાં ભાષણને સંપૂર્ણ હેવાલ નીચે મુજબ છે.

સાહેબ,

હું આ સવાલ ઉપર બોલવા ઉભા થવાની સાથી પહેલીજ તક લઉં છું કે જેથી કરીને ઠરાવને નામે અમારી સામે ટીકા કર્યા પછી ઠરાવ ખેંચી લઇ, અમને જવાબ આપતા અટકાવવાની હીચકારી વર્તણૂક માટે ઠરાવ રજૂ કરનાર દોષિત થાય નહિ કે તેને થવા દેવામાં આવે નહિ. મારી ખાતરી છે કે મારા મિત્ર પંડિત માલવીઆ આવી ચાલ ચલાવેજ નહિ, પણ છતાં પ્રમુખ મને પછી વાંધો કાઢી બોલતો અટકાવે નહિ, તે માટે હું પહેલીજ ક્ષણે બોલું છું. આપણી આગળ જે ઠરાવ લાવવામાં આવ્યો છે તે સંબંધી હું થોડીક ટીકા કરીશ. સાહેબ, આ કમીશન કેવા સંન્નેગોમાં,—શા માટે સ્થપાયું હતું ? હિંદના દરેક ભાગમાંથી એક સરખો પોકાર, ચાલુ પોકાર ઉઠી રહ્યો હતો કે અમને હિંદીવાનોને અમારા દેશની ઉંચા પગારની નોકરીમાંથી જે ભાગ વ્યાજબી રીતે મળવો જોઈએ તેમાંથી અમને અચોગ્ય રીતે અને અન્યાયપૂર્વક દૂર રાખવામાં આવ્યા છે, અને સાહેબ, આ પોકારને માટે એક સાચું અને સાચું કારણ હતું. રાજ્યકર્તાઓ આવે અને જાય, વાઈસરાયો આવે અને જાય, હું તેમને વિશે માનપૂર્વક બોલું છું, પણ તેઓ આ દેશના રાજ્ય કારભારની પ્રવૃત્તિના સ્વરૂપ ઉપર માત્ર રહેજ રહ્યાજ છાપ મુકી જાય છે. ધારાસભાના સલાસદો સભામાં બેસે, વાતો કરે, એક બીજાને ગાળો દે, અને પછી તેમને નાશી જવાની રજા પણ મળે, પરંતુ તેઓ પણ, તેમના હાલના બંધારણ પ્રમાણે, જીવનવ્યવહારમાં કશી ગલતીમાં નથી. પણ હિંદી સનદી નોકરી, કે જે સંસ્થા હંમેશા ટકી રહે છે, તેજ ખરેખર અગત્યની છે. માણસો આવે અને માણસો જાય, પણ મારા મિત્રો, સનદી નોકરીના સમ્યો કહે છે કે તેઓ અને તેમનો સંપ્રદાય કે જે માટે તેઓ વ્યાજબી રીતે મગર છે, તે હંમેશા સુધી રહેશેજ. પણ અફસોસ ! તેઓ મમતી અને જડ થઈ જાય છે. તેઓ લગ્ન માણસો છે, હિંદના લોકોનો માટે તેમનાથી જે કંઈ થઈ શકે તે સઘળું કરવાના એકજ ઉદ્દેશથી તેઓ પ્રેરાયેલા છે.

આ સમજી આપણે એકદમ કુબુલ કરીએ છીએ, પણ હિંદના લોકો કે જેના બલને માટે તેઓ મથી રહ્યા છે, તેમના ઉપર તેમના રાજ્ય કારભારની શું અસર થાય છે તે તેઓ કાઈ કાઈ વખતે જોઈ શકતા નથી. સાહેબ, તેથી દેશના રાજ્ય કારભારમાં હિંદીવાનોને પૂરતો ભાગ મળવો જોઈએ, તેમને સનદી નોકરીમાં દાખલ થવાની સગવડ કરી આપવી જોઈએ—એ મોટા નિયમ રનીકારાવવાને અમે હિંદીવાનો લાંબો વખત થયા આગ્રહ કરીએ છીએ—તે અમારે માટેજ—નહિ કે તે નોકરીઓને માટે—નહિ કે તે મોટા પગારને માટે—પણ સરકારના ઉચ્ચ રાજ્ય તંત્રમાં અમારો હક નોંધાવવાને માટે, તેમાં અમારો હિસ્સો મેળવવાને માટે.

માટે, સાહેબ, આ કારણસર અમે વિલાયતની સાથે હિંદમાં પણ સનદી નોકરીને માટે પરીક્ષા લેવાય એમ માંગીએ છીએ. જરા વિચારો, સાહેબ, કે જો અંગ્રેજ યુવકોને એમ કહેવામાં આવે, કે વિલાયતની સનદી નોકરીને માટે લાયકાત મેળવવા કામસચાટકા જાય, ત્યાંની ભાષા,—તેઓ કઈ ભાષા બોલે છે તે મને ખબર નથી—પણ ત્યાંની ભાષા શીખો, ત્યાંની ભાષામાંજ પરીક્ષાઓ પસાર કરો અને પછી વિલાયતમાં કારભાર ચલાવવા પાછા જાઓ, તો તે વ્યવસ્થા તરફ અંગ્રેજોની વૃત્તિ કેવી હોય? અમારી સ્થિતિ—પણ તેવીજ છે. આ એક અંતિમ દાખલો લીધો છે તે જન્મે સંજોગો તદ્દન સરખાજ છે એમ જણાવવા નહિ, પણ હાલની વ્યવસ્થાથી ઉભી થતી મુશ્કેલી—જલ્દે તેનું બેહુંદા પાળું, બતલાવી આપવાનેજ. તમે હિંદી યુવકોને તમારી પોતાની ભાષામાં મુશ્કેલ પરીક્ષાઓ પસાર કરવાનું કહો છો; તમે ધડી ભરે પણ સમજી શકો છો કે આ ભાષાની કસોટીથી તમે અમારા ઉપર કેટલો ભારો બોજો નાંખો છો? તમે તેથી કેમ સંતોષ પામતા નથી તે અમે સમજી શકતા નથી; તમારી ભાષા ધણી મુશ્કેલ છે છતાં તે શીખવાનો બોજો અમારી ઉપર નાંખીને તમને સંતોષ થતો નથી, પણ તમે આગળ વધીને અમને પરીક્ષા આપવાને તમારે દેશ જરાનું કહો છો; અમે અમારા દેશમાંજ તમારી પરીક્ષાઓની કસોટીમાંથી પાર ઉતરવાને બનવું કરીએ, અને અંગ્રેજ યુવકોના બરોબરીઆ ગણાવાને લાયક કરીએ, તો પછી, અમે પૂછીએ છીએ, કે, “અમને સનદી નોકરીમાં શા માટે દાખલ નહિ કરો.” કમીશનરોનો રીપોર્ટ કહે છે કે, “તે બસ નથી, ખીજી વાતોનો પણ વિચાર કરવાનો છે.” હું તે ના પાડતો નથી, તમે કહો છો કે “અમારે માત્ર તમારી ભાષાજ શીખવાની નથી પણ અમારી પરીક્ષાઓ પસાર કરવાને વિલાયત જવાની જરૂર છે.” વાર, સાહેબ, આ વાતે વ્યાજબી હોય કે નહિ, આ વ્યવસ્થા માનવ જાતીની ઉચ્ચ અદાલતમાં ન્યાયી હરે કે નહિ પણ અમે તે સ્વીકારી છીએ—તે સામે

વાધો ઉઠાવીને સ્વીકારી છે, અને અમે કહીએ છીએ કે જો તમે એમ ધારતા હો કે સરકારી નોકરીમાં દાખલ થવા ઇચ્છતા યુવકોને જોઇતો અનુભવ મેળવવાને માટે વિલાયતમાં રહેવાની જરૂર છે, તો અમે તેમને ત્યાં રાખીશું, પણ તેમને આ દેશમાં જ તેમની પરીક્ષાઓ પસાર કરવા દઈ, સનદી નોકરીમાં દાખલ થવાની ખાત્રી સાથે જ જવા દો. આ અમારો મુદ્દો છે. સાહેબ, કમીશને અમારે માથે આ રર મોટા પુરતકો ફેંક્યા છે, પણ તેથી વળ્યું શું? જો તમે અમને દિંદીવાનોને તક આપી હોત, તો અમે તમારી બાપા શીખીને, થોડે ઘણે અંશે પણ શીખીને હરીફાઈ કરી શકતે—પણ કમીશને અમારા હજી તપાસ્યા છે અને તેઓ તેમના મુકાદામાં કહે છે કે “અમે દરવાજા ઉપર તાળાં પર તાળાં માર્યા છે, અમે પરીક્ષાને માટે રર ની ઉમર કમી કરીને ૧૭ ની ઉમર નક્કી કરી છે, કારણ કે ૧૭ ની ઉમર અમારા નિશાળ છોડી જતાં યુવકોને અનુકૂળ છે, તમને અનુકૂળ નહિ હશે પણ અમને છે. અમે વધારે પણ કર્યું છે—અમે કહીએ છે કે પરીક્ષા પહેલાં ઉમેદવારે વિલાયતની જાહેર સ્કુલમાં ત્રણ વરસ રહેવું જોઈએ, અમે તેથી પણ વધારે કર્યું છે—અમે (પરીક્ષા માટેની) ભાષાઓમાંથી સંસ્કૃત, આરાખીક અને પર્શિયન કાઢી નાંખી છે. તમને સંતોષ નથી થતો? આને બદલે, મહારાણીના ઢંઢેરાને અગવડભર્યા કાગળીયા તરીકે તદ્દન બાજુએ મૂક્યો છે છતાં, અમે તમારી બધી તકો લઈ લીધી નથી, તેથી તમને સંતોષ નથી થતો? અમે તમને હિંદમાં હરીફાઈ કરવાને માટે જ જગ્યાઓ આપી છે, શું તમને તેથી સંતોષ નથી થતો?” હું તમને પૂછું છું, સાહેબ, હું સનદી નોકરીઓના પ્રતિનિધિઓ કે જેઓ મારી વિરુદ્ધ છે, નહિ, હું તેમની મારી ચાહું છું, હું વિરુદ્ધ નહિ, પણ મારી સામે બેઠા છે એમ કહીશ હું તેમને પૂછું છું કે અંગ્રેજ યુવકો માટે આવી વ્યવસ્થા સૂચવી હતો તો વિલાયતમાં કોઈ પણ અંગ્રેજ તે સ્વીકારે એમ આશા રાખી શકતે? પણ જો તેઓ તેમને પોતાને માટે સ્વીકારે નહિ, તે શું તેઓ અમારી હિંદમાં સ્વીકારવાની આશા રાખે છે? આ નેકળખત કમીશન કે જેનો ખરચ કોણ જાણે કેટલા હજાર પાઉંડ થશે પણ જો, બેશક, તેના સલાસદોને ખેતાઓ અપાવશે, તે કમીશનના રીપોર્ટમાંની આ તો માત્ર એક જ વાત છે. પણ આ વાત, આ એક જ વાતથી સાફ જણાતું નથી કે કમીશનરો એ જો કાર્ય કર્યું છે તે હિંદના લોકો સ્વીકારે તેમ નથી. તે તેમની સમજ શક્તિને એક અપમાન બરાબર છે; તે તેમના હક્કોનો નકાર છે. જો અમને સાફ સાફ બાપામાં કહેવામાં આવે કે “તમારે માટે સનદી નોકરી બંધ છે” તો અમે સમજી શકીએ. સાફ સાફ વાત અમે સમજી શકીએ પણ આ ઢોંગ, અમે

હું કહું છું આ હિંદની સમગ્ર શક્તિને અપમાન છે. સાહેબ, આ કમી-
શનનો ઉપયોગ શું, હિંદમાં માત્ર સાત નોકરીઓ માટે પરીક્ષા લેવાય તે સાઝ
આ પૈસા, આ શક્તિનો વ્યય શું? અને આ સાત નોકરીને માટે પણ શું,
સરતો? આ સાત નોકરીઓ આપવાની છે પણ તે જાહેર ખુલ્લી હરીફાઈથી
નહિ, પણ આપણી યુનીવર્સિટીની પસંદગી પ્રમાણે; વાર સાહેબ, આ
પણ એક અમને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન છે. હું આ વખતે આ સભામાં
કમીશનની ભલામણો વીધે ચર્ચા કરવા માગતો નથી, હું તો માત્ર એક
મોટી ચેતવણી આપવા ઉભો થાઉં છું અને તે એજ કે કમીશનનો રીપોર્ટ છોડી
દેવોજ બહેતર છે. કારણ કે હવે સંજોગો ખીલકુલ બદલાઈ ગયા છે. લગ્નના બે
વરસથી હિંદની સ્થિતિ લગભગ ૫૦ વરસ જેટલી આગળ વધી છે. આ કમીશન
તો કાલક્રમ વિરોધ છે તેને પડતું મૂકો તેથી હિંદ દીલગીર થશે નહિ. પણ જો
હિંદની લાગણી તપાસ્યા વગર હિંદના લોકોને કમીશનની ભલામણો કેટલે સુધી
સ્વીકારવા લાયક છે તે શોધી કાઢ્યા વગર, અને જે વર્ગને માટે આ કમીશન
નીમવામાં આવ્યું હતું, તે વર્ગને આ ભલામણો કેટલી નામજૂર છે તે જાણ્યા
વગર તમે આ કમીશન ઉપર કામ લેશો, તો તમે એક મોટું જોખમ
ખેડશો, ખરે! તમે અસંતોષની પાત કરોછો, તમે બેદીલી ત્રિષે બોલો
છો, પણ એ અસંતોષ, એ બેદીલી વધે, મળ્યુત થાય એવા પલ્લવા
લે નહિ પ્રભુને ખાતર એવું કાંઈ પણ કરો નહિ કે જેથી કરીને હાલના
સંજોગોમાં હિંદી સરકારના ધરિદા માટે જે કાંઈ શક છે તેથી પણ વધારે શક
ઉભો થાય. કારણ કે, સાહેબ, હોમ રૂલ મંજૂર કે નહિ, સંસ્થાનોના જેવું
સ્વરાજ્ય આવે કે નહિ, ૨૦ વરસમાં આવે કે પચાસમાં આવે, પણ અમને તો
લાગશે, અમને હરરોજ લાગે છે કે, બવિધ્યમાં ગમે તે થાય, પણ જો તમે
સનદી નોકરીમાં હિંદીગનોને વધારે સંખ્યામાં લઈને હિંદને દેશના રાજ્ય
કારભારમાં વધારે ભાગ આપશો તો ખીજ સત્તાઓ બાજુએ મૂકતા, તમે તમારું
રાજ્ય બધારણ હાન છે તે કરતા વધારે રૂચિકર પ્રિય બનાવશો માટે,
સાહેબ, હું ધાર છું કે મારા માનવતા મિત્ર, પડીત માલવીયાએ જે વિનંતિ
કરી છે કે આ સભાના સભાસદોનો અભિપ્રાય ખુલ્લા વાદવિવાદથી
મેળવ્યા વગર તથા જાહેર પ્રગ્નનો મત જાણ્યા વગર આ કમીશનના રીપોર્ટ
ઉપર કાંઈ પણ પગના લેવા નહિ, તે અતિ મધ્યમ સરની છે.

કારણકે, સાહેબ, જો તમે આમ નહિં કરો, તો શું થશે? કમીશન સનદી
નોકરીના સભાસદોને વધારે પગાર, રજા અને પેનશનને માટે વધારે સગવડો,
અને નોકરી ઉપર વધારે સત્તા આવે છે, પણ તે નોકરીમાં દાખલ થનાર

હિંદીઓના ઉપર વધારે ખંધનો નાંખે છે. હું તમને તમારા દાવાનો ન્યાય કરશો ! તમે કરી શકો છો. તમે આખરે અને પ્રમાણિક છો, પણ પોતે પોતાના દાવાનો ન્યાય કરવાની કોણ હીમત કરી શકે ? કોણ, અને સાહેબ, આ બાબત કે જેમાં વાંધો વ્યવહાર રીતે અમારી અને સનદી દોષકરી વચ્ચે છે ? જાહેર ટીકા, જાહેર ચર્ચાથી આ બાબત ઉપર જે અનવાળું પડી શકે તે વગર, તમને તમારા દાવાનો ચુકાદો આપવાની ગભીર સના સોંપવામાં આવે તે બાબત છે ? સાહેબ, મારાથી કાંઈ તપીને બોલાઈ ગયું હશે અને જે બોલાઈ ગયું હોય તે હું તે માટે આ સભાની અંતઃકરણ પૂર્વક મારી મારું છું. તે ઘણું અંશે તો આજે સવારના બનાવથી મને જે સ્પેશ થયો હતો તેને લીધે હશે. પણ તે કદાચ આ કમીશન કે જેના તરફથી અમને ઘણી આશા હતી, તેની ભલામણથી અમને જે નાશીપાશી થઈ છે તેને લીધે પણ હોય. પણ તે બધું બાબતોએ મૂકી, નમમાંથી દૂર કાઢી, મને હિંદના એક નમ્ર વક્તા તરીકે ગણી, હું વકીલ વગર ન્યાયની અદાલત આગળ હાજર થાઉં ત્યારે તમે મને એટલી છુટ આપો, તેટલી છુટ આપો. મને માત્ર હિંદની કારોબારી સરકાર આગળ અરજ કરનાર રાખસ તરીકે લેખો, હું આશા રાખું છું કે તમે મને એટલી છુટ આપશો, અને મારો પેક્ષ રજૂ કરવામાં જે કાંઈ ખામીઓ હોય તે દરમિયાન કરશો. મને આશા છે કે તમે મારા માનવંતા મિત્ર પંડીત મદન મોહન માલવીયાએ કરેલી અરજ બાબતમાં રાખશો અને હું એટલું જ કહીશ કે, તમે ગમે તે કરો, પણ તે કરતાં પહેલાં વિચાર કરો, અને દેશને તેના ચુંટી કાઢેલા પ્રતિનિધિઓ મારફતે પોતાનો મત દર્શાવવાની તક આપો.

Bombay Home Rule Series.

No. 1 The Policy of the Home-Ruler. Price half anna.

No. 2 Comparative income and poverty, of India Price half anna.

No. 3 Shall Colonies rule India ?

Speech by Mr. H S L Pollock, Price two annas.

No. 4 Indentured Indian Labour Price two annas.

No. 5 Indians and Public Services Price half anna

स्वराज्यलेखमाला

स्वराज्यपत्रिका

नं. १ मुदतबंदी मजुरपद्धति किं. १ आणा.	नं. १ होमरूल लीगला काय पाहिजे आहे ?
नं. २ हिंदी लोक व ऊच्च दर्जाच्या नोकऱ्या किं. अर्धा आणा.	नं. २ पार्लमेंटमधील हिंदुस्थान
	नं. ३ हिंदुस्थानला स्वराज्य का पाहिजे ह्याचे एक कारण.
	नं. ४ शिक्षण आणि स्वराज्य.
	नं. ५ हिंदुस्थानचे भयंकर दारिद्र्य.
	किंमत प्रत्येकी पाच आणा.

स्वराज्य लेखमाला

स्वराज्य पत्रिका

नं. १. स्वराज्य शा भाटे ?	नं. १. पार्लमेंटमां हिन्द
नं. २. स्थानिक स्वराज्य	नं. २. साम्राज्यमां स्वराज्य
नं. ३. प्रांतिक स्वराज्य	शा भाटे ?
नं. ४. राष्ट्रीय स्वराज्य	नं. ३. डेणवल्ली अने स्वराज्य
नं. ५. सुधागनी योजना	नं. ४. हिन्दी गरीब्या
(मुंआमनी प्रांतिक जॉर्नेस कमिटीचे धडेली)	
नं. ६. हिन्द अने संस्थाने	
नं. ७. हिन्दी लोक अने उच्च दर्जालांनी नोकरी	

वार्षिक खर्चाजम आना आर (०-१२-०)

स्वराज्य लेखमाला छोटक नकल जे चैसा, ५० प्रतानी की. १-०-०

स्वराज्य पत्रिका " " १ पैसा, १०० प्रतानी की. १-०-०

CAN BE HAD AT:—THE Home Rule League,

251, Hornby Road, Fort. BOMBAY.

ધી
મુલજીભાઈ જીવરાજ ખોળા
જનરલ રીડીંગ રૂમ
અને લાઇબ્રેરી.

૧૯૧૮ ના સાલનો

૫૫ મેઠા વાર્ષિક રીપોર્ટ.

સુખર્ષ

ધી ગેકરસી ગોવીંદજી પ્રેસ, માડવી ભાતમળાર મધે
પ્રિન્ટર બાળકૃષ્ણા વૃજાજીએ જાણ્યું

૧૯૧૯

ધી સુલજ્જભાઈ જીવરાજ ખોજા જનરલ રીડીંગ રૂમ અને લાયબ્રેરી.

સદરહુ લાયબ્રેરીની ૫૫મી વાર્ષિક બહેર સભા આગસ્ટ માસની તા. ૧૦ મી ને વાર રવેડના સવારના ૧૦ા કલાકે લાયબ્રેરીના મકાનમાં મળશે તે પ્રસંગે નીચે જણાવેલું કામકાજ રજુ કરવામાં આવશે.

(૧) ગયા વરસ ૧૯૧૮ નો વાર્ષિક રીપોર્ટ તથા સરવાયું વાંચી બહાલ રાખવામાં આવશે.

(૨) ચાલુ વરસ ૧૯૧૯ ની કારોબારી મંડળીના સભાસદો ચુંટી કાઢવા માટે સભાસદો તરફથી આવેલા વોર્ટીંગ પત્રો રજુ કરવામાં આવશે.

(૩) કાયદાની ૧૫ મી કલમ પ્રમાણે ચાલુ વરસ ૧૯૧૯ માટે ખાસ પ્રમુખ, તથા ઉપ પ્રમુખ, એક હિસાબ તપાસનાર, તથા બે છુક કમીશનરોની નેમલુંક કરવામાં આવશે.

(૪) ચુંટી કઢાએલી નવી કારોબારી મંડળી પોતામાંથી સરનસીન, સેક્રેટરી, ખજાનચી ઇત્યાદીની નેમલુંક કરશે.

એ ઉપરાંત પ્રમુખ સાહેબ જે કામ રજુ કરવા રજા આપે તે.

એ પ્રસંગે આપ સાહેબ પોતાના મિત્રો સહીત પધારશે એજ અરજ.

લી૦ સેવક,

મુખ્ય તા. ૨૫ મી
જુલાઈ ૧૯૧૮ }

હુસેન કરમાલી નાથાની

ઓ. સેક્રેટરી.

ધી સુલજીભાઈ જીવરાજ ખોળાજનરૂલ રીડિંગ

રૂમ અને લાયબ્રેરીના ૧૯૧૮ ના

સાલના ઓધેદારો.

પ્રમુખ.

ધી ઍ. સર ઈશ્વાહીમભાઈ રહેમતુલા Kt. C, I E. J. P.

ઉપ પ્રમુખ.

ધી ઍ. સર શાજીભાઈ કરીમભાઈ Kt. C. B. E. J. P.

કારોબારી મંડળી.

શેઠ આદમદભાઈ રહેમતુલાભાઈ સાયાણી Bar at-law, J. P.

(કારોબારી મંડળીના સરનશીન)

શેઠ મામદભાઈ જાદરભાઈ મુખી (નાયબ સરનશીન.)

શેઠ હુસેનભાઈ કરમાલી નાથાની, ઍ. સેક્રેટરી.

શેઠ પીરમદમદભાઈ મેહરઅલી ખાસ્તર, ઍ. ખજાનચી.

„ આમદભાઈ આબેદીન પીરભાઈ, B. A.

„ હુસેનભાઈ અલીમદમદ શાજીભાઈ

„ હાજી સુદ્દેમાન લધાભાઈ

„ ઈશ્વાહીમભાઈ મોતેદીના

„ ગુલામઅલીઠાઈ કાસમ દુલજી B.A.L.L.B.

„ હાજીમદમદભાઈ અસારખા શિવજી.

ધી મુલજલાલ જીવરાજ ખોજા જનરલ

રીડીંગ રૂમ અને લાયબ્રેરી.

ગદરદુ લાયબ્રેરીની ૫૫મી વાર્ષિક જાહેર સભા આગસ્ટ માસની તા. ૧૦ મી ને વાર રવેડના સમારના ૧૦મ કક્કા ઉપર લાયબ્રેરીના મકાનમાં મળ્યો તે પ્રસંગે નીચે જણાવેલું કામકાજ રજુ કરવામાં આવ્યો.

(૧) ગયા વરસ ૧૯૧૮ નો વાર્ષિક રીપોર્ટ તથા સરવાળું વાંચી બહાલ સંખ્યામાં આવ્યો.

(૨) ચાલુ વરસ ૧૯૧૯ ની કારોજરી મંડળીના સભાસદો ચુંટી કાઢવા માટે સભાસદો તરફથી આવેલા પોર્ટ્રીંગ પત્રો રજુ કરવામાં આવ્યો.

(૩) કાયદાની ૧૫ મી કલમ પ્રમાણે ચાલુ વરસ ૧૯૧૯ માટે ખાસ પ્રમુખ, તથા ઉપ પ્રમુખ, એક દિશાજ નવાસનાર, તથા એ જુદા કમીશનરોની નેમલેક કરવામાં આવ્યો.

(૪) ચુંટી કાઢાએલી નવી કારોજરી મંડળી પેનામાંથી સરનમીન, સેક્રેટરી, જલનચી કમીશનીની નેમલેક કર્યો.

એ ઉપરાંત પ્રમુખ સાહેબ જે કામ રજુ કરવા રજા આવે તે.

એ પ્રસંગે આપ સાહેબ પેનાના મિત્રો સહીત ૫૫.૨૦૦૦ એજ અરજ.

લીં સેરા,

મુલક તા. ૨૫ મી
જુલ. ૧૯૧૮

દુસ્રેન કરમાલી નાથાની

એ. સેક્રેટરી.

ધી મુલશભાઈ જીવરાજ ખેળા જનરલ રીડિંગ

રૂમ અને લાયબ્રેરીના ૧૯૧૮ ના

સાલના ઓધેદારો.

પ્રમુખ.

ધી ઍ. સર ઈશ્વારીમભાઈ રહેમતુલા Kt. C. I E. J. P.

ઉપ પ્રમુખ.

ધી ઍ. સર હાજલભાઈ કરીમભાઈ Kt. C. B. E. J. P.

કારોબારી મંડળી.

શેઠ આદમદભાઈ રહેમતુલાભાઈ સાપાણી Bar at-law, J. P.

(કારોબારી મંડળીના સરનશીન.)

શેઠ મામદભાઈ જાફરભાઈ મુખી (નાયબ સરનશીન.)

શેઠ દુસેનભાઈ કરમાલી નાયબી, ઍ. સેક્રેટરી,

શેઠ પીરમદમભાઈ મેહરઅલી મારતર, ઍ. ખતનવી.

„ આમદભાઈ આબેદીન પીરભાઈ, B. A.

„ દુસેનભાઈ અલીમાદમદ હાજમભાઈ

„ હાજ મુલેમાન લખાસાઈ

„ ઈશ્વારીમભાઈ ખેળેદીના

„ રુલામઅલીમ ઈ હાસમ દુલજ B.A. LL.B.

„ હાજમદમભાઈ અલારખ્યા સિવજી.

જા'દગી સુધીના સભાસદો.

- શેઠ અબદલાભાઈ રહેમતુલાભાઈ મામદ સાયાણી, Bar-at-law.
- ,, અબદલાભાઈ ખસમાઈલ વીરજી કામડીઆ.
- ,, અબદલાભાઈ અલાદીન મામદ દામા.
- ,, અલાદીનભાઈ કાસમ શીવજી.
- ,, અબદુલકાદર હાજી ખસમાઈલ ગુલમહમદ.
- ,, અલીમહમદ હાજીભાઈ ફકીરમહમદ.
- ,, અલીમહમદભાઈ કરમાલી જાનમહમદ.
- ,, અબદુલરહેમાનભાઈ એ. ધેરમસી.
- ,, આહમદભાઈ રહેમતુલા મામદ સાયાણી, Bar-at-law; J.P.
- ,, આહમદભાઈ સાલેમહમદ ધરમસી.
- ,, આહમદભાઈ ઈસુફ.
- ,, આહમદભાઈ અલીમહમદ ફાઝલસાઈ
- ,, આહમદભાઈ આબેદીન પીરભાઈ, B. A
- ,, ઈમાદીમભાઈ કરમાલી કાસમ.
- ,, ઈમાદીમભાઈ કરીમ નાનજી.
- ,, ઈમાદીમભાઈ મોલેદીના.
- ધી આન. સર ઈમાદીમભાઈ રહેમતુલા Kt., C. I. E., J. P.
- ,, ઈમાદીમભાઈ લધા ચતુ.
- ,, ઈમાદીમભાઈ કરીમ કાસમ.
- ,, ઈસમાઈલભાઈ અબદુલા લાલજી.
- ,, ઉસમાનભાઈ ઈમાદીમ સાયાણી, B. F. A.
- ,, કરમાલીભાઈ ગુલામહુસેન વઝીર શરીફ.
- ,, કરમાલીભાઈ લીમજીભાઈ સાજન.
- શેઠ કરમાલીભાઈ હાસમભાઈ
- ,, કરીમભાઈ અલીભાઈ ચાગલા.
- સર કરીમભાઈ ઈમાદીમ, Bart.

શેઠ કાસમભાઈ થાવર.

„ કાસમભાઈ મામદ.

„ કાસમભાઈ મામદભાઈ મીઠા, J. P.

„ કાસમભાઈ અલારખ્યાભાઈ દેવજી.

„ કાસમઅલીભાઈ જેરાજભાઈ પીરભાઈ, J. P

„ કાસમઅલીભાઈ મનજીભાઈ નથુ.

„ ખાનમહુમદભાઈ કાસમભાઈ આહુમદ હુખીબ.

„ ગુલામઅલીભાઈ ગુલામહુસેન મુરાજ, J. P.

„ ગુલામહુસેનભાઈ મુલજીભાઈ જવરાજ.

„ ગુલામહુસેનભાઈ જાફરભાઈ કાનજી બારદાનવાલા.

„ ગુલામહુસેનભાઈ જાફરભાઈ રતનસી.

„ ગોર્વીંદભાઈ વીરરામભાઈ.

„ જાફરભાઈ હીરજીભાઈ અલારખ્યા.

„ જુસબભાઈ પીરભાઈ.

„ ત્રીલોવનદાસ બદવજી.

„ દાજીદભાઈ નેણસી પીરમહુમદ

„ દેવજીભાઈ નેણસી.

„ નરસિંહભાઈ માવજી.

„ તુરમહુમદભાઈ પીરભાઈ દામજી.

„ તુરમહુમદભાઈ અલાદીન માહુમદ દામા.

„ ફકીરમાહુમદભાઈ કરીમભાઈ લાલજી સાજન.

ઓન. સર. ફાઝલભાઈ કરીમભાઈ ઈબ્રાહીમ Kb, C.B.E J.F

શેઠ બંદાલીભાઈ શીવજીભાઈ દાતુ.

„ મદદઅલીભાઈ સોમજી.

„ મનજીભાઈ કરીમભાઈ ચાવાલા.

„ મહુમદહુસેનભાઈ અબદુલા ફાઝલભાઈ

„ મહુમદભાઈ કરીમભાઈ ઈબ્રાહીમ, J P.

„ મામદભાઈ દોસ્તમહુમદ બાવા.

શેઠ મામદલાઈ નેણુગ્રીભાઈ ખેરાજ.

„ મામદલાઈ સચુભાઈ ખાકી.

„ મામદલાઈ રહેમતુલા સાયાણી, M. A. LL. B.

„ મામદલાઈ હાસમલાઈ દાતુ.

„ મામદલાઈ દાતુભાઈ ઇચ્છાહીમ.

„ મામદમીયાં સરકુદીન ખલીલ.

„ માહમદમેદી થારીઆલાઈ ટોપણ.

„ સુલૈજલાઈ પરધાન.

„ મોહસીનલાઈ બંદાલીલાઈ હાજી લાલજી.

„ રાશીદલાઈ બદરલાઈ હાસમ.

„ રહેમતુલાભાઈ ખાલકદીના.

„ રહેમતુલાભાઈ મેરાલીલાઈ ચીનાઈ, J. P.

„ વલીમહમદલાઈ દેવજી, J. P.

સર વસનજીભાઈ ત્રીકમજી, Kt.

શેઠ શરીફભાઈ દેવજી કાનજી

„ શાખાનઅલીલાઈ પીરભાઈ દામજી.

ધી ઓ. મી. સાલેલાઈ કરીમજી બરોડવાલા, J. P.

શેઠ હાજીફાસમલાઈ હાજીઅબદલા.

„ હાજી સુલેમાનલાઈ અબદુલ વાહેદ, J. P.

„ હાસમભાઈ પ્રેમજી.

„ હુશેનલાઈ રહેમતુલાભાઈ સાયાણી, B. A.

„ હુશેનભાઈ અલીમામદભાઈ ફાઝલભાઈ.

„ હુશેનલાઈ ફાઝલભાઈ.

„ હુશેનલાઈ આમદભાઈ હુખીબ.

„ હુશેનલાઈ બદરભાઈ કાનજી બારદાનવાલા.

નવા થએલ જીવગી સુધીના સભાસદો.

- શેઠ પીરમહમદભાઈ મેરાલીભાઈ માસ્તર.
 ,, દાઉદભાઈ મેરાલીભાઈ માસ્તર.
 ,, આહમદભાઈ મામદભાઈ માસ્તર.
 ,, અબ્દુલ લતીફભાઈ આહમદ માસ્તર.
 ,, પીરમહમદભાઈ ફાજલભાઈ થાણાવાલા.
 ,, હાજી સુલેમાનભાઈ લધાભાઈ નાનજી.
 ,, અબ્દુલ રસુલભાઈ બાફરભાઈ લાલજી.
 ,, કાસમભાઈ નયુભાઈ આસર.
 ,, ઇબ્રાહીમભાઈ ઇસમાઈલભાઈ બલુ.
 ,, ગુલામહુસેનભાઈ અલારખ્યાભાઈ કાનજી.
 ,, ફાજલભાઈ દોસ્તમહમદ અલાના.
 ,, મહમદઅલીભાઈ કરીમભાઈ ચાગલા.
 ,, શેરઅલીભાઈ હાજીમહમદભાઈ.
 ,, ગુલામહુસેનભાઈ લાડકભાઈ.
 ,, ફાજલભાઈ અલીમહમદ ફાજલભાઈ.
 ,, હુસેનભાઈ કરમાલોભાઈ નાથાણી.
 ,, હાજીમહમદભાઈ રમજાનઅલી.
 ,, બાફરઅલીભાઈ રહીમ ઇબ્રાહીમ કરીમ.
 ,, તુરમહમદભાઈ ફાજલ મીલર.
 ,, હુસીબભાઈ ઇસમાલ કંસારા.
 ,, જુમાભાઈ શરીફ, J. P.
 ,, આમદભાઈ લાલજીભાઈ સાજન.
 ,, ગુલામહુસેનભાઈ લાલજીભાઈ સાજન.
 ,, અબદલાભાઈ મેરાલીભાઈ હાજી જેઠા.
 ,, શેરઅલીભાઈ તારમહમદ.
 ,, રેમતુલાભાઈ કરીમભાઈ ઇબ્રાહીમ.

શેઠ મામદલાઈ જુમામાઈ કાસમ.

„ અખ્દુલહુમીદમાઈ હુખીબલાઈ

„ ગુલામહુસેનલાઈ બંદાલીલાઈ શીવજી.

„ અત્રીદીનાલાઈ મેઘજીલાઈ વલી.

„ ગુલામહુસેનલાઈ બંદાલીલાઈ મોમજી.

„ હાજી ધસમાલલાઈ હાસમલાઈ લાડક.

„ દાઉદલાઈ હાજી નાસર હાજી માવજી.

„ રમજાનઅલીલાઈ જાનમામદ મેઘજી.

„ યુસુફઅલી ધસમાલલાઈ અબદલા લાલજી.

„ હુસેનલાઈ અબદલાલાઈ લાલજી. •

„ જફરલાઈ અબદલાલાઈ લાલજી.

„ મહુમદઅલી જાનમામદમાઈ સાલેમામદ

„ આહમદલાઈ નજરઅલીલાઈ દેવજી.

„ મહુમદઅલીલાઈ શરીફલાઈ કાસમ.

„ ઈબ્રાહીમલાઈ ફાજલમાઈ જુમા લાલજી, B. A.

„ આદમલાઈ ફાજલલાઈ જુમા લાલજી.

„ ફાજલલાઈ ઈબ્રાહીમલાઈ રેમતુલા, B. A.

„ હાજી બચુઅલીલાઈ.

„ હૈદરઅલીલાઈ હાજી બચુઅલી.

„ ગુલામહુસેનલાઈ હાજી બચુઅલી.

„ ગુલામહુસેનલાઈ હાજી બચુઅલી.

„ અત્રીમામદલાઈ હાજી બચુઅલી.

„ મામદલાઈ આબેદીનમાઈ પીરલાઈ, B. A.

„ સુલતાનઅલીમાઈ મેરાલીલાઈ ચીનાઈ, J. P.

„ ગુલામહુસેનલાઈ ઈબ્રાહીમ ચાવડા.

„ દાઉદલાઈ લાલજીલાઈ પીરમહુમદ.

„ મહુમદલાઈ પ્યારઅલી અબદલા ડોસલ.

„ હાજીમહુમદલાઈ રેમતુલાલાઈ.

શેઠ મહમદઅલીભાઈ દોસ્તમહમદ પીરમહમદ.

„ બક્ષરઅલીભાઈ દોસ્તમહમદ પીરમહમદ.

ઓ. શેઠ મહમદભાઈ હાજીભાઈ, J. P.

શેઠ હુસેનભાઈ માહમદભાઈ હાજીભાઈ.

„ બંદાલીભાઈ હાજીભાઈ.

„ સલીમભાઈ બંદાલીભાઈ હાજીભાઈ.

„ બક્ષરભાઈ કાનજીભાઈ.

„ નુરમહમદભાઈ આમદ કરીમ ધાણાવાલા.

„ હુસેનભાઈ કરમાલીભાઈ અબદુલા.

„ હાજીભાઈ કરમાલીભાઈ અબદુલા.

„ દાઉદભાઈ મામદભાઈ રાસીદ.

„ આમદભાઈ રહીમભાઈ.

„ કાસમઅલીભાઈ આમદભાઈ રહીમ, A. M. S. T

„ ગુલામહુસેનભાઈ પીરમહમદ મરચન્ટ.

„ યુસુફઅલીભાઈ ઈબ્રાહીમ મોલેદીના.

„ રહીમભાઈ મહેરઅલીભાઈ સોમજી, B. A. L. L. B.

„ જુસબભાઈ અબદુલાભાઈ સકુર.

„ બક્ષરભાઈ મામદભાઈ મીસ્ત્રી.

„ કરીમભાઈ રહેમતુલા ખાલકદીના.

„ અલીમહમદભાઈ મોલેદીના લાલજી.

„ અલીમહમદભાઈ રેમતુલા મુળજી મકલાઈ.

„ ઈસુફઅલીભાઈ મહમદહુસેન પીરભાઈ.

„ ગુલામમહમદભાઈ અબદુલા જુસબ.

ડો. નુરમહમદભાઈ હુસેનભાઈ જુસબ, M. B. B. S.

શેઠ હુસેનભાઈ હાસમભાઈ દેવજી.

„ શેરઅલીભાઈ મુળજીભાઈ મહમદ.

„ હુસેનઅલીભાઈ એમ. રેમતુલા, B. A.

„ નુરમામદભાઈ ઈસરામ હાજી લતીફ.

શેઠ હસનઅલીભાઈ અલારખ્યા થાવર.

„ અબદલાભાઈ મનજીભાઈ ખટાઉ.

„ રમજનઅલીભાઈ લાલજીભાઈ સાગન.

„ અલીમામદભાઈ સાલેમામદ ધરમશી.

„ ગુલામહુસેનભાઈ સાલેમામદ ધરમશી.

„ ગુલામહુસેનભાઈ કરમાલી મેરાલી પટેલ.

„ બફરભાઈ અલીભાઈ ચાગલા.

„ મુસાભાઈ બફરભાઈ, J. P.

„ અશરફભાઈ ઓસમાન જમાલ.

„ અબદુલરહેમાનભાઈ ઓમમાન જમાલ.

„ ગુલામહુસેન પીરમહમદ રેમતુલા.

„ દોસમામદ ફાજલભાઈ મેરાલી ચીનાઈ.

„ મુલેમાનભાઈ રેમતુલા સાયાણી.

„ હુસેનઅલી મામદભાઈ કરીમભાઈ ઈબ્રાહીમ.

„ ઈસમાઈલભાઈ મામદભાઈ હાસમ બનાતવાલા.

„ દાઉદભાઈ મામદભાઈ હાસમ બનાતવાલા.

„ હપીળભાઈ કરીમભાઈ ઈબ્રાહીમ.

„ તુરમામદભાઈ રજબઅલી.

„ ગુલામઅલી કાસમ મુલજી, B. A. LL. B.

„ હુસેનભાઈ આબેદીન પીરભાઈ.

„ આમદભાઈ કરીમભાઈ ઈબ્રાહીમ.

„ કરમાલીભાઈ સખતઅલી.

સાધારણ સભાસદો.

- શેઠ અબદુલાભાઈ કાસમ રહેમતુલા.
- „ અબદુલાભાઈ જુસબ શરીફ.
- „ અબદુલાભાઈ જુસબ કલકત્તાવાલા.
- „ અબદુલાભાઈ તટ્ટીમામદ જનાબ, B A LL B
- „ અબદુલાભાઈ ફાજલ જુસબ.
- „ અબદુલાભાઈ હાજી નાસર.
- „ અબદુલાભાઈ હીરજી લીલા, B. A.
- „ અબદુલાભાઈ હુશેન જુસબ.
- „ અબદુલાભાઈ હુશેન લાડક.
- „ અબદુલાભાઈ મેઘજી પીરમામદ.
- „ અબદુલાભાઈ ગુલામહુશેન ડોસા.
- „ અબદુલમામદભાઈ અલારખ્યા.
- „ અબદુલસમદભાઈ તુરમામદ.
- „ અબદુલહુશેનભાઈ જીવણ અમરસી.
- „ અબદુલહુશેનભાઈ નાનજી વાંદરાવાલા.
- „ અબદુલહુશેનભાઈ બંદાલી આસર.
- „ અબદુલ કરીમભાઈ એ. રહીમ.
- „ અમીરખાન ખુદાખાન બાવા, B A.
- „ અલાઉદ્દીનભાઈ વલી કાસમ નાથા.
- „ અલાઉદ્દીનભાઈ રહીમભાઈ.
- „ અલીદીનાભાઈ લાડક દામજી.
- „ અલારખ્યાભાઈ મામદ ઉમર.
- „ અલીમામદભાઈ કરમાલી હીરજી.
- „ અલીમામદભાઈ કરીમ લીમજી.
- „ અલીમામદભાઈ કરીમ મીસ્ત્રી.
- „ અલીમામદભાઈ લેધા બનમામદ.

- શેઠ અલીમામદભાઈ હાસમ અલુ.
- „ અલીભાઈ શરીફ ડોસા.
- „ અલીભાઈ મામદ ભારમલ.
- „ અલીમામદભાઈ ભટ્ટર શીવજી નથુ.
- „ અલીમામદભાઈ સીલેમાન મેઘજી.
- „ અલીમામદભાઈ મામદ મુકાદમ.
- „ આમદભાઈ અબદુલ રેહમાન.
- „ આમદભાઈ અબદુલ્લા નાથાણી.
- „ આમદભાઈ અલાદીન કાસમ.
- „ આમદભાઈ અલારખ્યા નુરમામદ.
- „ આમદભાઈ અલારખ્યા પીરભાઈ.
- „ આમદઅલીભાઈ કાસમ.
- „ આમદભાઈ કરમાલી જનમામદ, B A.
- „ આમદભાઈ માસદ સોમજી.
- „ આમદભાઈ સળજીઅલી કાસમ.
- „ આમદભાઈ સાલેમામદ નુરમામદ.
- „ આમદભાઈ હાજી ઇસાક.
- „ આમદભાઈ હાજી જુસબ.
- „ આમદભાઈ દાઉદ હાસમ.
- „ આમદભાઈ હુસનઅલી અલારખ્યા.
- „ ઇબ્રાહીમભાઈ જાદવજી વેરસી.
- „ ઇબ્રાહીમભાઈ જાફર મામદ.
- „ ઇબ્રાહીમભાઈ દાઉદ કાજી.
- „ ઇબ્રાહીમભાઈ શુલામહુમેન ભારમલ.
- „ ઇબ્રાહીમભાઈ જાફર ડોસાણી.
- „ ઇબ્રાહીમભાઈ કરમાલી.
- „ ઇસમાઈલભાઈ અબદુલ શકુર.
- „ ઇસમાઈલભાઈ અલાદીન પ્રેમજી.

શેઠ ઇસમાઈલભાઈ ગુલામહુસેન લાણુજી.

„ ઇસમાઈલભાઈ નુરમામદ મુરતી.

„ ઇસમાઈલભાઈ રેહમતુલ્લા રામજી.

„ ઇસાકભાઈ યુનુસ માંડવીવાલા.

„ કાનજીભાઈ માવજી સાયાણી.

„ કરમાલીભાઈ અબદુલ્લા અલારખીયા

„ એમ. જે. ઇલીયાસ.

„ કરમાલીભાઈ અલારખીયા કાનજી.

„ કરમાલીભાઈ લોજાભાઈ અલારખીયા

„ કરમાલીભાઈ રેહમતુલ્લા ધનજી.

„ કરીમભાઈ સાલેભાઈ દાતુ.

„ કાસમભાઈ અલાદીન મામદ.

„ કાસમઅલીભાઈ અબદુલ્લા દલાલ.

„ કાસમઅલીભાઈ ગુલામહુસેન પીરભાઈ નથુ.

ડૉ. કાસમઅલીભાઈ જમાલ નાથાણી. G. B. V. C.

શેઠ કાસમઅલીભાઈ ધરમસી લાલજી.

„ કાસમઅલીભાઈ પીરભાઈ દેવજી.

„ કાસમઅલીભાઈ મહમદઅલી પીરભાઈ.

„ કાસમઅલીભાઈ મેરાલી ખાકી.

„ કાસમઅલીભાઈ અલીમામદ લીમજી.

„ કાસમઅલીભાઈ પીરભાઈ હાસમ.

„ ખાનમામદભાઈ પીરભાઈ.

ખાઈ ખૈરુન્નીસાબાઈ અલીમામદ નેલુસી.

શેઠ ગુલામહુસેનભાઈ અબદુલ્લા રેહમતુલ્લા નાથાણી.

„ ગુલામહુસેનભાઈ અલાદીન મામદ.

„ ગુલામઅલીભાઈ ઇબ્રાહીમ છત્રીવાલા.

„ ગુલામઅલીભાઈ ગુલામહુસેન મરચંટ, B. A LL. B.

ડૉ. ગુલામઅલીભાઈ ચાંદ કાસમ, L. M. & S.

શેઠ ગુલામઅલીભાઈ ગુસા મરચંટ.

„ ગુલામઅલીભાઈ હાસમ.

„ ગુલામઅલીભાઈ હાજી ગુલામહુશેન.

„ ગુલામહુશેનભાઈ અલુ મુરાજ.

„ ગુલામહુશેનભાઈ ઈસમાઈલ પીરભાઈ.

„ ગુલામહુશેનભાઈ ઈસમાઈલ ડોસા.

„ ગુલામહુશેનભાઈ ઈસમાઈલ મામદ.

„ ગુલામહુશેનભાઈ ઈસમાઈલ ઇબ્રાહીમ બિકા.

„ ગુલામહુશેનભાઈ જાનમામદ ગાંગજી.

„ ગુલામહુશેનભાઈ રેમતુલ્લા.

„ ગુલામહુશેનભાઈ ફકીરમામદ.

„ ગુલામહુશેનભાઈ ફાજલ થાવર.

„ ગુલામહુશેનભાઈ બંદાલી શીવજી વીરાણી.

„ ગુલામહુશેનભાઈ મુસા સુમાર.

„ ગુલામહુશેનભાઈ વીરજી મેઘજી.

„ ગુલામહુશેનભાઈ ધનજી લાલજી.

„ ગુલામઅલીભાઈ કરમાલી સાલે.

„ ગુલામહુશેનભાઈ ફાજલ ધરમશી.

„ ગુલામહુશેનભાઈ ઇબ્રાહીમ નથુ.

„ ગુલામઅલીભાઈ મેહુરઅલી નજરઅલી.

„ ગુલામઅલીભાઈ રાસ્તીદ જાફર.

„ ગુલામહુશેનભાઈ મામદ રેહમતુલ્લા.

„ ગુલામઅલીભાઈ લાડક મેઘજી.

„ ગુલામઅલીભાઈ કરીમભાઈ.

„ જન્નતઅલીભાઈ સખતઅલી આહમદ.

„ જાફરઅલીભાઈ ધનજી.

„ જાફરઅલીભાઈ દાતુ રામજી.

„ જાફરઅલીભાઈ પીરભાઈ હાસમ.

- રોકે જાફરભાઈ રોરમામદ રહીમ.
 „ જાફરભાઈ કાસમ નુરમામદ.
 „ જાફરભાઈ ગુલામહુસેન લીમણ.
 „ જાફરભાઈ ધનજીભાઈ.
 „ જુમાભાઈ ખાના અંજરીયા.
 „ જુસબભાઈ જાફર સોમણ.
 „ જોસફભાઈ દેવીડ.
 „ જુસબભાઈ ખાકુ બારદાનવાલા.
 „ જુસબભાઈ અલાદીન સોમણ.
 „ દયાળજીભાઈ મુળજી ભીંડે.
 „ દાઉદભાઈ કરમાલી કાસમ.
 „ દોસ્તમહમદભાઈ અલીદીના મેગજી.
 „ દોસ્તમહમદભાઈ હાસમ વીસરામ.
 „ નસરવાનજીભાઈ જીવણજી.
 „ નારાયણદાસ લક્ષ્મીદાસભાઈ.
 „ નુરમામદભાઈ અબદુલકરીમ લીલાણી.
 „ નુરમામદભાઈ જાનમામદ નુરમામદ.
 „ નુરમામદભાઈ રહેમતુલ્લા કલ્યાણ.
 „ નાસરભાઈ સીલેમાન નથુ.
 „ પ્યારઅલીભાઈ અબદુલ્લા હાસમ.
 „ ફાજલભાઈ અબદુલ્લા હાસમ.
 „ ફાજલભાઈ અલાદીન સોમણ.
 „ ફાજલભાઈ મામદ વેરસી.
 „ ફાજલભાઈ રહીમ અલારખીયા.
 „ ફાજલભાઈ હાજી સાલજી.
 „ ખામ ફાતમાબાઈ શાખાન કાસમ.
 રોકે શીદાહુસેનભાઈ મુલ્લાં યુસુફઅલી.
 „ મધુવચરામભાઈ બાળકૃષ્ણ ભટ્ટ.

- શેઠ મહમદઅલીભાઈ અલીભાઈ બાબુલ.
- „ મહમદઅલીભાઈ ઈસમાઈલ શીવલ.
- „ મહમદઅલીભાઈ ચલામહુશેન નુરમામદ.
- „ મહમદઅલીભાઈ પીરભાઈ સોમલ.
- „ મહમદઅલીભાઈ મુરાદઅલી ખાવા.
- „ મહમદઅલીભાઈ એન. આઈવાલા, B.A LL.B., Solicitor.
- „ મહમદઅલીભાઈ લુતુફઅલી.
- „ મહમદઅલીભાઈ હાલ નજરઅલી.
- „ મેહેરઅલી હાલ જેઠા.
- „ મહમદહુસેનભાઈ કાસમ નાનલ.
- „ મામદ નાદરભાઈ મુખી.
- „ મામદભાઈ ફાજલ રતનશી.
- „ મામદભાઈ હાસમ અલુ.
- „ મામદભાઈ વલી ઈસમાઈલ.
- „ મામદભાઈ હાસમ જનાતવાલા.
- „ મામદભાઈ અબદુલ્લા અલારખ્યા.
- „ મામદભાઈ જેઠા ઈસા થાવર.
- „ મામદભાઈ નાદર શરીફ દેવલ.
- „ મામદભાઈ બંદાલી શીવલ.
- „ મુસાભાઈ ઈસમાઈલ મુલલ.
- „ મોલસ જેઠમ.
- „ યાકુબભાઈ હાલ હાસમ.
- „ મંચેરલ ફરામલ દારવાલા.
- „ મોહનલભાઈ મેઘલ.
- „ રજબઅલીભાઈ જુમા કાસમ.
- „ રજબઅલીભાઈ મોલેદીના રણુમલ.
- „ રજબઅલીભાઈ હાસમ હીરલ.
- „ રજબઅલીભાઈ હાસમ રહીમ.

શેઠ રત્નહુસેનભાઈ અલીમામદ દેવરાજ.

„ રમળનઅલીભાઈ બી. વેલાણી, Bar-at-Law.

„ રમળનઅલીભાઈ ભીમજી. „

„ રહીમભાઈ ધંધાહીમ છત્રીવાલા. „

„ રહીમભાઈ પ્રેમજી પારખીયા. „

„ રહીમભાઈ લઘા મનોરીવાલા. „

„ રહીમતુલ્લાભાઈ ગુલમહમદ આવા. „

„ રહીમભાઈ વલીમામદ પીરમામદ. „

„ રહેમતુલ્લાભાઈ મામદ પટેલ.

„ રૂસ્તમજીભાઈ સોરાબજી ઠાકીન્દ.

„ લઘુભાઈ મોલેહીના મેઘજી.

„ વીરજીભાઈ પ્રેમજી પારખીયા. „

„ શાબાનઅલીભાઈ મહમદઅલી ધંધાહીમ. „

„ વલીમામદભાઈ હુસેન વલીમામદ. „

„ શીવજીભાઈ વાલજી ધનજી

„ સુરખઅલીભાઈ શીવજી.

„ શેરઅલીભાઈ નાનજી ધંધાહીમ.

„ શેરઅલીભાઈ મામદ ઉત્તનવાલા.

„ સુલતાનઅલીભાઈ વીરરામ શીવજી.

„ સુલેમાનભાઈ નુરમામદ જીવા.

„ સુલેમાનભાઈ હાજી જુસબ.

ખાઈ શીરીનખાઈ હુસેન ખેરાજ.

શેઠ હસનઅલીભાઈ નકર અલુ.

„ હસનઅલીભાઈ અલાદીન વાલજી.

„ હસનઅલીભાઈ ધંધાહીમ ખીજા.

„ હસનઅલીભાઈ ગુલામહુસેન આગાં.

„ હખીબભાઈ જુસબ મરથાટ.

„ હખીબભાઈ ધંધાહીમ દરીમ નાનજી.

- શેઠ હુળીબખાઈ મામદ બનાતવાલા.
 „ હસનઅલીભાઈ જુસબ પીરભાઈ.
 „ હસનઅલીભાઈ લીમણ સાબન.
 „ હસનઅલીભાઈ મામદ જમાલ.
 „ હસનઅલીભાઈ શેરમામદ અલારખ્યા.
 „ હસનઅલીભાઈ નાસર લખમસી.
 „ હાણ ઉમર હાણ હુસેનભાઈ.
 „ હાણમામદભાઈ અલારખ્યા શીવણ.
 „ હાણભાઈ જુમાભાઈ ખાનમામદ.
 „ હાણમામદભાઈ બકર મીલર.
 „ હાણ ગુલામઅલીભાઈ નુરમામદ વલી
 „ હાણભાઈ વીરણખાડી.
 „ હાણમામદભાઈ શેરઅલી પીરભાઈ.
 „ હાસમભાઈ રેહુમતુલ્લા રામણ.
 „ હુધઅલીભાઈ ગુલામહુસેન કલ્યાણ.
 „ હુસેનભાઈ અબદુલકરીમ કાસમ.
 „ હુસેનભાઈ કરમાલી સબખઅલી.
 „ હુસેનભાઈ કરીમ લીમણ પુળ.
 „ હુસેનભાઈ કરીમ સાલેમામદ.
 „ હુસેનભાઈ શરીફ ભારમલ
 „ હુસેનભાઈ બક્ષી શરીફ.
 „ હુસેનભાઈ લધા નુરમામદ.
 „ હુસેનભાઈ લધા નાનણ
 „ હુસેનભાઈ રહીમ હાસમ મુલણયાણી.
 „ હુસેનભાઈ રહીમભાઈ મામદ
 „ હુસેનભાઈ લધા પીરમામદ.
 „ હુસેનભાઈ અબદુરકરીમ મામદ.
 „ હુસેનભાઈ પીરભાઈ.

- શેઠ હુસેનભાઈ અલાદીન મામદ
 ,, હુસેનઅલીભાઈ બદર મામદ.
 ,, ઇસમાલભાઈ કાસમ પીરદીના.
 ,, હુસેનઅલીભાઈ બદર હાસમ.
 ,, સુલેમાનભાઈ શીવજી ચાંદાવાલા.
 ,, મુસાભાઈ અલાદીન સોમજી પારપીયા.
 ,, કરમાલીભાઈ મામદ બલકાન.
 ,, ગુલાબભાઈ એમ. દેસાઈ.
 ,, ઈબ્રાહીમભાઈ પ્રેમજી મામદ.
 ,, ઈબ્રાહીમભાઈ ઇસમાલ નથુ.
 ,, હસનભાઈ કાસમ લાખા.
 ,, ઇસમાઈલભાઈ રહીમ કરીમ.
 ,, બદરઅલીભાઈ હસનઅલી મામદ.
 ,, મામદભાઈ અલારખ્યા રહીમ.
 ,, ઇસમાઈલભાઈ મામદ પ્રધાન.
 ,, શ્રીદાહુસેનભાઈ હસનઅલી બાજ.
 ,, બદરઅલીભાઈ હસનઅલી બાજ.
 ,, અબદુલહુસેનભાઈ કરીમ રહીમતુલ્લા.
 ,, મુસાભાઈ કરીમ રહીમતુલ્લા.
 ,, રહીમભાઈ ગુલામહુસેન મુલજી.
 ,, ગુલામહુસેનભાઈ ગીગાભાઈ.
 ,, તુરમામદભાઈ મુ'દરજી.
 ,, કાસમઅલીભાઈ ડાહ્યા.
 ,, રમજાનઅલીભાઈ પી. ઈબ્રાહીમ.
 ,, બદરભાઈ માવજી જમાલ.
 ,, હુસેનભાઈ અબદુર રહેમાન.
 ,, સદરઅલીભાઈ રહીમ ખીમજી.

શેઠ અખદુલલાભાઈ તેજપાર.

- „ ઈબ્રાહીમભાઈ હુશેન મેમણ.
- „ શાબાનઅલી રજખઅલી ફાજલ.
- „ કાસમભાઈ રહીમ અલારખીયા.
- „ હાજીભાઈ અખદુલ નાયાણી.
- „ બદરઅલીભાઈ જાનમામદ.
- „ મહમદઅલીભાઈ નુરમામદ.
- „ કાસમભાઈ મામદ ઈબ્રાહીમ.
- „ શેરઅલીભાઈ ફાજલભાઈ.
- „ ધરમતીભાઈ મામદ.
- „ ગુલામઅલીભાઈ હુખીખ રવજી.
- „ ગુલામહુશેનભાઈ અલારખીયા મીસ્ત્રી.
- „ યુસુફભાઈ કાસમ સુમાર થારયાણી.
- „ રજખઅલીભાઈ જાનમામદ.
- „ શરીફભાઈ અલીભાઈ.
- „ હુશેનઅલીભાઈ રજખઅલી જાનમામદ.
- „ હુશેનઅલીભાઈ જમાલ મુલાણી.
- „ બદરઅલીભાઈ મેરાતી નુરમામદ.
- ડો. જાનમામદ ઈબ્રાહીમ સાયાણી, M. B. B
- શેઠ મેહરઅલીભાઈ ઈબ્રાહીમ ડોસા.
- „ રહીમભાઈ કાસમ પંજી.
- „ છોટાલાલ છગનલાલ કોઠારી.
- ડો. અલીમામદલ ઈબ્રાહીમ જાનમામદ, L.
- શેઠ જકરીયાભાઈ ઈસિ માઈલ પટેલ.
- „ ગુલામહુશેનભાઈ સાલેમામદ.
- „ * અબદલલાભાઈ સાલેમામદ શીવજી.
- „ ~ મહમદઅલીભાઈ શરીફ વલી.
- „ ૨ અલીમામદભાઈ બદર પીરમામદ.

શેઠ * દેવજીભાઈ મેપા નેણસી.

” * અખડુલભાઈ કરમાલી કાસમ.

” * અખડુલભાઈ રમજાનઅલી લહુ.

” * મોહસીનઅલીભાઈ હૈદરઅલી ચુનાવાલા

” * અકબરઅલી ડી. તુરાની.

” * રજબઅલીભાઈ કામમઅલી નાથાણી.

” * નોમાનભાઈ અખડુલઅલી બ દુકવાલા.

” * અલીમામદભાઈ ફાજલ કાસમ.

” * કાજીભાઈ ફાજલ કાસમ.

” * અલીભાઈ મામદભાઈ તુરુદીન.

” * અફલાતુન ફકીરમામદ મનજી,

” * આમદભાઈ અખડુલ કલકતાવાલા.

” * અખડુલભાઈ વીસરામ લાકડવાલા.

” * અખડુલહુશેન રેહતુલ નાનજી.

” * મહમદઅલી ફાજલભાઈ ઉતનવાલા.

” * આમદઅલીભાઈ ફાજલભાઈ અલીભાઈ ચાગલા

” * મહમદહુશેનભાઈ અલીદીન સોમજી

” * જાફરઅલીભાઈ અલી જાફર.

” * રજબઅલીભાઈ પી. ઈબ્રાહીમ.

” * હાજીભાઈ અલીદીના લધાભાઈ

” * જાફરઅલીભાઈ એફ. ઈબ્રાહીમ ડોસા.

” * અલી મામદભાઈ મામદ પ્રેમજી.

” * મનજીભાઈ હુમીર ભીમ જંગપારવાલા.

” * ઈબ્રાહીમભાઈ ઈસમાલ હાસમ.

” * શુવામહુશેનભાઈ ખાનભાઈ મામદ.

” * મામદભાઈ અખડુલ ભીમજી

” * અખડુલ નેણસી નથુ

” * શુલામઅલી અખડુલકરીમ કાસમ.

” * સુલતાનઅલીભાઈ હાજી રેહમતુલલા.

” * ફાજલભાઈ કામમ હીરજી.

ગરીબ સલાસદો.

- શેઠ અકબરઅલીભાઈ રજખઅલી.
- „ અબદુલ્લાભાઈ કાસમ નાનજી.
- „ અબદુલ્લાભાઈ મોલેદીના વીરજી.
- „ અબદુલ્લાભાઈ મોલેદીના.
- „ અબદુલ્લાભાઈ હાસમ નાનજી.
- „ અબદુલનખીભાઈ ખાના માસ્તર.
- „ અબદુલરઝાકભાઈ કાશમીરી.
- „ અરદેસરભાઈ જામાસ્પજી પાવરી.
- „ અલાદીનભાઈ મામદ લાખાણી.
- „ અલાદીનભાઈ જાફર કરીમ.
- „ અલારખ્યાભાઈ તલકસી મોતી.
- „ અલીમામદભાઈ વીરજી કસીમ.
- „ અશરફઅલીભાઈ આમદ દામજી.
- „ આમદભાઈ શુલામહુશેન અલારખ
- „ આમદભાઈ મામદ જાફર.
- „ આમદભાઈ ઈબ્રાહીમ માસ્તર.
- „ ઈસમાઈલભાઈ ફાજલ મેરાલી.
- „ કરમાલીભાઈ જાફરભાઈ.
- „ કરમાલીભાઈ ફાજલ મેરાલી.
- „ કાનજીભાઈ જાનમામદ વીસરામ.
- „ કાસમભાઈ વીસરામ.
- „ ગપુરભાઈ મેરાલી.
- „ શુલામઅલીભાઈ સમસુદ્દીન લાણુજી
- „ શુલામહુશેનભાઈ ઈસમાઈલ માસ્તર.
- „ શુલામહુશેનભાઈ જમાલ સોમજી.
- „ શુલામહુશેનભાઈ હાજી.

- શેઠ ગુલામરત્નભાઈ હાજી અખદુદલા.
 ,, જગન્નાથભાઈ કેશવરામ.
 ,, બદરઅલીભાઈ અલીમામદ લીમણ.
 ,, બદરભાઈ કાસમ હીરજી.
 ,, બદરભાઈ મામદ સચુ
 ,, બદરભાઈ મેરાલી હુરજી.
 ,, બુસબભાઈ કાસમ ખાકી જરીવાલા.
 ,, બુમાભાઈ જીવરાજ.
 ,, દેવજીભાઈ મામદ લાખાણી.
 ,, નજરઅલીભાઈ બદર કરીમ.
 ,, ફકીરમામદભાઈ કારા સમેન્.
 ,, ફાજલઅલીભાઈ શામજી મેઘજી.
 ,, ફીદાહુશેનભાઈ બુસબ મારતર.
 ,, ફીદાહુશેનભાઈ મામદ રાજાણી.
 ,, મગનભાઈ શીવજી ડાહ્યા.
 ,, મહમદઅલી આર. જમાલ.
 ,, મહમદભાઈ દાદા.
 ,, મહમદઅલીભાઈ બાબુલ કાનજી.
 ,, મહમદભાઈ ઈસા નેણસી.
 ,, મામદભાઈ ગુલામહુશેન સાલેમામદ.
 ,, મીઠાભાઈ હાસમ.
 ,, મુસાભાઈ મહમદહુસેન.
 ,, મોલેદીનાભાઈ અલારખીયા.
 ,, રજબઅલીભાઈ ખીમજી.
 ,, રમળનઅલીભાઈ રેહતુદ્દા હાસમ.
 ,, રહીમભાઈ કલ્યાણ.
 ,, રહેમતુદ્દાભાઈ ઈસમાલ લલુ ખાંગી.
 ,, રાસીદભાઈ અખદુદલા સુલેમાન.

- શેઠ સખરહુશેનલાઈ શેખઅલી.
 ,, શરીફલાઈ છગન લોખણી.
 ,, શાહુલાઈ પીરલાઈ ખાવા.
 ,, મુલેમાનલાઈ કનઈ પ્રધાન.
 ,, શેરઅલીલાઈ નુરમામદ.
 ,, વલીમામદલાઈ નાનઈ.
 ,, હરજીલાઈ લવજી દામાણી.
 ,, હસનઅલી ખંચુ સાજન.
 ,, હસનલાઈ હાજી મામદ.
 ,, હુસેનલાઈ ધનજી.
 ,, હુસેનલાઈ બાકર ઠરીમ.
 ,, હુસેનલાઈ સોમજી મરચંટ.
 ,, હુસેનલાઈ મેરાલી કુરજી.
 ,, હુસેનલાઈ રવજી કુરજી.
 ,, મામદલાઈ ઇસમાઈલ.
 ,, વલીમામદલાઈ જેવેર.
 ,, લગવાનજી ઓધવજી જોશી.
 ,, મહમદઅલી કાસમજી.
 ,, ફાજલલાઈ આમદલાઈ દામજી.

ધી મુલજીભાઈ જીવરાજ જોગ જનરલ
રીડીંગરૂમ અને લાયબ્રેરી
ની કારોબારી મંડળીના ઇ. સ. ૧૯૧૮ ની
સાલનો વાર્ષિક રીપોર્ટ,

ગૃહસ્થો,

લાયબ્રેરીનો ઇ. સ. ૧૯૧૮ ના આખર થતાં ૫૫ માં
વરસનો અહેવાલ આપ સાહેબો હજુર રમુકરવાને કારોબારી
મંડળી રજા લેછે.

સને ૧૯૧૬-૧૭ ના વરસની ૫૩ મી અને ૫૪ મી વાર્ષિક
બહેર સભા શેઠ આહમદભાઈ રહીમતુલા સાયાણીના પ્રમુખપણા
હેઠલ તા. ૨૮ મી એપ્રિલ ૧૯૧૮ ને વાર રવેણીના દીને મજકુર
ખાતાના મકાનમા મળી હતી જે પ્રસંગે સને ૧૯૧૮ ની સાલનો
કારોબાર ચલાવવા સારૂ નીચે જણાવેલ ગૃહસ્થોને ચુંટી કાઢવામા
આવ્યા હતા.

ધી ઝો. સર ઇબ્રાહીમ રહેમતુલા, Kt., C. I. E, J. P.

પ્રમુખ.

ઝો. સર ફાજલભાઈ કરીમભાઈ, Kt., C. B. E, J. P.

ઉપ પ્રમુખ.

શેઠ આહમદભાઈ રહીમતુલા સાયાણી, Bar-at-Law, J. P.

કારોબારી મંડળીના સરનશીન.

„ મહમદ બક્ષરભાઈ મુખી	„	„ નાયબ સરનશીન
„ હુસેન કરમાલી નાથાણી		„ ઝોન. સેક્રેટરી.
„ ઇબ્રાહીમ મેલેદના		„ ખજાનચી
„ આહમદ આબેદીન પીરભાઈ, B. A.		
„ હુસેન અલીમહમદ ફાજલભાઈ		
„ પીરમહમદ મેહરઅલી માસ્તુર		
„ ગુલામઅલી કાસમ મુલજી, B. A, L. L. B,		
„ અબદલા તકીમહમદ જનાઇ, B. A., L. L. B,		

શેઠ હાજી મુલેમાન લધાલાઈ

ઉપરાત મજ્જુર સાત માટે નીચે મુજબ બીજી નીમાણુ કે
થઈ હતી

શેઠ કાસમલાઈ અલારખ્યા દેવજી	ઓન, ઓડીટર
„ ગુલામહુસેન પીરમહમ્મદ મરચ ટ	„ બુક-કમીશનર
„ હાજીમહમ્મદ બાદર મીલર	„ „ „

આખર થતાં વર્ષમા મજ્જુર કારેખારી મ ડીની કુલે ૧૬ સલાઓ મળી હતી જે મધે લાયબ્રેરીને લગતું હ મેશ મુજબનું માગીક હિસાબ તપાસવાના તથા પરચુટણ કામકાજ ઉપરાત બીવીંગના રીપેર કામ ઉપર ઘટતી દેખરેખ કરવામા આવી હતી.

કારેખારી મ ડીની સલાઓમા સલાસદોની હાજરીનો કોઠો આપ સાહેબોની બાણ માટે હેઠળ આપેલ છે.

શેઠ આહમદ રે માયાણી	૧૬	મલ્લીઓમાથી	૮
„ માહમદ બાદરલાઈ મુખી	૧૬	„ „	૧૬
„ હુસેન કરમાલી નાથાણી	૧૬	„ „	૧૬
„ પીંગમહમ્મદ મહેગઅલી માસ્તર	૧૬	„ „	૧૨
„ હુસેન અલીમહમ્મદ ફાજલભાઈ	૧૬	„ „	૬
„ હાજીમુલેમાન લધાલાઈ	૧૬	„ „	૧૩
„ ગુલામઅલી કામમ મુલજી	૧૬	„ „	૬૦
„ ધબરાહીમ મોલેદીના	૧૬	„ „	૮
„ અહમદ આબેદીન પીરલાઈ	૧૬	„ „	૫
„ અબદુલા તકીમહમ્મદ	૧૨	„ „	૩
„ હાજીમહમ્મદ અલારખ્યા શિવજી	૪	„ „	૧

આખર થતાં વર્ષમા ૧૦૫ નવા લાઈફ મેમ્બરો થયા હતા જેનુ લીસ્ટ આએ રીપોર્ટના પાના છઠા માથે જોડવામા આવેલ છે આટલી અસાધારણ મોટી સખ્યામાં લાઈફ મેમ્બરો થવાનુ કારણ લાયબ્રેરીને લગતા રીપેર કામનો પ્રમગ છે રીપેર કામ ઉપર થયેલ ખર્ચને પુગી વળવા લાયબ્રેરીના ફંડ ઉપરાત લાઈફ

મેમ્બરોનું લવાજમ પણ ઉપયોગમાં લેવામાં આવ્યું છે એ કામમાં કમીટીના લગભગ દરેક સભ્યમંદે પોતાથી બનતી મદદ કરી હતી જે માટે તેમનો આભાર માનવામાં આવે છે.

ગાંધી સાલના રીપોર્ટમાં જણાવ્યા મુજબ લાયપ્રેરીનું ગ્રીપેર કામ માસ મે થી હાથ ધરવામાં આવ્યું હતું કામ શરૂ કરતાજ જણાઈ આવ્યું કે ધારવામાં આવેલ રૂપીઆ છ હજાર પુરના થઈ પડશે નહિ અને રૂપીઆ દશ હજાર જેટલો ખર્ચનો અડમટો કરવામાં આવ્યો હતો ઉપલા ખર્ચને પહોંચી વળવાને લાયપ્રેરીની ગવર્નમેન્ટ પ્રોમીસરી નોટો તથા પોર્ટફોલિયો બોન્ડો વેચવાની ફગજ પડી હતી જેના કુલે ૩ ૪૨૬૧ ઉપજ્યા હતા.

લાયપ્રેરીનું ગ્રીપેરકામ સગીન અને વારંધડીએ તકવીફ ન આપે એવું કરવાનો મહત્તમ વિચાર કરેલ હોવાથી અને તે સરવે ખર્ચને આવા મોઢવારીના વખતમાં પુગી વળવાને લાયપ્રેરીના સઘળી પુલ ખર્ચી નાખતા પણ ઘટાડો થશે એવું જણાઈ આવ્યાથી એક બીટીંગ ફંડ ખોલવામાં આવ્યું હતું જેમાં અત્યાર સુધીમાં જે ગૃહસ્થોએ ફાળો આપ્યો છે તેઓના નામનું લીસ્ટ આ સાથે જોડવામાં આવેલ છે મજકુર ફંડ હજી ખુલુ છે અને તેમાં હવે પછી જે સાહેબો કાંઈપણ રકમ આપશે તેઓના નામ આવતા વર્ષના રીપોર્ટમાં પ્રગટ થશે.

લાયપ્રેરીના રીપેરકામ દરમ્યાન શેઠ ઈલાહીમભાઈ મોલેદીનાએ આએજ લતામાં આવેલ પોતાની પેહુડીનો એક ભાગ લાયપ્રેરીના રીડીંગરૂમ માટે વાપરવા આપ્યો હતો તથા લાયપ્રેરીની પ્રાતમાં થયેલ ઘટાડા વખતે રૂ. ૧૦૦૦) લાયપ્રેરીનું ફંડ ભેગું થાય ત્યાં સુધી વગર વ્યાજે ખીન્યા હતા કે જે માટે કમીટી એવજનો ઉપકાર માને છે.

લાયપ્રેરીનું ગ્રીપેર કામ શેઠ અલાહીનભાઈ નાનજી સાજને ઝાંગેમારી મહાગીની વિન તીથી પોતાને હસ્તક લીધું હતું અને

એવણની ઓનરરી પણ જાતી દેખરેખ હેઠળ કામ ધણુ જ ઉત્તમ અને સગીન કરવામા આવ્યું છે. એવણની એ પરગણુ અને ખીનસ્વાર્થી મહેનત માટે કારોબારી મહાળી એમનો અંતકરણ પુર્વક ઉપકાર માને છે અને એ કામની એક અદના પિછાણ તરીકે કારોબારી મહાળી એવણને એકમતે ઓનરરી લાઈક મેળખર બનાવવાની આ મલાને લલામણ કરે છે. ઉપરાંત કામ દરમ્યાન જે જે માહેબોએ મદદ કરી છે તેની નોધ કમીટી આ પ્રસંગે લેછે. ખાસ કરીને મી સુવેમાન મીશ્રી કે જેવણે શેઠ અલાદીનલાઈ નાનજી સજનના કહેવાથી ઓનરરી દેખરેખ કરી હતી, તેમનો પણ આભાર માનવામાં આવે છે

‘બીલ્ડીંગનું’ રીપેરકામ વિશેષ અગત્યનું હોવાથી તુરંતજ હાથ ધરવામા આવ્યું હતું અને તે ખલાસ થયા બાદ કમીટીએ ચોપડીઓ ખરીદ કરવાનું, કેટલોગ મુદ્રારવાનું તથા એવાજ ખીજા પરચુટણ પણ જરૂર જોગ કામ ઉપરે ધ્યાન આપ્યું હતું અગ્રેજી તથા ગુજરાતી ચોપડીઓ તપામી પાછી બધાવા લાયક ચોપડીઓ બધાવાની અને જે ચોપડીઓ પાછી બધાવી ન શકાય એવી હાલતમા હોએ તેને બદલે ખીજી નવી ચોપડીઓ ખરીદ કરવા અને કેટલીક ચોપડીઓ કાઢી નાખવા ભલામણ કરવા એક બુક કમીટી શેઠ મહુમદ બક્ષરલાઈ મુખીના પ્રમુખપણા હેઠળ નીમવામા આવેલ છે તેઓએ લગભગ મરવે ચોપડીઓ તપામ્યા બાદ કરેલ ભલામણને અનુસરી તદ્દન નવી ચોપડીઓ ખરીદ કરવામા આવેલ છે. પાછી બાધી શકાય તેવી ચોપડીઓ બધાવામા આવેલ છે અને કેટલીક બુની ચોપડીઓને બદલે નવી ખરીદ કરવામાં આવેલ છે આપણા ખોજા કુટુંબોમાં પારમ્પ્રી સસારી વાર્તાઓ વિશેષ વચાય છે પણ એવી ચોપડીઓ હાલમા નહી મલી શકતી હોવાથી જેટલી ચોપડીઓ મની શકી તેટલી ખરીદ કરી લઈ વાચક વર્ગને સતોષ આપવાની કોશીશ કરવામાં આવી છે

ખતમ થતા સાલ હરમ્યાન શેઠો આહુમદલાઈ રેહુમતુલા સાચાણી તથા મહુમદ બાફરલાઈ મુખીએ પોતાના કીમતી વખતનો ભોગ આપી અતિશય મહેનત લઈ બીલ્ડીંગના રીપેરકામ ઉપરે સારી કેબરેખ કરી હુતી અને જયુબીલી અને બીલ્ડીંગ ફંડ બેલુ કરવામાં ઘણીજ કીમતી મદદ આપી હુતી. એટલુજ નહિ પણ લાઈફ મેમ્બરોની સંખ્યામાં વધારો કરવામાં ખરી દિલસોઝીથી સહાય આપી હુતી.

ધી ઓનરેબલ મી. શરીફલાઈ દેવલ કાનલ તથા શેઠ રેહુમતુલાલાઈ મેહુરઅલી ચીનામુએ પણ બીલ્ડીંગ ફંડ બેલુ કરવામાં અને લાઈફ મેમ્બરોની સંખ્યામાં વધારો કરવામાં પોતાના કીમતી વખતનો અને બેહોળી લાગવગનો લાયખેરીને લાલ આપ્યો હુતો જે માટે કમીટી એ સાહેબોનો આભાર માને છે.

ગઈ સાલ જનરલ મીટીંગમાં મી. શુલામહુસેન પી. મરચટની સુચનાથી લાયખેરીના કાયદા કાનુનોમાં વખતને અનુરસરતો ફેરફાર કરવા એક કમીટી નેમવામાં આવી હુતી જે જે કમીટીએ એવંણુને પોતાના સેક્રેટરી નીમ્યા હતા. પણ લાયખેરીની બીલ્ડીંગના રીપેરકામમાં વિશેષ ધ્યાન દેવાયલુ હોવાથી મજકુર કામ ઉપરે પુરતુ ધ્યાન આપી શકાયુ નથી.

ખતમ થતા સાલ હરમ્યાન સલાસદો તરફથી પુત્રદો તથા છાપાઓની એક મોટી સંખ્યા ભેટ આવી હુતી જેની નોંધ છુક કમીશનરોએ પોતાના રીપોર્ટમાં લીધેલ છે. અને એ ભેટો માટે એ સાહેબોનો કમીટી ઉપકાર માને છે.

લાયખેરીમાં આવતા વર્તમાન પત્રો તથા ચોપાની-આઓની નોંધ આ છુકને છેડે આપવામાં આવી છે તે ઉપરે આપ સર્વનું ધ્યાન ખેંચવામાં આવે છે.

મેમ્બરોની સંખ્યામાં થયેલ વધારાનો એક ઠાઠો આ સાથે જોડલ છે જે ઉપરથી લાયખેરીના લેવાતા લાભનો સહેજ ખ્યાલ આવશે.

આખર યતા વર્ષ દરમ્યાન કારોબારી મંડળીના એક મલાસદ મી. અબદલા તકીમહમદ જનાઈની એકસરખી ચાર સલાઓમાં થયેલ ગેર હાજરીને લીધે કાયદાની ૧૬ મી કલમ મુજબ એવણની ખાલી પડેલ જગ્યાએ એકમતે મી. હાજી મહમદ અલારખ્યા શિવજીની નીમણુંક કરવામાં આવી હતી તથા મી. ઈપ્રાહીમભાઈ મોલેદીનાએ પોતાની બહોળી રોકાણને લીધે ઓ. બજનચી તરીકેનું રાજીનામું આપ્યું હતું જેથી એવણની જગ્યાએ મી. પીરમહમદ મેહેરઅલી માસ્તરની નીમણુંક કરવામાં આવી હતી.

લાયપ્રેરીને પુરા થયેલ પચાસ વરસની જયુખીલી ઉજવવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું અને એ પ્રસંગે લાયપ્રેરીને ઇતિહાસ દર્શાવતું એક નાનું પણ સુશોભિત પુસ્તક મેમ્બરોને ભેટ કરવા માટે તૈયાર કરવાનો ઠરાવ પણ કરવામાં આવ્યો હતો; પરંતુ એ વીચાર કેટલાક અનિવાર્ય સંજોગોને લીધે પડતો મુકવામાં આવેલ છે છતાં આવતા સપ્ટેમ્બર માસમાં એ શુભ પ્રસંગ ઉજવવાની આશા રાખી શકાય છે.

લાયપ્રેરીની નવી બંધાયેલ બીલ્ડીંગ તથા ચોપડીઓ અને ફરનીચરમાં થયેલ વધારાથી એ સરવેનો વીમો વધારો ને હાલ રૂ. ૩૧૦૦૦) નો વીમો થી શ્રીનીક્ષ અને બ્રીટીશ હુમીનીયન્સ ઇન્શ્યુરન્સ કંપનીઓમાં ભિતારવામાં આવ્યો છે.

પુરા યતા વર્ષ દરમ્યાન નીચે જણાવેલ છ'ઠગી સુધીના સલાસદો સ્વર્ગવાસી થયા છે જેની નોંધ અને ઘણીજ દલગીરી સાથે લેવામાં આવે છે.

શેઠ અબદલાભાઈ મામદભાઈ ઇસા કાપડીઆ.

„ ઈપ્રાહીમભાઈ ડેસા.

„ જુમાભાઈ શરીફ, J. P.

„ માર્દભાઈ ફાજલભાઈ, J. P.

„ ફતેઅલી શેખઅદમદ, J. P.

આખર યએલ ૧૯૧૮ ની સાલનો ઑડીટર તપાસી બહાલ રાખેલો ઉપજ નીપજનો હિસાબ તથા સરવાયું આપ સાહેબો આગળ રજુ કરવા છપાવી આ સાથે મોકલવામાં આવ્યા છે. તથા તે લાયબ્રેરીના મકાનમાં પણ બોર્ડપર મૂકવામાં આવેલ છે. આ સરવાયા પરથી જણાશે કે આ વરસે ન્યુસપેપરો ચોપાન્યા, તથા માણસોના પગારના ખર્ચને બાદ કરતાં ઉપજ નીપજમાં નફી વધારો સને ૧૯૧૮ ની સાલમાં રૂ. ૩૧૨૭૧ થયો છે.

સદરહુ લાયબ્રેરીના કાયદાની કલમ ૧૫) મી મુજબ સને ૧૯૧૬ નો કારોબાર ચલાવવા માટે સલાસદો તરફથી આવેલ વોર્ટીંગ પત્રકો કારોબારી મંડળી તમારી પાસે રજુ કરવાની રજા લે છે. કારોબારી મંડળી એવી દુઆ શુભરે છે કે જેવી ખુશાલી સાથે ૫૫ વરસ પુરાં થયાં તેવીજ રીતે હવે પછીના વરસે આખાદાની સાથે શુભરે અને આ ઉપયોગી ખાતું વધુને વધુ લાભ આપતું કાયમ રહે.

લી૦ સેવક,

મુ 'બર્થ લા. ૧૫' મી
જુલાઈ ૧૯૧૬.

}

હુસેન કરમાલી નાથાની,
ઓ. સેક્રેટરી.

ઓનરેરી બુક-કમીશનરો તરફથી ઇસ્તી અને ૧૯૧૮-૧૯ નો રીપોર્ટ.

વાર્ષિક ૫૫ મો રીપોર્ટ.

માનવંતા પ્રમુખ સાહેબ અને બીજા સભાસદો, ધી મુલભાઈ જીવરાજ જોશી જનરલ રિડીંગ રૂમ અને લાયબ્રેરી જોગ શ્રી મુંબઈ.

મેહેરબાન ગ્રહસ્થો,

જત મજકુર સંસ્થાનું ૫૫ મો અમારો વાર્ષિક રીપોર્ટ તમારી સન્મુખ મુકવાની આજે તક હાથ ધરતાં અમોને આનંદ ધાય છે.

૪૦ સં ૧૯૧૮ ના તા. ૧ લી જાન્યુઆરીથી ૧૯૧૯ ની ૧૦ મી જુન સુધીમાં ગુજરાતી ૧૦૦ અને અંગ્રેજી ૧૦૫ મલી કુલ ચોપડીઓ ૨૦૫ કારોબાર મંડળીએ ખરીદ કરી હતી અને ગુજરાતી ૫૧ અને અંગ્રેજી ૩૪ મલી કુલ ૮૫ ચોપડીઓ લેટ તરીકે મલી હતી. એટલે કુલ ગુજરાતી ૧૫૧ અને અંગ્રેજી ૧૩૯ મલી કુલ ૨૯૦ ચોપડીઓનો વધારો થયો છે. ખરીદ થયેલ અને લેટ આવેલ ચોપડીઓનો કોઠો આજે રીપોર્ટ સાથે જોડવામાં આવેલ છે.

આપણી લાયબ્રેરીના સમાર કામ દરમ્યાન વરસાદની છાંટથી કેટલીએક ચોપડીઓને નુકસાન થયું છે. તેમાંથી જરૂર જોગ ઉપયોગી ચોપડીઓ નવી ખરીદ કરવામાં આવેલ છે. અને તેનો પછુ નવી ખરીદ થયેલ ચોપડીઓમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યું છે.

મજકુર અમારા રિપોર્ટની મુદત દરમ્યાન મજકુર ખાતાને અણધારેલા પ્રસંગોમાંથી પસાર થવું પડ્યું છે. લાયબ્રેરીના મકાનને સમારકામ ચાલતું હોવાથી અમારું કામ મંદ પડ્યું હતું. ઊપરાંત બીજી પછુ કેટલીએક અડચણોને લીધે અમારા

મનમાનતું કામ થઈ શક્યું નથી. બનવાકારક છે જે કોઈ ખરીદ થએલ ચોપડી ચાતો ભેટ આવેલ ચોપડીની નોંધ થતા રહી ગઈ હોય. માટે સુઝ વાંચકોને વિનંતી કરવામાં આવે છે જે અમારા રિપોર્ટમાં કોઈ ભૂલ યા ખામી નજર આવે તે તરફ અમારું ધ્યાન ખેંચવાથી તે અમે ઉપકાર સાથે સુધારવાની તજવીજ કરશું.

બુક-કમીશનરોના છેલ્લા ૫૩-૫૪ મા વાર્ષિક રિપોર્ટનાં એક પેરેગ્રાફના આપણા હાલના કેટલોગ બાબત લખાયલું છે. અમેને જણાવતાં આનંદ થાય છે જે મજકુર કેટલોગના અંગ્રેજી વિભાગનું કામ એક અનુભવી લાયબ્રેરીયનને સોંપવામાં આવ્યું હતું. મજકુર વિભાગ લગભગ તૈયાર થઈ રહેવા આવ્યું છે. માણસ અનુભવી અને કામ એકજ હાથે થયલું હોવાથી કામ ઘણુંજ સતોષકારક અને સમ્પૂર્ણ થયું છે. મજકુર વિભાગ થોડાક વખતમાં છપાઈ ગાહેર પડવાથી આપણા પુસ્તકાલયમાં કેટલી ઉત્તમ અગત્યની અને ઉપયોગી કિમતી પુસ્તકોનો સંગ્રહ ભરેલો છે તે જણાઈ આવશે. ગુજરાતી પુસ્તકોના વિભાગનો કેટલોગ રચવાનું કામ મજકુર જનરલ મીટીંગ પછી તુરત હાથમાં લેવામાં આવશે એવી અમારી ઉમીદ છે અને તે સાથે અમે નમૂનાપૂર્વક સુચવીશું જે કેટલોગ રચવાનું કામ એકજ હાથે થવાથીજ ઉત્તમ અને ખામી વીનાનું થઈ શકશે.

મજકુર વરસ દરમિયાન કારોબાર મંડળીએ એક બુક-કમીટીની નીમણુંક કરેલ જે કમીટીએ કેટલીએક ચોપડીઓ કાઢી નાખેલ છે. કેટલીએક ચોપડીઓ પાછી બાંધી નહિં શકાય તેવી ચોપડીઓ બદલ ખીજી ખરીદ કરવા, કેટલીએક ચોપડીઓની બંધે નકલો ખરીદ કરવા અને કેટલીક ચોપડીઓ ફરીથી બાંધી શકાય તેવી ચોપડી પાછી બંધાવવા કારોબાર મંડળીને લલામણુ કરેલ અને તેને અનુસરીને કારોબાર મંડળીએ જરૂર જોગ પગલા લેવા છે.

એક બાબતની નોંધ લેવી એ અમારું કર્તવ્ય છે અને તેમ ન થાય તો અમે અમારા કામમાં નિષ્ફળ થયલા ગણાઈએ. માટે મજકુર બંધનમાંથી મુક્ત થવા આજે પ્રસંગનો લાલ લેતાં અમેને અતિશય આનંદ થાય છે. તે બાબત સલાસદો તરફથી વિશેષ અને વિશેષ સંજ્યામાં આવતા ભેટ તરીકેના પુસ્તકોની છે. કેટલાએક સલાસદોએ તો નિયમીત દર વરસ પુસ્તકો ભેટ મોકલવાનું નિયમ લીધેલ હોય એમ જણાય છે. ભેટ આવેલ પુસ્તકોનો ઠોકો આજે રીપોર્ટ સાથે જોડવામાં આવ્યો છે. મજકુર રિપોર્ટની અમારી કારકીર્દી દરમ્યાન જે ગૃહસ્થોએ પુસ્તકો ભેટ મોકલ્યા છે તે સર્વેનો ખરા અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ અને તે સાથે ઉમીદ રાખીએ છીએ જે આપણી ખોળ કોમમાં મજકુર એકજ ખાતું છે તે તરફ એવીજ ઊદાર લાગણીનો જરો લવિષ્યમાં વહ્યા કરશે.

મજકુર અમારો રિપોર્ટ ખતમ કરતાં મજકુર ખાતો દરેક રીતે વધી આપણી કોમને વધારે અને વધારે ઉપયોગી થાએ એવી અમારી પ્રાર્થના છે. આમીન.

સુબઈ તા. ૨૯-૬-૧૯.

લી. સેવકો.

ગુલામહુસેન પીરમામદ મરચન્ડ.

હુસેન અબ્દુલકરીમ મામદ.

ઓ. બુક-કમીશનરો.

Books Presented.

മിസ്.	add.
Student Citizenship, a lecture By Mr. Nurmahomed A. Dama	G. S. Arundale
Life the Jade	Martin H. Potter
Living Pictures	Horace W. C. Newts
My secret service	
The Procession of Life	Horace A. Vadull
Secret Memories of Bertha Krupp	Henry W. Fischer
By Mr. Gulamhusen A. Nathani	
The Story of Napoleon	Harold F. B. Wheeler.
By Messrs. Nathani Bros	
Pickwick Papers	Charles Dickens
Park's Travels in Africa	W. Nimmd
The British Dominion Year Book 1918	
On the face of Waters	Flora Annie Steele
By Mr. Ahmed Allarakhia	
Soldiers of Lambour	Bart. Kennedy
Through the Iron Bars	Emile Cammaract
By Mr. Hashambhai K. Ladha	
President Wilson	Dr. S. Subramanaya Ayer,
Indian Nationalism	B. C. Pal
By Mr. Husein A. Fazalbhoy	
Glimpses of India	J. H. Tuine

ଅମଳ.

ଅମଳ.

By Mr. A. H. Nassar

Indian National Congress G. A. Natesan & Co.

Dadabhai Naoroji, Speeches and Writings

Do.

Morley's Speeches on Indian Affairs

Do.

Indian National Evolution Ambica Charan Muzumdar.

Surendra Nath Bannerjee,

Speeches and writings of. Natesan & Co.

Sir W. Wedderburn

Speeches and writings of. Natesan & Co.

Montagu's Speeches on Indian affairs

Do.

What India Wants

Do.

For India's Uplift Annie Besant

Indian Industrial & Economic problems

V. G. Kale

M. K. Gandhi, Speeches and writings of

G. A. Natesan & Co.

Sarojini Naidu Speeches and writings of

"

Books of the Thousand Nights and a Night Vol. IX

R. F. Burton

By Mr. Pirmahomed Meheralli Master

My Friend the Barrister K. E. Ghamat

ચોપડી

કર્તા.

By Mr Mahomedally Sheriff
British Dominions Year
Book 1918

By Mr Gulamhusein P
Merchant

Report on Indian Consti-
tutional Reform

Montagu Chemsford

By Mr Hashambhai K.
Ladha

An abominable plot S S Ayer

ભેટ આવેલ ચોપડીઓનું લીસ્ટ

ચોપડી

કર્તા

શીરહોમના મેનેજર તરફથી

છવ્વું દોજખ

અનગભદ્રા

રશીક

કમર નારાયણ વસનત, યુજરા
તીની ભેટ

મી ખાનમદમ પીરભાઈ તરફથી

દુન્યા કે દોજખ

બાગકોનો વધધ

ત્રાની એલસં તારાપોગવાલા

વેધ વસ્ત્રવડની ભેટ

મી નજમઅલી જાફર તરફથી

આરોગ્યવિશે સામાન્ય જ્ઞાન

મોહનનાથ કરમચં ગાંધી

મી ખાનમદમ પીરભાઈ તરફથી

કુત અને કુસુમ ભાગ ૩ જે

બાજ કાલતુ દિ દુસ્તાન ભાગ

૨ જે

રજાડોડામ મહાસુખરામ કી

કમર નારાયણ વસનત

વતીનાય વર્ધમાન ગાદ

મી અમદુન દુમેન લાડક તરફથી

કુત અને કુસુમ ભાગ ૩ જે,

૪ ભો. ૫ ભો. ૬ જે

રજાડોડામ મહાસુખરામ

* ચોપડી.

કતા

ધોને કંપાવો	ચુતગનની બેટ
નાથાણી ધ્રુવમં	મારકર ત્યા પંચડી
ગારીરીકૃતપાસ	કાંચાદીમ રમીમદમદ આખાખો
મી ધનાયતુવાભાષ વાસન	શ્રી -૧,
કન્યા બુવાળુ	છગનવાળ વાળુના શાદ
મી નગરઅધી જાકર કગોમ નન્દમી	
દેશી નામુ	વરતેછ
માદીસ બેટ	રંગીક
નુરે દહીકત	"
મી અતીમદમગાઈ કરમામી દીરછ	ગરીક
જાન કે છગર	મુજાન મજદ અવાડીકની જે
ખુમમુરત મકાર	પીગજા મોગ મીપા
મી અસાદીન વધીભાઈ કામમખા	ગીરે જમર
નાથા તગકથી	
ચુલઝાર	
નુરે નઝર	
મી એમ. જે કંપાસ તગકથી	
રસુરે આરમી	
મી કામમઅધી પીગજાઈ દેવન	
તરકથી, બસ તારેજ ખાતર	
મી અધીમદમદ દાનખાઈ કકીગ	

ચોપડી.

કર્તા.

દિવ્ય રંભા
સન્મિત્રે કે શયતાન
શીરહીનસળ
આદર્શ ગ્રહસ્થ સાધુ
સાધવી શશીકલા
કલંદરની દટાર
આનંદ મંદીર
રણુધેલા રજપુતો ભાગ ૧ લો,

૨ જો

દેવી ખડગ
મીલન મંદીર
કાશમીર અને કેસરી
પીચાશની કે પ્રેમદા
માનવ શયતાન

મી પીઆરઅલી મુરાજી તરફથી

મસનવી પીર શમ્સ

સીન્ધી પ્રીન્ડીંગ પ્રેસ

સતવેણી મોટી

ચંદ્રભાણુ અને સુરભાણુ

મી અકબરઅલી ડી. નુરાણી તરફથી

બગદાદનો ખાદશાહ

ઓરત કે આફત

કુંદન અને કુમુમ ભાગ ૭-૮

રાત્રી મહેલની રાજ ખટપટ

ગણપતરામ મહીપતરામ ભટ
શંકરલાલ નાથજી શુક્લ
પનાલાલ ગાહ્યાભાઈ જવેરી
મ૦ મગનલાલ હરકીસનલાલ મેહન
ગાહ્યાભાઈ રામચંદ્ર મેહતા
ત્રીબીકલાલ જીવરાજ જોશી
ગાહ્યાભાઈ આર. મેહતા

વૃજલાલ બાદવજી દંકર

દેશામ્મ લલુભાઈ બીમભાઈ

વૃજલાલ બાદવજી દંકર

ચુનીલાલ વર્ધમાન શાહ

વૃજલાલ બાદવજી દંકર

હરીભાઈ દલપતરામ પટેલ

દાહિદભાઈ સાલેહમહમદ

નુરમદમદશાહ ખીન હમીમશાહ

પીર શમ્સ

અકબરઅલી ડી. નુરાણી

"

અબ્દુલા હુસેન લાડક

ચુજરાતીની બેટ

List of Books Purchased.

અવડ.	અવડ.
Indian National Evolution	A. C. Muzumdar
" " Congress	G. A. Natesan & Co.
Iranian Influence on Mos-	
lem Literature	G. K. Nariman
Mahomedalli Jinnah	Ganesh & Co.
David Copperfield	Nelson
An apology for Mohamed	
and Koran	John Davenport
Towards Home Rule Part	
1 & II	R. Chatterjee
Sorrows of Satan	Marie Corelli
A Detective's Triumph	Dick Donovan
Link by Link	" "
Caught at last	" "
In Cupids Chains	Charles Garvice
In Wolf's Clothing	" "
Nance	" "
India's Goal	G. N. Natesan & Co.
Mahomedalli	Ganesh & Co.
Is India Civilized ?	Sir John Woodroff
The New Revelation	A. Connan Doyle
Rollections of Sir John	
Morley I and II	
Speeches of Madan M.	
Malviya	G. A. Natesan & Co.
Speeches of M. K. Gandhi	"
Directory 1919	Times of India
The Indian Year Book 1919	Sir Stanley Reed

ଉପାଦାନ

ଉପାଦାନ

The New Freedom	Woodrow Wilson
On Being Human	"
When a man Comes to ' Himself	"
Woodrow Wilson	Henry Jones Ford
The Minister of Evil	Wm Le Queux
The Yellow Ribbon	"
Philosophy of Rabindranath Tagore	S Radhakrishnan
Daily Mail Year Book 1919	
Mysteries of the Mogul Court Part I and II	Dhirendranath
Danger and other story	A Conon Doyle
Joan and Peter	H G. Wells
Moon of Israel	H Rider Haggard
A Love Offensive	F. E Penny
The Young Diana	Marie Corelli
Oriental Encounters	Marmaduke Pickthall
Missing	Mrs Humphry Ward
Democracy after the War	J. A Hobson
National Self Government	Ramsay Muir
The Poms of Yesterday	Joseph Hocking
Tommy	"
All for a scrap of Paper	"
Behind the Scenes	Henri De Weindell
Indian War Finance	V G. Kale
A Complete set of works of Nature, Addressess and Lectures	R W Emerson
Essays 1st Series	Vol I
	" II

ଭାର୍ତ୍ତ.

ଅର୍ଦ୍ଧ

Essays 2nd Series	Vol. III	
Representative Men 7 lectures „	IV	
English Traits „	V	
The Conduct of Life „	VI	
Society and Solitude „	VII.	
Letters and Social Aims „	VIII	
Poems „	IX	
Lectures „	X	
Miscellaneous „	XI	
Natural History of Intellect „	XII	
Addison's Spectator 4 Vols.	Ernest Rhys	
A System of Logic	John Stuart Mi	
Principles of Political Eco-		
nomy	„	
Utilitarianism, Liberty and		
Representative Govt.		
Wealth of Nations	Adam	Smith
Enquire with in upon Every-		
thing		
Chesterfield, Advice to his		
son		
Chesterfield, Letters writ-		
ten by		
Miscellaneous works of	O. Goldsmith	
Poetical Works of	Alexander Pope	
Do	John Keats	
Do	4 Vols. Wm. Shakespear	
Do	Wm. Wordsworth	
Do	Alfred Tennyson	
Do	Robert Burns	

ଐଂରାଜୀ.	ଐଂରାଜୀ.
Poetical Works of	Henry Longfellow
Do	Sir Walter Scott
Do	John Milton
Do	Robert Browning
Do	P. B. Shelly
Do	Lord Byron
Do	Wm. Cowper
The Odyssey of Homer	„
The Iliad of Homer	Edward Earl Derby
Philology	John Peile M. A.
Dont's	Censor
A Complete set of works of	Charles Dickens
Sketches By Boz	Vol. I
Posthumous Papers of	
Pickwick Club	„ II
Adventures of Oliver Twist	„ III
„ Nicholas	
Nichelby	„ IV
Old Curiosity Shop	„ V
Barnaby Rudge	„ VI
Adventures of Martin Chuzzlewit	„ VII
Dombey and Son	„ VIII
Personal History of David Copperfield	„ IX
Xmas. & Reprinted pieces	„ X
Bleak House	„ XI
Little Dorrit	„ XII
Tale of Two Cities	„ XIII
Great Expectations	„ XIV

ચોપડી.

કર્તા.

Our Mutual Friend	„ XV
Mystery of Edwin Drood	„ XVI
Xmas. Stories	„ XVII
American Notes, Pictures	„ XVIII
Miscellaneous contributions	„ XIX
A critical study etc. of Dickens	„ XX George Gissing
Sedition Committee's Report	Rowlatt Commission

ખરીદ થએલ ચોપડીઓનું લીસ્ટ

તા. ૧-૨-૧૮ થી તા. ૩૧-૫-૧૯ સુધી

ચોપડી.

કર્તા

ભદ્રપુરની ભદ્ર સ્થામા, મા વિગેન્દ્રનુ

વિરતત્વ

રમણીક અ. મેહતા.

અનગ વિખ યાને અમલ ઝેહર

ભાનુ

ભરતી ઝોટ ભાગ ૧ હો, ૨ ને

સોરાખ ખી. તાતા

કુમુદ કુમારી

સત્યેન્દ્ર પ્રસાદ શાંકરેશ્વર

દુઃખી દીના

એદલત નસરવાનત દાર્યાલા

તકદીરની તકલીફ

મગરેક

ગધાતો યુક્તા

ડી. એન. પટેલ

સફેદ હાથ

ખ. ન. કાખરાણ

સંભોગનો ભોગ

દીનશા ક. ભાગલા

દુઃખ્યાગી દુખતર

હનરી

સોનારખ

ર. હો. મીસ્ત્રી

દુઃખી દીના ખીણ નકલ

એ. એન. દાર્યાલા

એ દીલકે એવર

ખ. ન. કાખરાણ

હવતું હોજખ

રશીક

ખીલોરનો ખુચ

„

નસીબનો નાઝ ખીણ નકલ

„

ચોપડી

ગર્ભ

નખીનની લાહેરી	ભાગ'ના
મોતી ગાંધરી	"
કોસમતની કીરતી બે નકન	મશરેક
ધર્મેજય	દીનકન
બેલાઈ પીયર થી ક્રીગ	શીરોઝગર
મોહન મહાન	દરમીસ
સીતમગર	મશરેક
મોહીની	
ચંદ્રકળા	દેનનાગકર
કામર દેશની કુની કામીની	યુ શાહ
બકતાણી કે ભામની	નગીનદાસ મજારામ
રણુરેવા રણપુતો ભાગ ૧ લો, ૨ ને	કે વી પટેલ
કાળી રાત્રીનું ખુની ખજર ભાગ	
૧ લો, ૨ ને	સ સા મેહતા
પીચાશ મદીર ભાગ ૧ લો ૨ ને	યુ વ. શાહ
ડીટેકીવ દેવેદ્ર	વાનજી ગોવીંદજી ત્રાવેદી
અનાહિદીનનો હિંદ	મણીલાલ જોધાનાથ વ્યાસ
જુ મી જલ્દીમ અથના કુજતી ધરા	કે વી પટેલ
પદર લાખપર પાણી	ચુનીલાલ લગુભાઈ પારેખ
આજકાલનું દિ દુસ્તાન ભાગ ૧ લો,	
૨ ને ૩ ને	દંકર નારાયણ વીસનજી
મણીકાન્ત કાન્તમાગા	મણીકાન્ત
લાનજી નણઝારી	ગો ક દેનનાગકર
તોહકુલ દિ દ	ચુનામ મોહમદખીન ગજી હાફેજ
મણી કે રાક્ષિ	નારાયણ વીસનજી
ઝેર કેણે આપ્યું	દર્પાદરાય મેહતા
બાગે બેહસ્ત	બ. ન કામરાજી
કનજી	"
દોગી દુના	"
બમરૈંદ	"

ચોપડી.

કેર્તી.

રામના મહેલમાં
રાવલા કુવારી
આજ કાલનું હિંદુસ્તાન બાગ
૩ જો, બીજી નકલ

નીદાખાનુ
ભોલીગન
ગુણ મુંદરી
સીદા ગુણ
શાહગઢો શીયા વણ
દાકોનો વારમો
કેતેય

સર સયદ અહમદ ૧-૨

ચાંદ બીબી

ચુમીની મોહકણુ

દીલીપર હલ્લો

હસીના અને મોહબતની મોહબત

બહુશી બજાર બાગ ૧ લો

” ” બાગ ૫ ૬

અલ મનમુર

ખાનદાની ખુની

એમના મહાત

હકદારનો હકક

ઈનસાફની આરસી

દીલીનો પાદશાહ

કોણુ સરસ

સાસુ વહુની લડાઈ

ધરમો જય

પેટ બોલું પચી બાગ ૧ લો ૨ જો

ભયંકર નયાય

બં નં કાજરાજ .

મસરેક

દંકર નારાયણ વસનજી

બ. ન કાજરાજ

”

નિ ગુ. નાટક મડળી

”

બ. બ. ફરામરોજ

દ. કા. મેહતા

ડી. એન પટેલ

પેસ્તનજી જમશેદજી સત્યા

સ્તમજી હોરમસજી મીસ્ત્રી

ઈન્જિરમ સુર્યગમ દેસાઈ

રતનજી બેરામજી માસ્તર

મથુરાદાસ ગોકુલદાસ રાગે

”

”

સ્તમજી હોરમસજી મીસ્ત્રી

ડેસાલાઈ એદલજી ભર્યા

રતનજી ફરામજી શેકના

બીખાઈજી લીમજીભાઈ પાલમકે

સ્તમજી હોરમસજી મીસ્ત્રી

બ. ન. કાજરાજ

રા. સા. મહીપતરામ રૂપરામ

દિલકુશ ક્યસરે હિંદ પ્રેસ.

જીજીભાઈ બ. કાપડયા

પારેખ બાપુભાઈ પરમાણુદાસ

ચોપડી

ડાકાનો વારસો
બેરીસ્ટરની બધરી
આદાની મુઠ
રણુરાસ
બુબુ ગોરાણી
ભુન ભુનામણી
ભલો કે ભુડો
શીરીન મડમ
સુદરી
રજનો બદલો ગજ ભાગ ૨ જો

કાનનાની કાહણી ભાગ ૧ જો, ૨

લેડી ક્રાસીસ માઉડી

બાગે બહેશત

માખીનો ડાકો

શીઆ વખસ અને ફરગીઝ

ભુન ભુનામરી

શયતાન કે બના

કુદરતનો ફેહેર

વિર દુર્ગાદાસ

કમળા કુમારી

મિરબવ અને બાદશાહ ભાગ ૧ ૨૨

તડકામા એક વાદળી

અજનાગામા અવાર

શીરીનની કાહણી

ઉદયકાત (ખોવાઈ ગયેને મન)

દુ ખીઆરી બચુ

કર્તા

કચમરે દિન પ્રેસ

ગો. ક. દેવવાડાકર

બહુ ગી. બેરામણ મરઝમાન

બહુ ગી. શાહ અરદેશર તાલ્યારખાન

બહુ ગી. બેનામણ મરઝમાન

”

”

પોતે

રા નગીનનાસ મહારામ બેનામાઈ
૫ જો ૪ થો

૫ ન કામરાજ

જો, ૩ જો ૪ થો

૫ ન કામરાજ

શીરોઝ બહુ ગી. મરઝમાન

એક જુવાન જરથોસ્તી

બહુ ગી. બેરામણ મરઝમાન

દીનશા કુવરજી ભાગ ૫

દીલકુશ

દિ ધ પટેલ

ભગતીશ ૭ નરસી હરામ

બ. ન. કામરાજ

અતુરભાઈ છોટાનાત પટેલ

દાદી તારાપોરવાળા

દોનતસીહ સીંગીડીઆ

(૪૭)

લાયબ્રેરીમાં આવતા પત્રો.
રોજ દા.

Bombay Chronicle.	Advocate of India
Times of India.	
મળ મીત્ર.	નમે જમશેદ.
મુંબઈ સમાચાર.	અખબારે ઇસ્લામ.
સાંજ વર્તમાન.	હિંદુસ્થાન.

અઠવાડીક

Bombay Chronicle	Servant of India.
(Sunday Edition)	Illustrated Times of India
Young India	Capital.
મુંબઈ મળહુ.	હિંદી પથ.
મળ મીત્ર.	કચસરે હિન્દ
શુજરાતી.	
Sketch	Graphic
Tit Bits	

પખવાડીક.

The Empress

માસીક.

Review of Reviews.	Strand
Pearson.	Nash.
Royal	Indian Review.
Modern Review	Review of Religions.
Islamic Review.	Indian Textile Journal.
પુરસદ્	નવરાસ
વીસમી સદી	અપટ્ટેટ
ટાંગસોંગ	સમાલોચક
પ્રીરદોઅ	વૈધ કટપત્ત
ઇસ્લામ	ઇસમાઇલી સતપથ પ્રકાશ
પુરે દાહીયત	જ્ઞાનવર્ધક
હિંદી ગ્રાફીક	ગપસપ
શ્રી બોધ	

બીલીંગ ફેડમાં ફપીઆ બરનારા ગ્રહસ્થોના નામો.

૩. આ.

- ૧૦૦૦—૦ શેઠ ઉસમાન જમાલ તથા છોકરાઓ
 ૫૦૦—૦ સર કરીમભાઈ ઇલિરાહીમ
 ૫૦૦—૦ ધી ઓ. મી. શરીફભાઈ દેવજી કાનજી
 ૫૦૦—૦ શેઠ દાઉદભાઈ કાજલભાઈ
 ૫૦૦—૦ „ મુસાભાઈ બકૂરભાઈ
 ૫૦૦—૦ „ હુસેનભાઈ આમદભાઈ હપીબ
 ૨૫૧—૦ „ અલીમામદભાઈ કાજલભાઈ
 ૨૫૦—૦ „ મામદભાઈ હાજીભાઈ
 ૨૫૦—૦ „ આમદભાઈ આબેદીન પીરભાઈ
 ૨૦૦—૦ „ રહીમતુલ્લાભાઈ મહુમદ માયાનીના
 છોકરાઓ
 ૧૦૧—૦ „ કરીમભાઈ અલીભાઈ આગલા
 ૧૦૧—૦ „ એ. હુસેન
 ૧૦૧—૦ „ મનજીભાઈ કરીમ આહેવાલા
 ૧૦૧—૦ „ મહુમદભાઈ કાસમ બનાતવાલા
 ૧૦૧—૦ „ મામદભાઈ દેવરાજ તથા મેહરઅલી
 દેવરાજ માસ્તરનાં છોકરાઓ
 ૧૦૦—૦ „ અહમદભાઈ રહીમ
 ૧૦૦—૦ „ ઇલિરાહીમભાઈ મોલેદીના
 ૧૦૦—૦ „ નજરઅલીભાઈ હાજી દેવજી
 ૧૦૦—૦ „ રહેમતુલ્લાભાઈ મુલજી મકલાઈ
 ૫૧—૦ „ ગુરમહુમદભાઈ પીરભાઈ દામજી
 ૫૦—૦ „ ફકીરમહુમદ કરીમ લાલજી સાજન
 ૨૦—૦ બાઈ ખૈરુનીસાબાઈ અલીમામદ નેબુસી
 ૧૫—૦ શેઠ અલીમામદ હાજી ફકીરમહુમદ
 ૧૦—૦ „ શુલામઅલીભાઈ કાસમ મુલજી

૩ આ.

- ૧૦—૦ શેઠ રહેમતુલાભાઈ ઈસમાલ લલુ બાંગી
 ૧૦—૦ „ બકરઅલી હસનઅલીભાઈ મામદ
 ૮-૧૨ „ અબદુલાભાઈ કરમાલી કાસમ
 ૫—૦ „ એમ. જે. ઈલીયાસ
 ૫—૦ „ હુસેનભાઈ કરીમ સાલેમામદ
 ૫—૦ „ જગન્નાથ કેશવજી
 ૫—૦ ડૉ. જનમામદભાઈ ઈ. સાયાણી
 ૫—૦ શેઠ શરીફભાઈ અલીભાઈ
 ૫—૦ „ ગુલામહુસેન પી. મરચંટ
 ૫—૦ „ ફાજલભાઈ અબદલા હાગમ
 ૧—૦ „ કાસમઅલીભાઈ અબદલા
 ૧—૦ „ યુસુફઅલીભાઈ મામદહુસેન પીરમાઈ

વચુલ થએલ લવાજમ.

૧૯૧૮ ના પહેલા હપતામાં	૩.	૩૩૩૩
„ બીજા „	„	૪૫૫૫
„ ત્રીજા „	„	૧૮૫)
„ ચોથા „	„	૪૨૮૮
૧૯૧૯ ના પહેલા „	„	૩૮૭)

ગય સાલ વચાએલ ચોપડીઓ.

ગુજરાતી	૪૦૬૭
અંગ્રેજી	૧૧૭૬
			કુલ	૫૨૪૩

તા ૬ — સમારકામ દરમ્યાન ઈસ્ટી બધ દોવાયી ચોપડીઓ ઘોડી રાખવામા
 વચાઈ છે

ધી સુલભાઈ જીવસજ પોળ જનસ રીડીંગ ફેમ અને લાયબ્રેરી નું અને ૧૯૧૮ ના
આલનું સરવાલું.

જ

ઉ

૩૩૬૬૨)કા શ્રી લાયબ્રેરીની પુસ્ત્ર ખાતે જમા પા. ૧ ૨૬૦૩૩૫. શ્રી લાયબ્રેરીની બીલીંગ ખાતે પા ૫.
૩૦૨,૩૪૫-૧ અગાઉની બાકી.
૩૧૨૭૧૧-૧ ચાલુ સાલમા વધારો.
૭૯૦૨) શ્રી લાયબ્રેરી બીલીંગ ફેંડ ખાતે જમા પા ૧
૫૦૦૦) અગાઉની બાકી
૨૬૦૨) ચાલુ સાલમા ફંડના આવ્યા
૬૧૨૬૪)કા
૨૮૧ શ્રી હાલ સુમેમાન લાયાલાઈને ખાતે જમે
ખાત ને ગયા કોપ્રીસ માસમા બુકથા
૩૫૬ લવાજમ જમે થયું.

૪૧૨૬૨૧)કા

૧૬૮૬૬૧-૧ અગાઉની બાકી
૯૧૬૭૧-૧ ચાલુ સાલમાં રીપેરેશનના
થયા
૧૮૪૭૧-૧૧ શ્રી ફરનીયર ખાતે લેણા પા ૨
૧૧૨૨૪૧-૧૧ શ્રી બુકની ખરીદ ખાતે લેણા પા ૨.
૧૧૧૦૯) અગાઉની બાકી
૧૧૫૧-૧૧ ચાલુ સાલમાં ખરીદી
૧૮૦૪૧)કા ધી સેંટલ બેંક એફ ઇંડીયા લીમીટેડના
ખાતે લેણા પા ૪
૨૪૧૧-૧૧૧ લાયબ્રેરીઅન પોળ અમલો વડીમામદ
ને ખાતે લેણા પા ૩

મા તિગાળ્ય ચોપડાઓ માથે મરખાવતા બરાળમર માલમ પડે છે.

સાં કાગમ અંતારખ્યા દેવજી ઓ ઝોટીટર, તા ૧૫-૭-૧૯૧૯.

- (સહી) હાથાહીમ રહીમતુલા-પ્રમુખ.
 " ફાઝલભાઈ ફરીમભાઈ ઉપ-પ્રમુખ
 " આમદ રેમતુલા સાયાણી-કારોખારી મંડળીતા રરનશીન
 " મામદ જાફર મુખી " " નાયબ રરનશીન
 " મુઆહીમ મોલેદીના-ઓ. ખજનચી.
 " હુસેન ફરમાલી નાથાની-ઓ મેફેરરી
 " સુલેમાન લખાભાઈ.
 " ગુલામઅલી કાસમ મુલજી
 " પીરમલમદ મહેરઅલી માસ્તર
 " હુસેન અલીમલમદ ફાઝલભાઈ.
 " હાજીમલમદ અંતારખ્યા શિવજી
 " આલમદ વ્યાખેદીન પીરભાઈ

શ્રી સુલભસાઈ છવંરાજ યોગ જનરલ રીડીંગ ક્રમ અને લાયબ્રેરી નું સને ૧૯૧૮ ના
સાલનું ઉપજ નીચે સુજળ.

૪

ઉ

૧૪૧૧૧-	વ્યાજની પડેલી આવક	૪૨૭૥	પોરકરના ડીબેચર રૂ ૩૫૦૦) ના વેચ્યા
૨૧૮)	બુના ન્યુસપેપરના વેચાણ	૫૫૬૧	તેમા નુકસાની
૫૧૯૮૧=	વરાજમની પડેલ આવક	૨૫૮)ક	ગવરમેટ ગ્રોમીસરી નોટા રૂ ૧૬૦૦) ની
	૩૮૦૦) લાઈફ મેમ્બરોના	૧૯૧૧	વેચી તેમા નુકસાની
	૧૩૬૮૧= ચાંડુ મેમ્બરોના	૧૩૬૬૧૧૧૧	ન્યુસપેપરનું લવાજમ
૩૮૬૧૧=	વખાર લગાડની આવક રૂપીઆ		ગ્રોપાન્યાનું લવાજમ
	૬૧૯૧૧૧ નોમથી રૂ ૫૭૬૧૧૧૧૧ બાં		પરચુદણ ખરચ
	થવા તેની વીગત—	૬૬૭૧૧	પગાર માણસોના
	૧૫૭) = ૧ મ્યુનીસીપલ ટેક્સ	૧૧૯) =	હલેક્ટ્રીકના બીલો તથા ગ્રોમની
	૫૧૧= વીમો રૂ ૧૦૦૦૦) નું બીન-		ખરીદી તથા ૫ ખા સાડ
	ડીગતો		સામાન
૩૩૧	વીમો રૂ ૬૦૦૦) ફરનીચર તથા	૬૦૧ =	બુકો બુતીની બધાઈ
	મુકાતો	૬૬૧ =	રેશનરી ખરીદી
૭૧	ભાડાખત ઉપરે રદાપ	૧૨૧ =	પોરકરના તથા છપાસ તથા
			રશીન બુક છપાસ વીગેરે

(૧૨)

૩૩૦) હાજી નજરઅલીભાઈ દેવજીતે
મુજરે આપ્યા માલ અયાતક
વરસાદથી ખરાબ થયો વીગેર
કલેમના

પજડાનાજા, બાકી રૂ. ૩૮૫૫૫૫૫૫

૫૮૪૮૧૦૫૫

૯૭૧ રીચોટની યુદ્ધ ૫૦૦) છપાક.
૯૩)૮ પરચુટણ ખરચ.

૧૩૮૬૫૫૫૫૫

૨૮૨૦૫૫૫

૩૧૨૭૫૫૫ બાકી વધારો સાયબ્રેરીની પુછ ખાતે જમે.

૫૮૪૮૧૦ ॥

આ હિસાબ ચોપણાઓ સાથે સરખાવતા અરાખર માલમ પડે છે.

લા. કાસમ અલારખયા દેવજી-ઓ. ઓરીટર, તા. ૧૫-૭-૧૯૧૯

હથ્રાહીમ મોલેદીતા, ઓ. ખજનચી.

કુસેન કસમાલી નાથાની, ઓ. મેકેટરી.

ધી મુલજીભાઈ જીવરાજ ખોળા જનરલ
રીડીંગ રૂમ ગ્રાંને લાયબ્રેરી.

શેઠ

જત તમે સાહેબને વિન તી કરવામાં આવે છે કે આ સાથે
નેટેલા સભાસદોના નામના “વોટીંગ લીસ્ટ” માંથી સદરહુ
લાયબ્રેરીનો ચાલુ વરસનો કારોબાર ચલાવવા સાડ મજકુર
લાયબ્રેરીના કાયદાની ૧૫મી કલમ મુજબ હસ ગ્રહરથો જે તમેને
લાયક દેખાય તેમના નામો પછવાડે લખેલી ખાલી લીટીઓમાં
તમારા પોતાના હાથે લખી તમારી સહી કરીને આ ચાલી
તા. ૬ મી ઑગસ્ટ ૧૯૧૬ ને વાર શનીના બપોરે
મુબઈ ટાઈમ ત્રણ વાગા મુધી લાયબ્રેરીમાં મોકલી આપવા
તસ્દી લેવી.

તા. ૨૫ જુલાઈ ૧૯૧૬. } હુસેન કરમખાલી નાથાની.

આ. સેક્રેટરી.

૧૯૧૯.
વોટીંગ પત્ર.

સને ૧૯૧૯ ની સાલનો કારોબાર ચલાવવા નીચે
લખેલા દસ ગૃહસ્થોને મેં પસંદ કીધા છે.

૧

૨

૩

૪

૫

૬

૭

૮

૯

૧૦

સલાસદગી સહી.

મુ'બાઈ તા.

૧૯૧૯

મેટ્રીની ઈનીશીઅલ